

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA
MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

TOSHKENT KIMYO-TEXNOLOGIYA INSTITUTI

“Sanoat iqtisodiyoti va menejmenti” kafedrası

“Tasdiqlayman”
O'quv ishlari bo'yicha prorektor
dots. Sh. Mutalov

2015 yil “___” _____

S.E.Bozorov, K.A.Haydarova, F.A.Kasimova.

IQTISODIYOT NAZARIYASI

(Ko'rgazmali o'quv qo'llanma)

Toshkent - 2015

**Tuzuvchilar: kat.o'q. Bozorov S.E., ass.Haydarova K. O.,
ass.F.A.Kasimova**

Taqrizchi: i.f.n. R.R. Husainov

**“Iqtisodiyot nazariyasi” fanidan ko'rgazmali o'quv qo'llanma
Toshkent, TKTI, 2015**

Ushbu ko'rgazmali o'quv qo'llanma TKTI ning barcha yo'nalishlari talabalari uchun mo'ljallangan.

Ushbu o'quv qo'llanma bakalavrlarning “Iqtisodiyot nazariyasi” fanini mustaqil ravishda o'rganishlarida yordam va maslahatlar berishga mo'ljallangan bo'lib, namunaviy dastur asosida yozilgan.

TKTI “Sanoat menejmenti” kafedrasida tasdiqlangan /___-sonli bayonnoma, “___”_____ 2015 yil.

TKTI o'quv-uslubiy Kengashining qaroriga muvofiq chop etildi /___-sonli bayonnoma, “___”_____ 2015 yil.

Mundarija:

KIRISH.....	4-5
1. «Iqtisodiyot nazariyasi» fanining predmeti va bilish uslublari.....	7-11
2. Ishlab chiqarish jarayonining mazmuni, omillari, natijalari.....	17-18
3. Ijtimoiy iqtisodiy tizimlar va mulkchilik munosabatlari	19-25
4. Tovar pul munosabatlari bozor iqtisodiyotining asosidir.....	26-27
5. Bozor iqtisodiyotining mazmuni va asosiy belgilari.....	28-35
6. Bozor iqtisodiyotiga o'tish davri. O'zbekistonda bozor iqtisodiyotiga o'tish tamoyillari va hususiyatlari.....	36-45
7. Talab va taklif. Bozor muvozanati.....	45-47
8. Raqobat va narxning tashkil topishi.....	48-50
9. Tadbirkorlik faoliyati va uning shakllari.....	51-61
10. Agrar munosabatlar va agrobiznes.....	62-64
11. Iqtisodiy o'sish va milliy boylik.....	65-67
12. Moliya va kredit. Bank va soliq tizimi	68-80
13. Milliy iqtisodiyot va uning makroiqtisodiy ko'rsatkichlari.....	81-87
Foydalanilgan adabiyotlar.....	88

KIRISH

Bozor munosabatlariga o'tish ob'ektiv zaruriyat bo'lib, bu iqtisodiyotni samarali rivojlantirishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Shu bois O'zbekistonda iqtisodiyot nazariyasini o'rganishga katta ahamiyat berilmoqda. Unda bayon etilgan qonun qoidalarini o'zlashtirishda talabalar uchun qo'l keladigan yo'nalishlar izlanmoqda. Ana shuning uchun mazkur fanni mustaqil o'rganishda darsliklar bilan bir qatorda ko'rgazmali o'quv qo'llanmalar ham naf keltiradi deb o'ylaymiz. Mazkur qo'llanma Oliy o'quv yurtlarida bakalavr tayyorlash uchun mo'ljallangan namunaviy dastur asosida tuzildi.

Qo'llanmaning tarkibiy tuzilishida «Iqtisodiyot nazariyasi» fanining predmeti, taxlil usuli va talablaridan kelib chiqadi. Ushbu ko'rgazmali qo'llanmaga iqtisodiyot nazariyasi fanining umum uslubiy jixatlari asos qilib olindi. Asosiy e'tibor esa, ilmiylik printsiplariga qaratildi. Berilgan tariflarni aniq va ravshan bo'lishiga hamda iqtisodiy qonunlarning dalillar bilan tasdiqlanishiga e'tibor berildi.

Shundan kelib chiqqan holda, talabalarni iqtisodiy bilimlarini nazariy asoslar bilan qurollantirish, ularni iqtisodiyot qonun qoidalarini, iqtisodiy hodisa va jarayonlar mazmunini yanada teran va chuqur, mantiqiy mushoxada qilish zarur bo'lgan uslubiy yondashuvlarni egalashda iqtisodiyot munosabatlar to'g'risida va iqtisodiy munosabatlar to'g'risida amaliy ko'nikmalarni xosil qilishda talabalarga ko'maklashish maqsadida tayyorlangan.

Qo'llanmada nazariy xulosalarni amaliyot bilan bog'lashga xarakat qilindi. Prezident I.A.Karimov asarlarida bayon etilgan ilmiy qoidalarini, O'zbekistondagi iqtisodiy isloxlarni amaliyot bilan bog'lashga katta e'tibor berildi. Shuning bilan birga yana bir printsiptir ya'ni nazariy bilimlarni kitobxonlarga tushunarli shaklda etkazish va ularni tavsilotini berishdan iborat bo'ldi.

Shunday yo'nalishlarni hisobga olgan holda, mualliflar kitobga ilmiy qoida va xulosalarni ko'rgazmali bayoniga e'tiborni qaratganlar. Qo'llanmada keltirilgan bayonlar va raqamlar talabalarni ushbu fanni o'qib o'rganishida, o'z ustida ko'proq ishlashida hamda malakasini oshirishida xizmat qiladi degan umiddamiz.

Ayniqsa, keltirilgan fikrlar talabalarni iqtisodiyot nazariyasi fanini mustaqil o'rganishda yangicha iqtisodiy fikrlashga yo'naltiradi.

Mazkur ko'rgazmali o'quv qo'llanma yangi dastur asosida o'qitilayotgan iqtisodiyot nazariyasi fanini talabalarga tushuntirishni hamda ularning fikrlash doirasini kengaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ko'rgazmali qo'llanma ikki bo'limdan iborat bo'lib, 1-bo'lim «iqtisodiy taraqqiyotning umumiy asoslari» va 2- bo'lim «bozor iqtisodiyoti nazariyasi» deb nomlanadi.

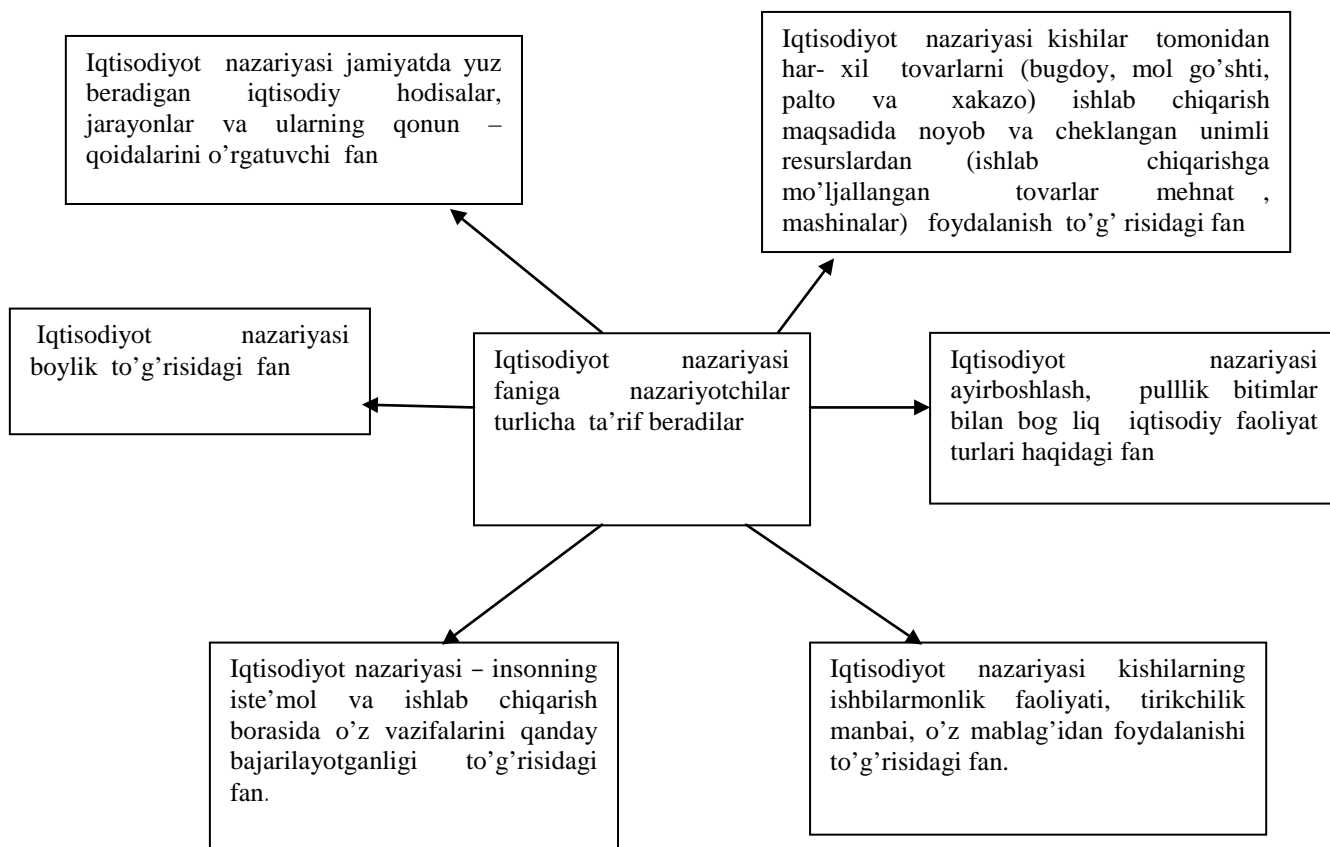
Bu qo'llanma mualliflar tomonidan dastlabki qadam bo'lib xisoblanadi. Shuning uchun unda nuqsonlar bo'lishi mumkin. Mualliflar qo'llanma asosida bildirilgan tanqidiy mulohazalarni jonu dili bilan qabul qiladilar.

Davlat mustaqilligini qo'lga kiritish natijasida O'zbekiston uchun iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotning, madaniy va ma'naviy yangilanishning keng istiqbol-lari ochildi.

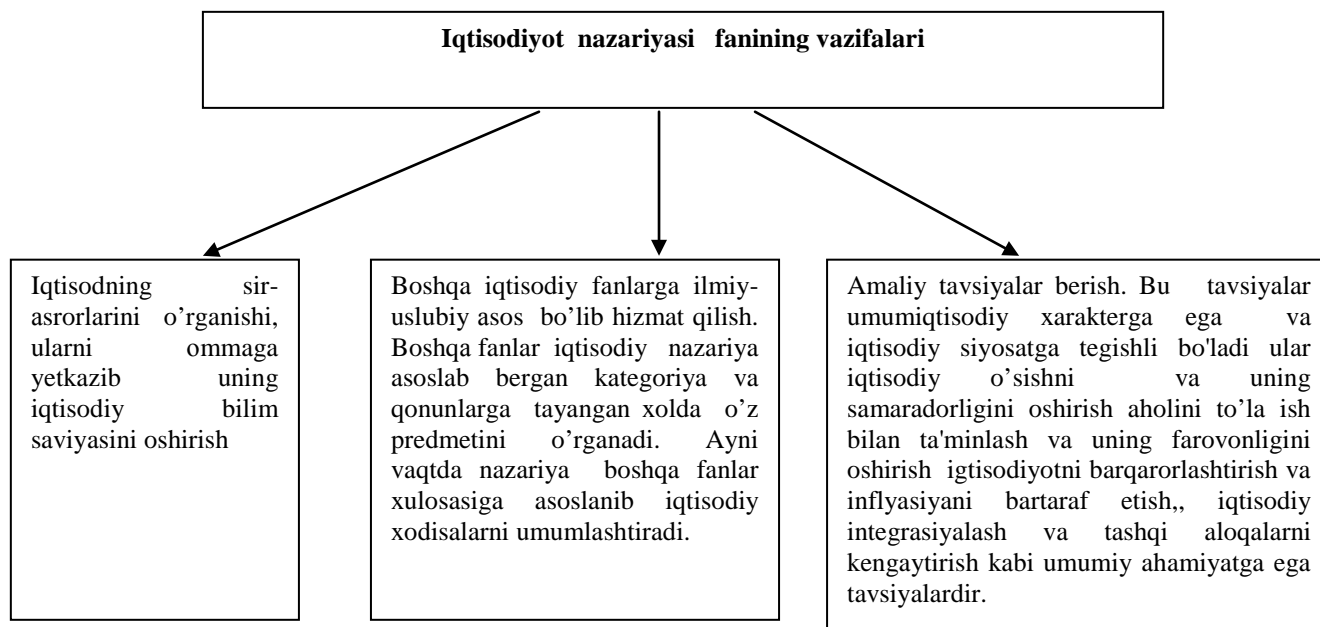
I.A.Karimov.

IQTISODIY TARAQQIYOTNING UMUMIY ASOSLARI

1.1. IQTISODIYOT NAZARIYASI FANI NIMANI O'RGANADI?

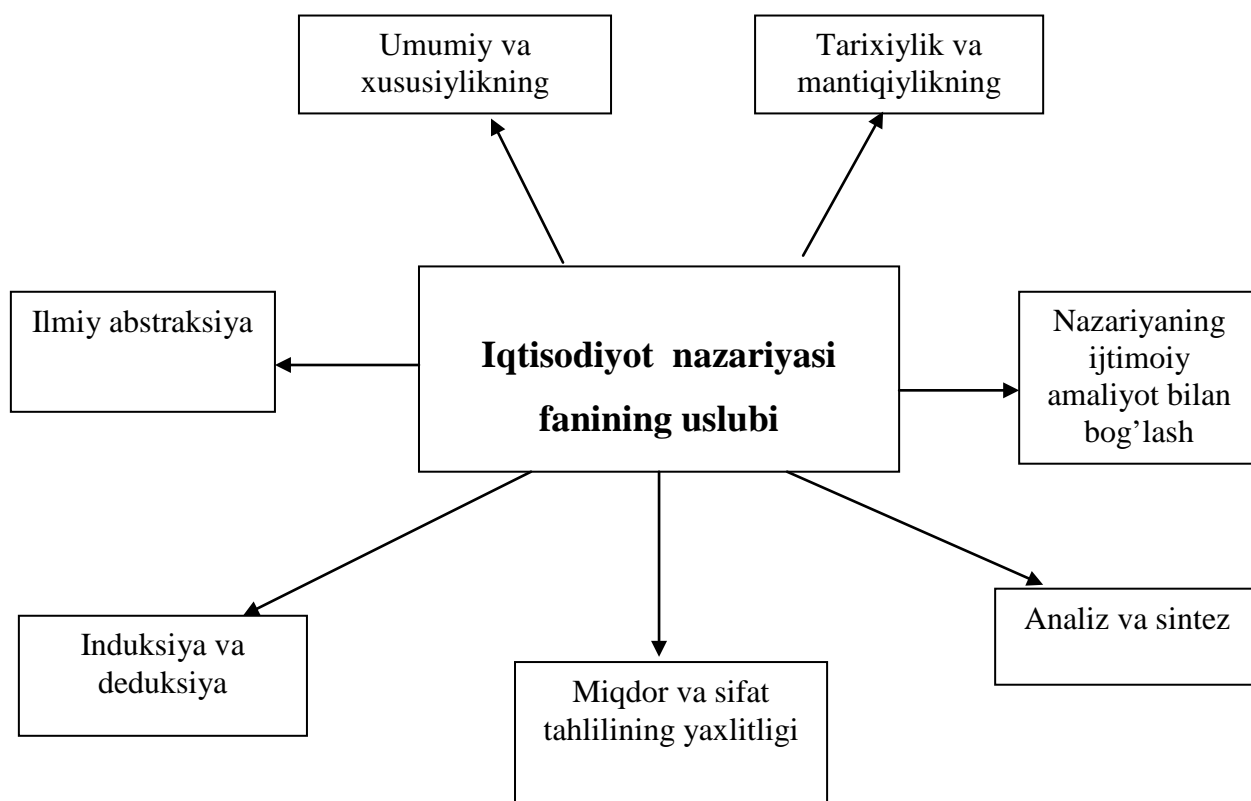
1.2. IQTISODIYOT NAZARIYASI FANINING VAZIFALARI

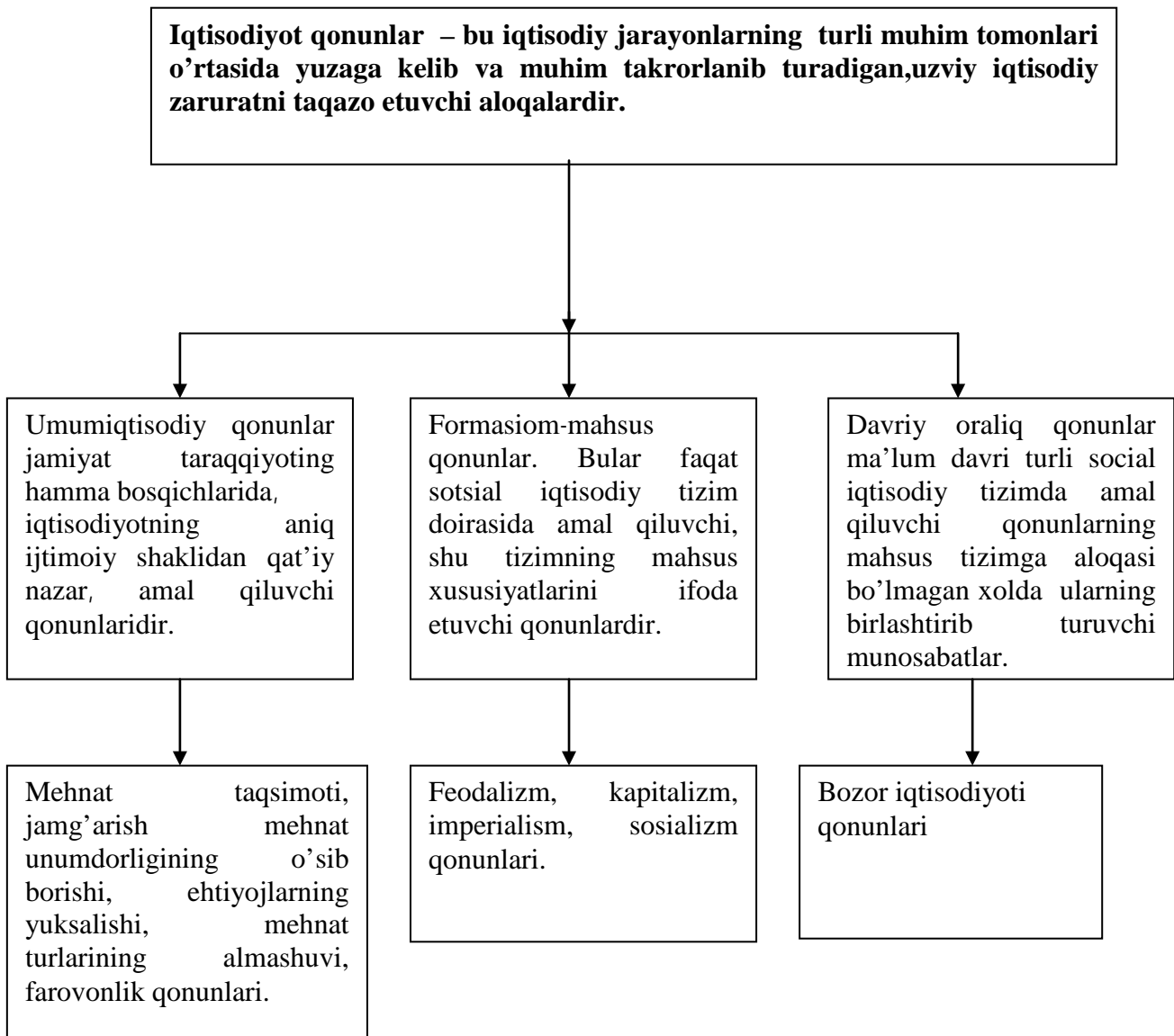
Iqtisodiyot nazariyasi korxonani boshqarish t o'grisdagi fan emas U qanday million dollorlarni topishdan iborat muvoffaqiyat sirini, yillik xisobot, yoxud birjadagi aksiya kursini oldindan bila olishi siralrini ochib bermaydi. Mazkur fan nazariya bo'lganidan umumiqtisodiy qonunlar va kategoriyalarni tahlil etish va izohlash orqali o'z predmetini o'rganadi.

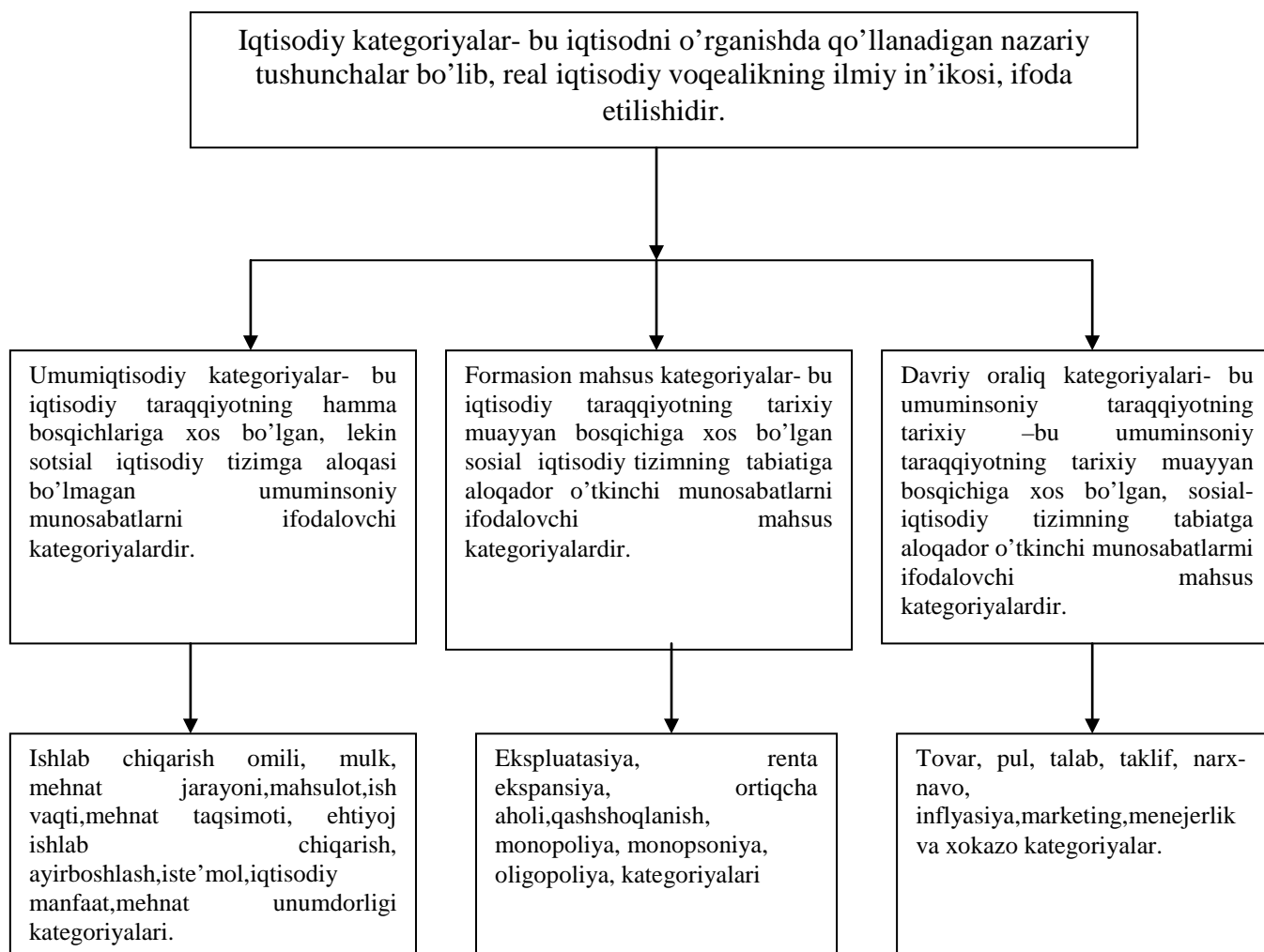
1.3. Iqtisodiyot nazariyasi fanining uslubi

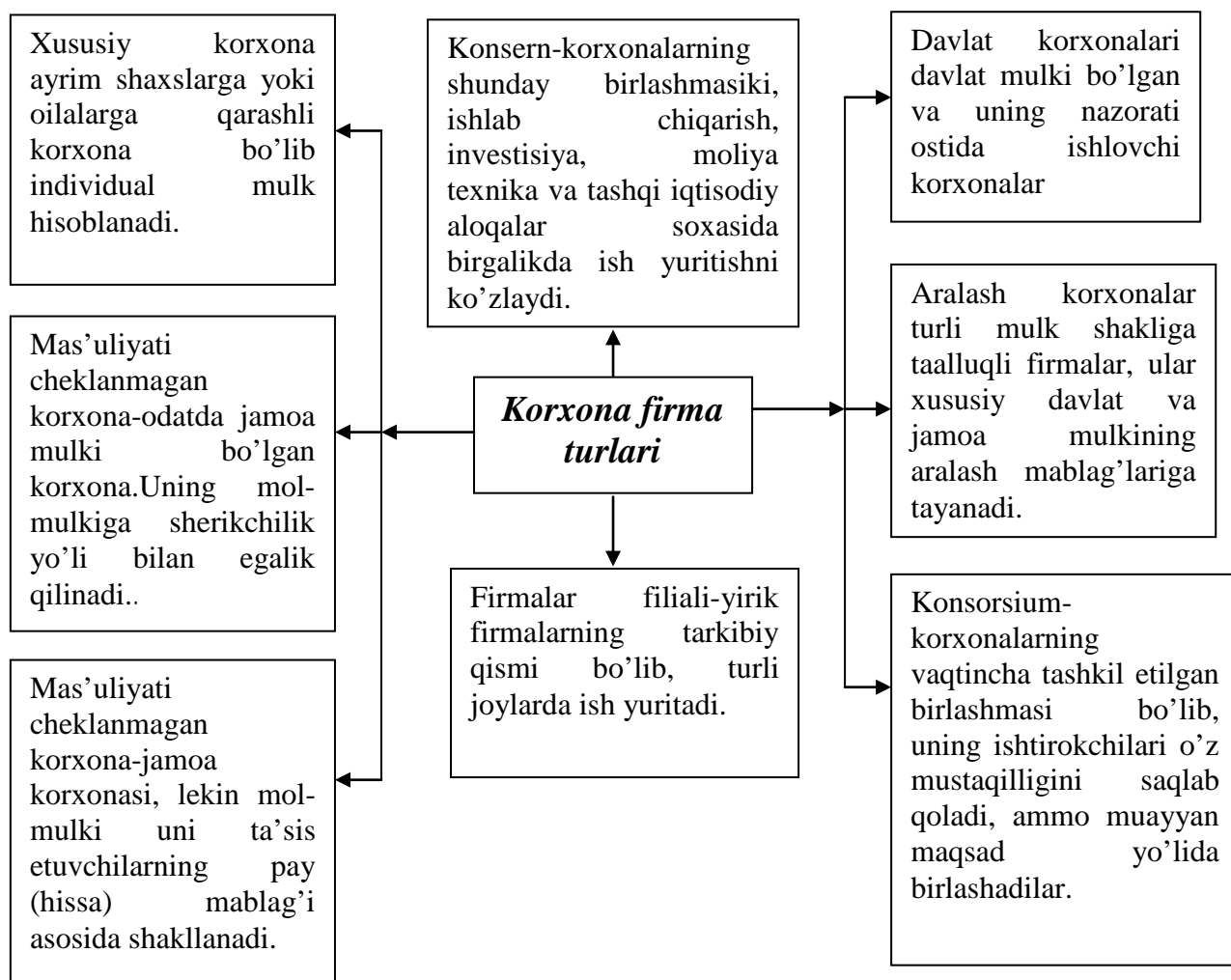
1.4. Iqtisodiyot qonunlari

1.5. Iqtisodiy kategoriyalar

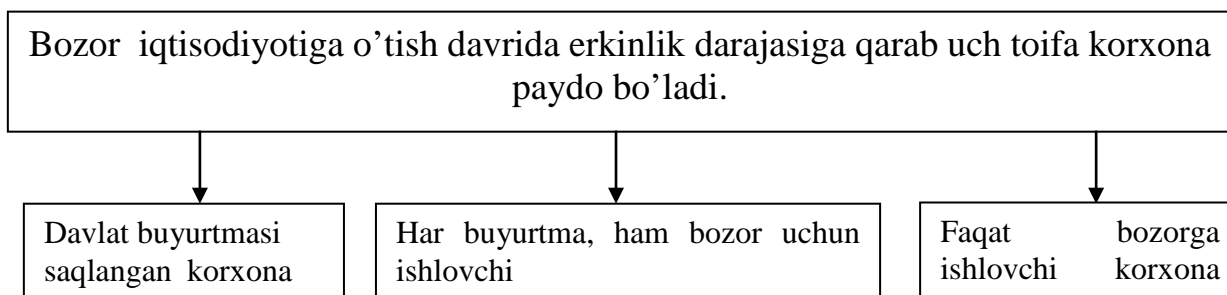
2.1.KORXONA TURLARI

2.2.EHTIYOJLAR VA ISHLAB CHIQRISH JARAYONI

Yuridik shaxs huquqiga ega bo'lgan, mulkchilik huquqi yoki xo'jalikni to'la yuritish huquqi bo'yicha o'ziga qarashli mol-mulkdan foydalanish asosida maxsulot ishlab chiqaradigan va sotadigan yoki mahsulotni ayriboshlaydigan ishlarni bajaradigan, xizmat ko'rsatadigan, bellashuv hamda mulkchilikning barcha shakllari teng huquqliligi sharoitida amaldagi qonunlarga muvofiq o'z faoliyatini ro'yobga chiqaradigan mustaqil xo'jalik yurutuvchi sub'ekt korxonaga xisoblanadi.

(Korxonalar to'g'risidagi qonundan)

Davlat buyurtmasi respublikamizda 1993 yilda paxta, g'alla, go'sht mahsulotlariga 80% bo'lgan bo'lsa, 1994 yilda paxta va donga 75, go'sht va sut mahsulotlariga 50 bo'lib belgilangan edi. Xukumat dasturiga binoan paxta tolasiga hamda boshqoli don ekinlariga davlat buyurtmasiga 1996 yilda yillik xajmning 50 % bo'lishi nazarda tutilgan.

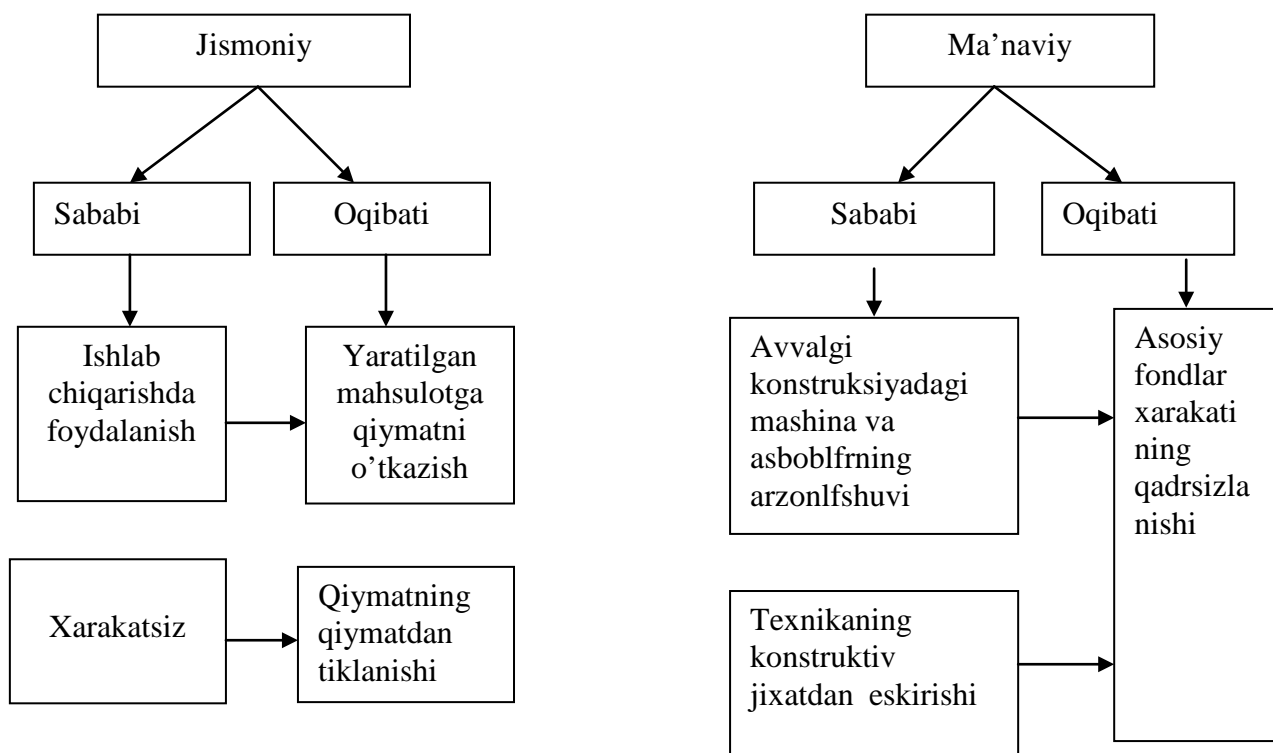
2.3.KORXONA FONDLARI VA VOSITALARINING TARKIBI

Ishlab chiqarish fondlari		Muomala fondlari	Noishlab chiqarish fondlari
Asosiy fondlar	Aylanma fondlar		
Asosiy vositalar	Aylanma vositalar		

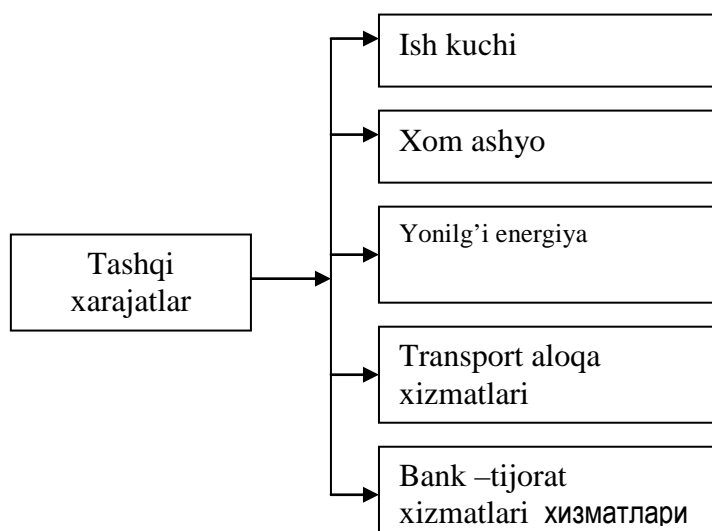
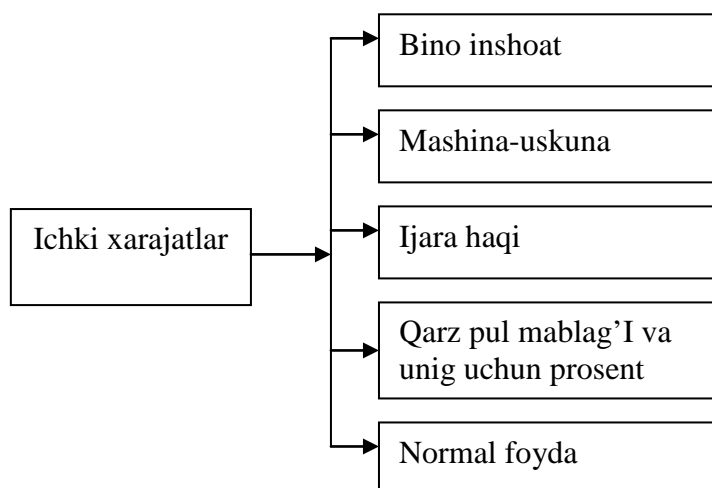
KORXONA ISHLAB CHIQRISH FONDLARINING TARKIBI Ishlab chiqarish fondlari

Asosiy		Aylanma	
Aktiv qismi	Passiv qismi	Xom ashyo	Tugallanmagan ishlab chiqarish

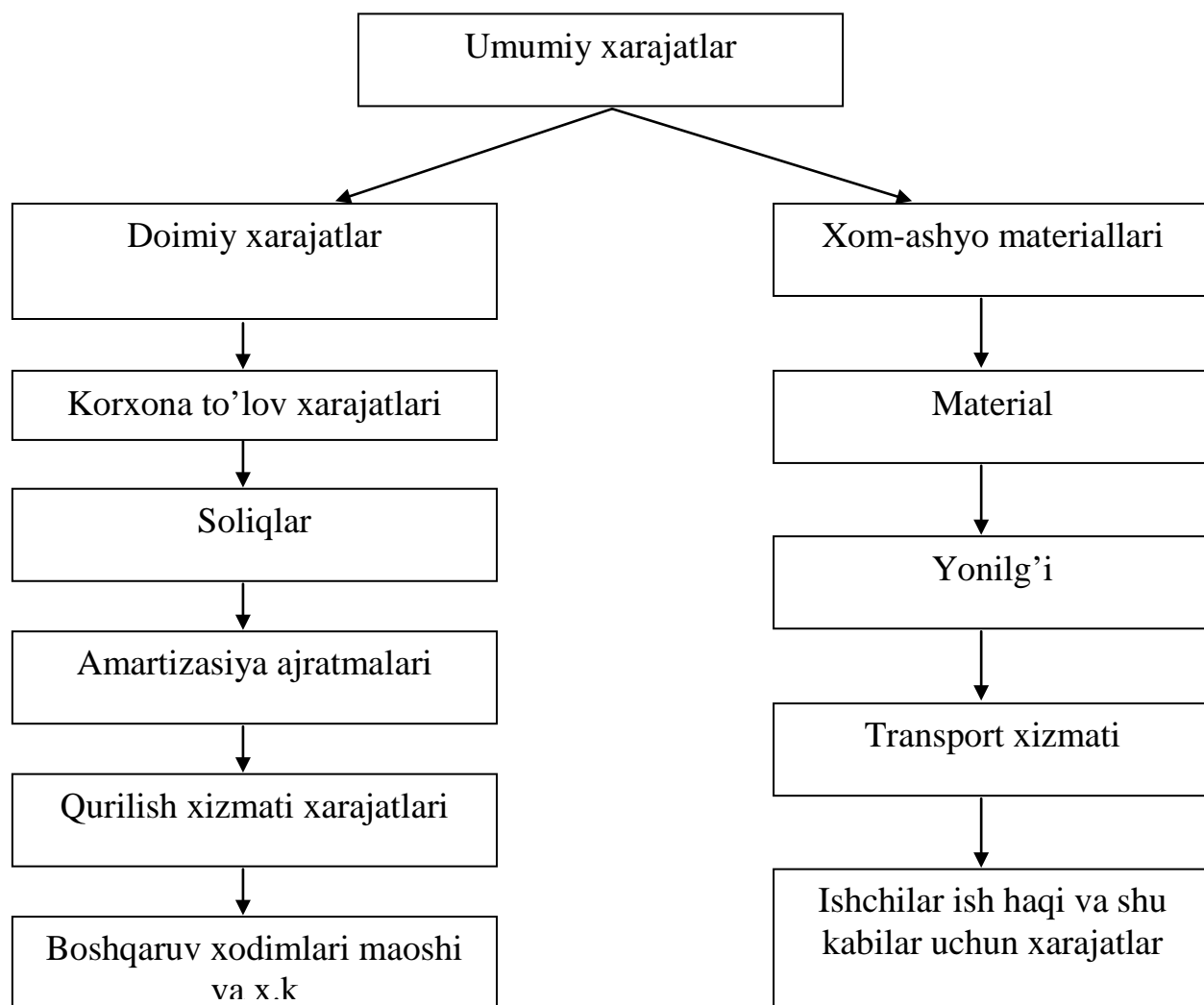
Asosiy ishlab chiqarish fondlarining eskirishi turlari

2.4.KORXONA XARAJATLARINING TURLARI

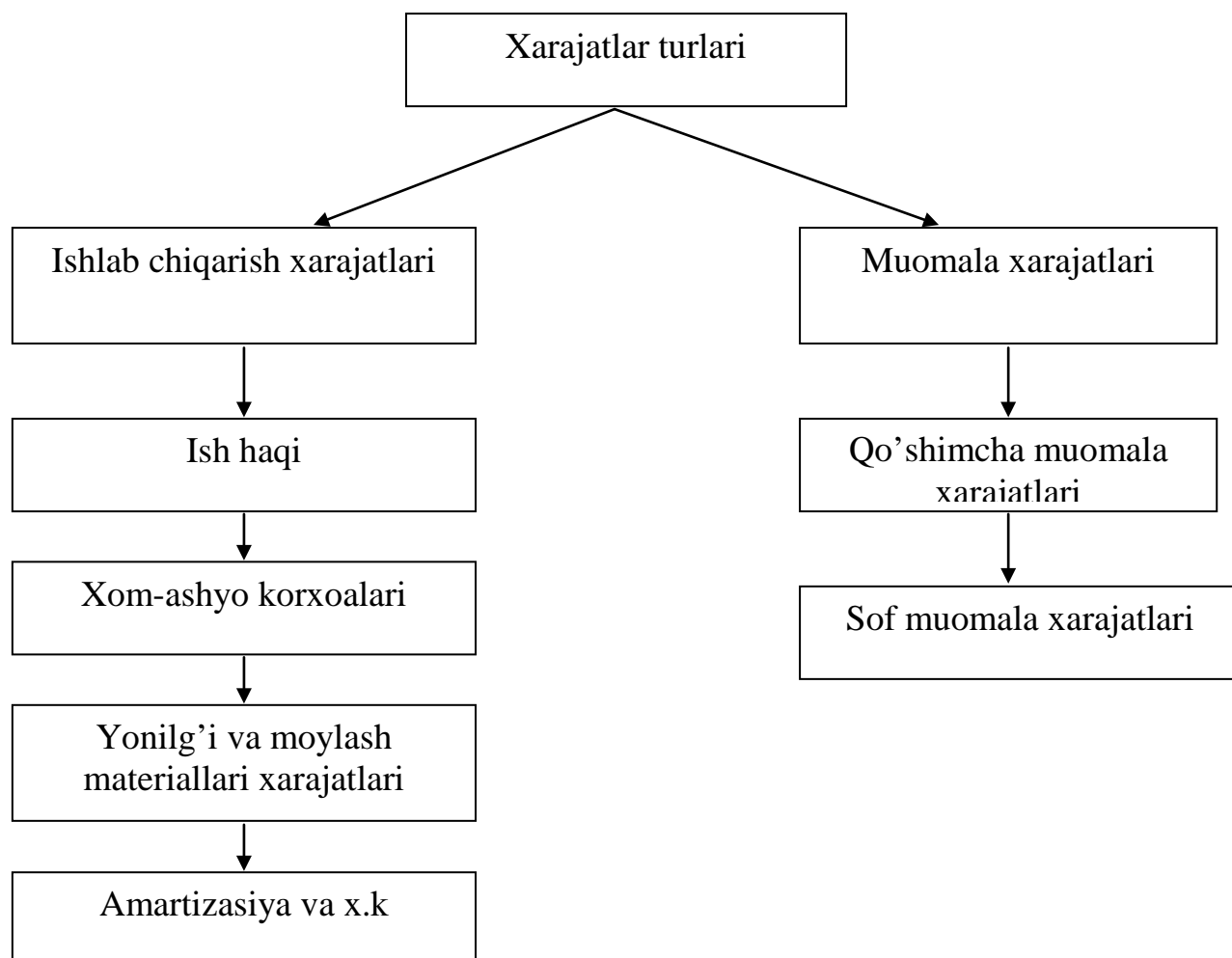

2.5. UMUMIY HARAJATLAR

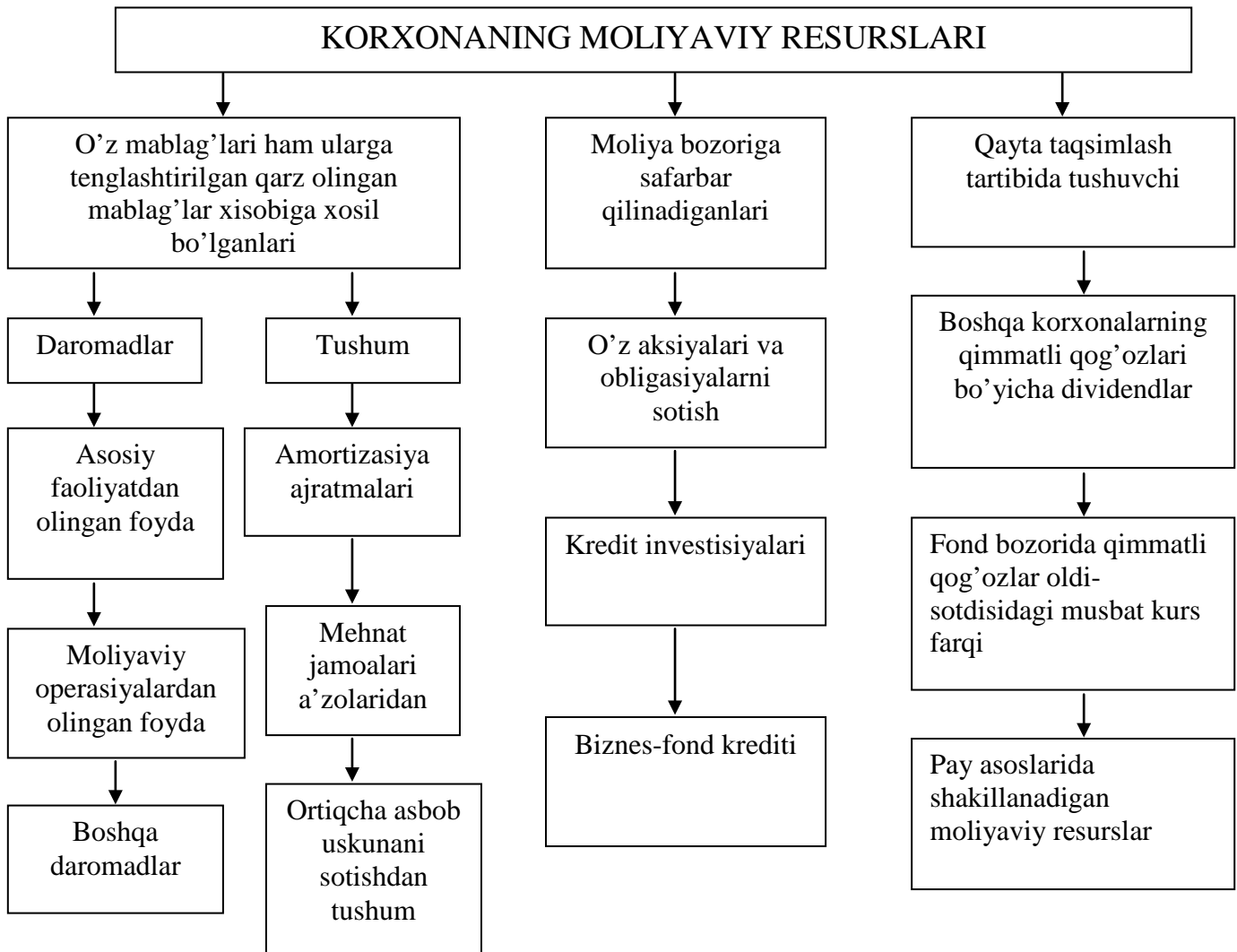

2.6. XARAJATLAR TURLARI

2.7. KORXONANING MOLIYAVIY RESURSLARI

3.1.MULKCHILIK MUNOSABATLARI

Mulkchilik masalasini xal qilish bozorni vujudga keltirishga qaratilgan butun tadbirlar tizimining ta'mal toshi bo'lib xizmat qiladi.

I.A.Karimov

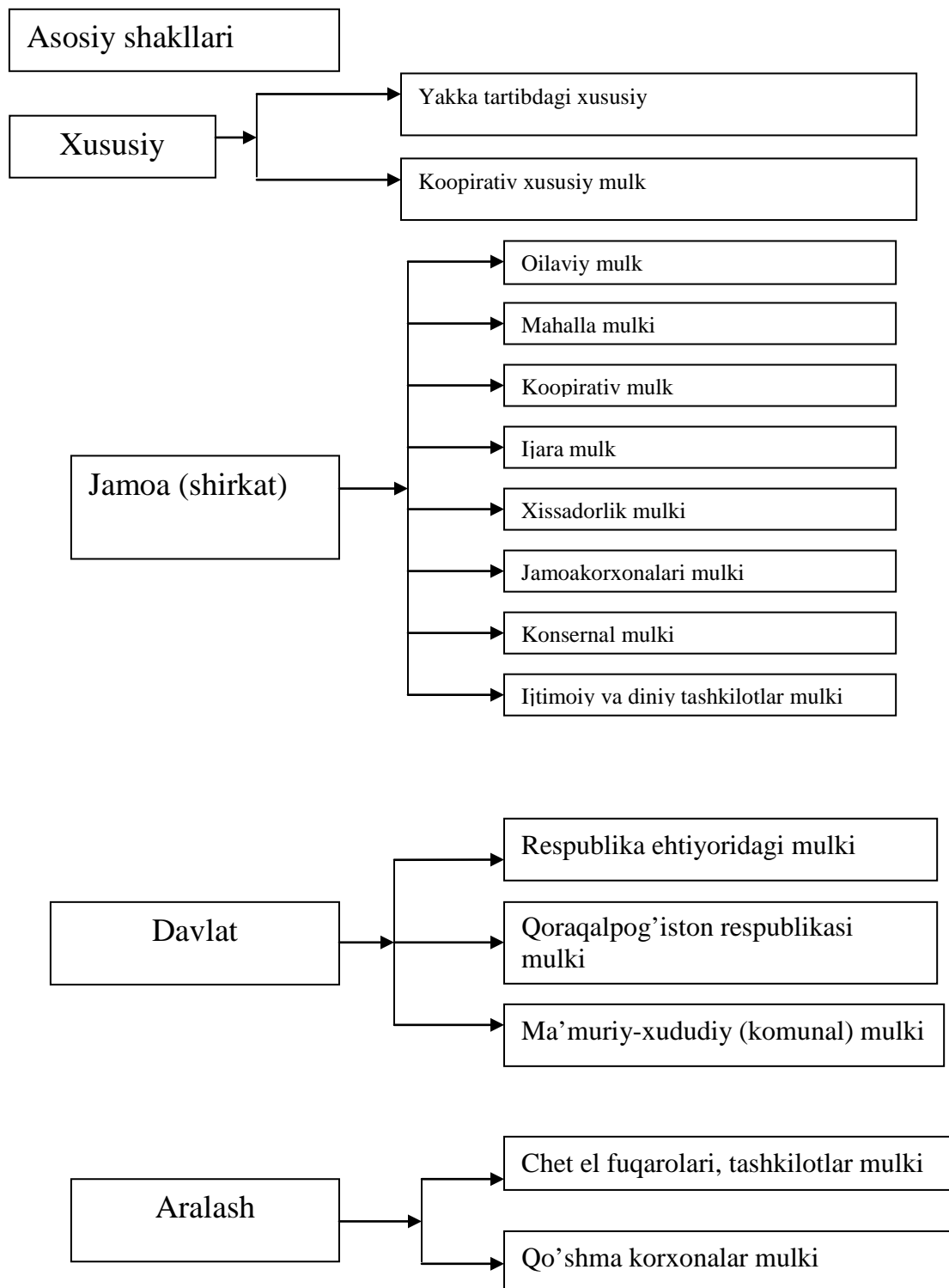
Iqtisodiy isloxlarning bugungi bosqichida eng muxim dolzarb vazifa-mulkiy munosabatlarni tubdan o'zgartirmoqdir. Uning tub mohiyati - mulkning xaqiqiy egalari qo'liga berishni tezlashtirish, tadbirkorlik uchun keng yo'l ochib berish va mulkdorda yangi mulk egasi xisiotini tarbiyalashdan iborat.

I.A.Karimov

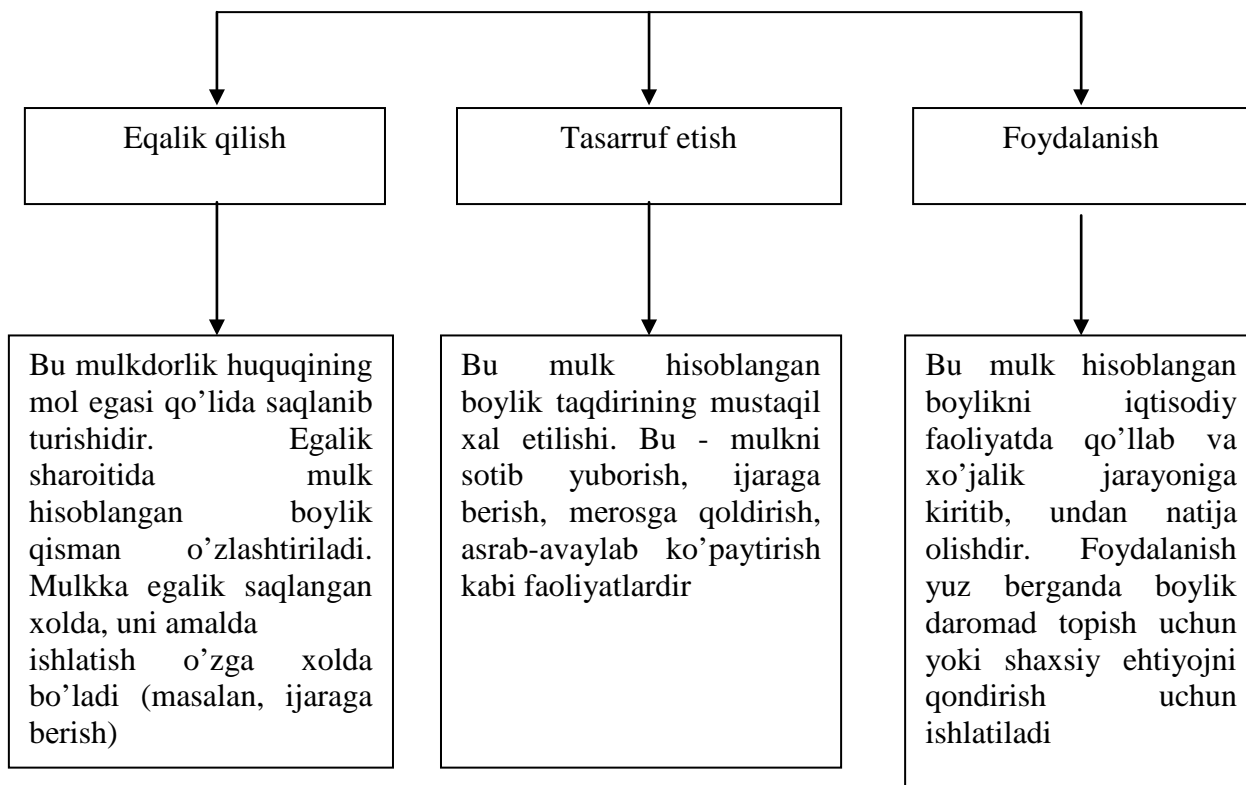
Mulkchilik munosabatlari jamiyatdagi boyliklarni ishlab chikarish, taqsimot, ayriboshlash, iste'mol, o'zlashtirish buyicha bo'ladigan iqtisodiy munosabatlardir.

I.A.Karimov

3.2. BOZOR IQTISODIYOTI SHAROITIDA MULKCHILIK SHAKLLARI

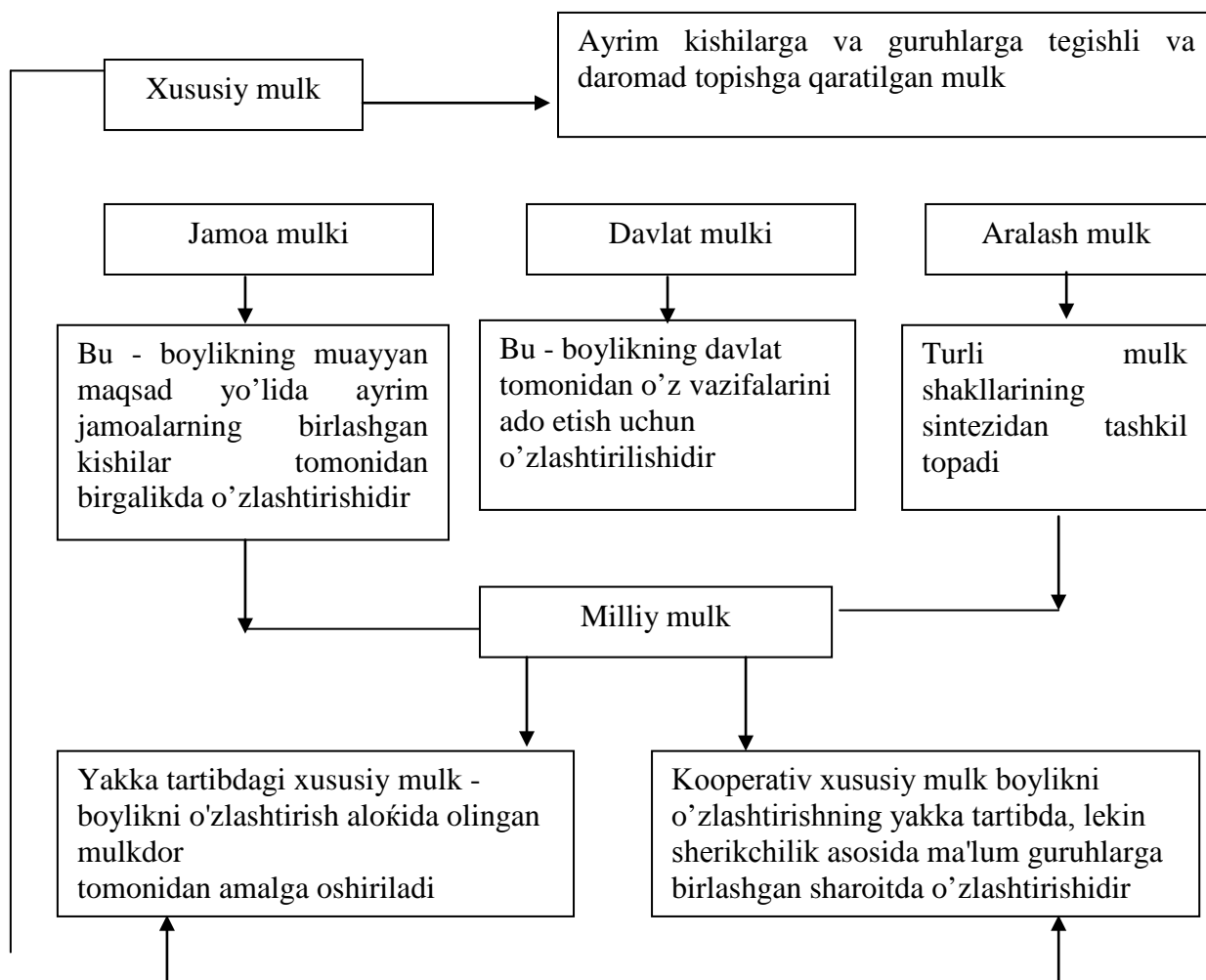
3.3. MULKNING UCH ASOSIY JIXATLARI.

Mulkdor o'z ixtiyoriga ko'ra o'ziga tegishli mol-mulkka egalik qiladi, undan foydalanadi va tasarruf etadi.

«O'zbekiston Respublikasining Mulkchilik to'g'risidagi qonuni»dan.

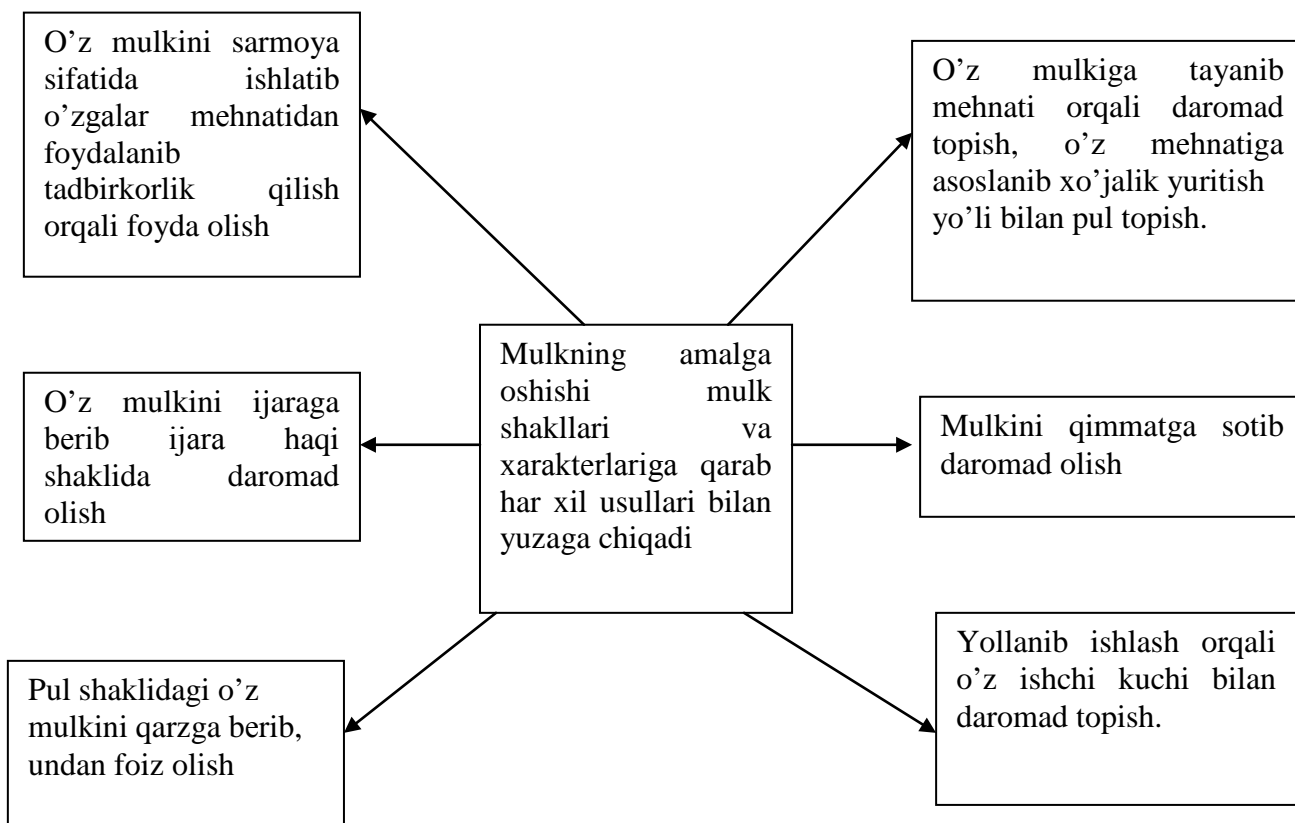
3.4. MULKCHILIKNING TURLI SHAKLLARI VA UNING XUSUIYATLARI

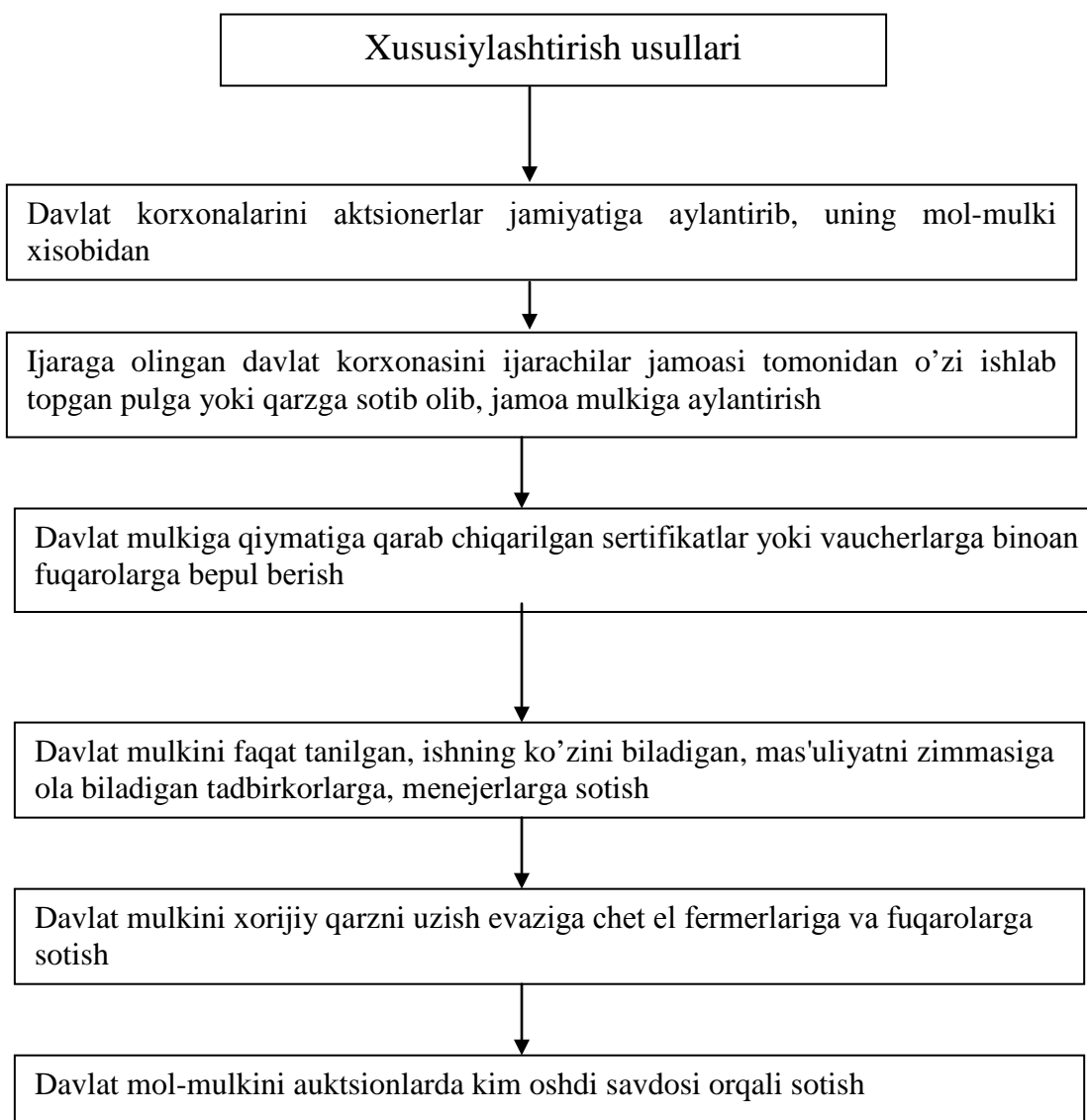
«Davlat barcha mulk Shakllarining teng huquqliligini huquqiy jihatdan
bab-baravar kafolatlaydi»
(O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, 53-modda)

3.5. MULKCHILIKNI AMALGA OSHIRISH MUAMMOLARI

Mulkchilikni ro'yobga chiqarish avvalo maqsadlar va manfaatlarning ro'yobga chiqishidir.

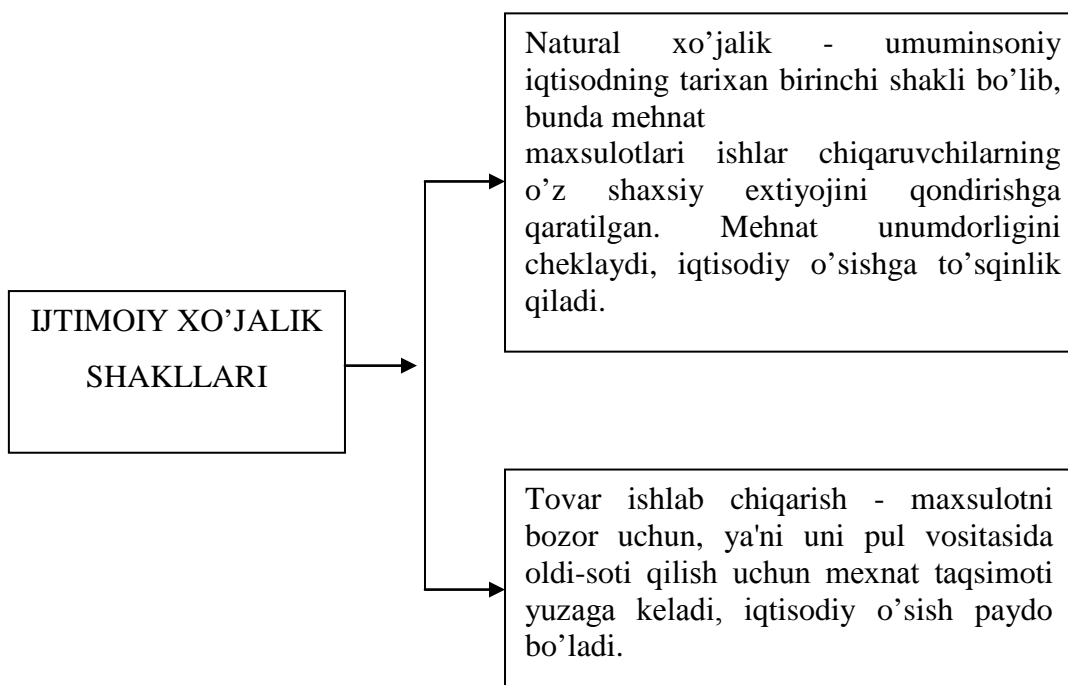
3.6. XUSUSIYLASHTIRISH USULLARI

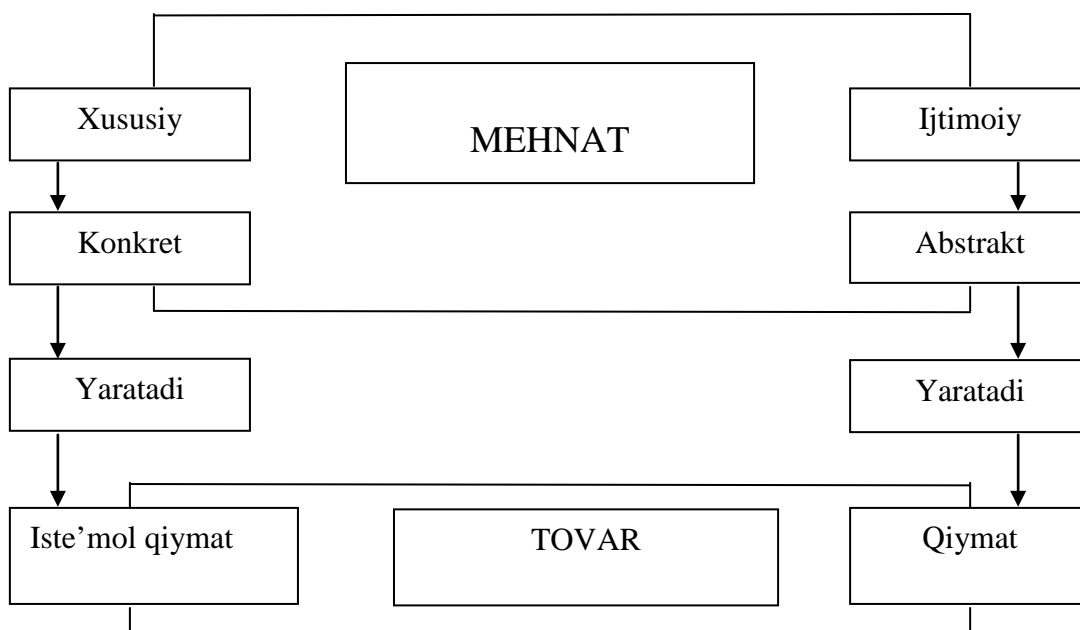
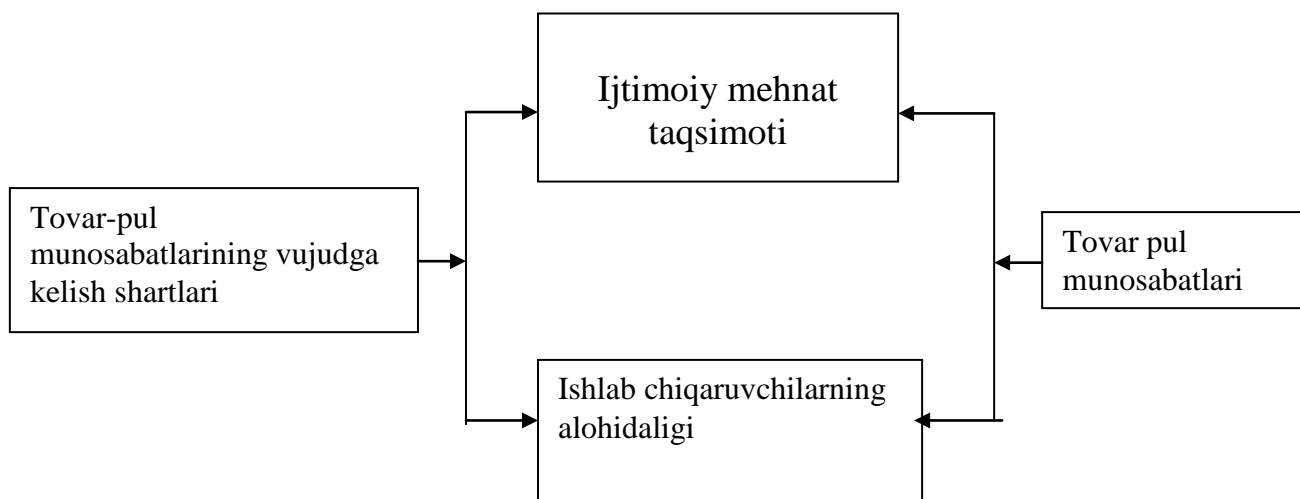
BOZOR IQTISODIYOTI NAZARIYASI

4.1.TOVAR ISHLAB CHIQRISH-BOZOR IQTISODIYOTI ASOSI.

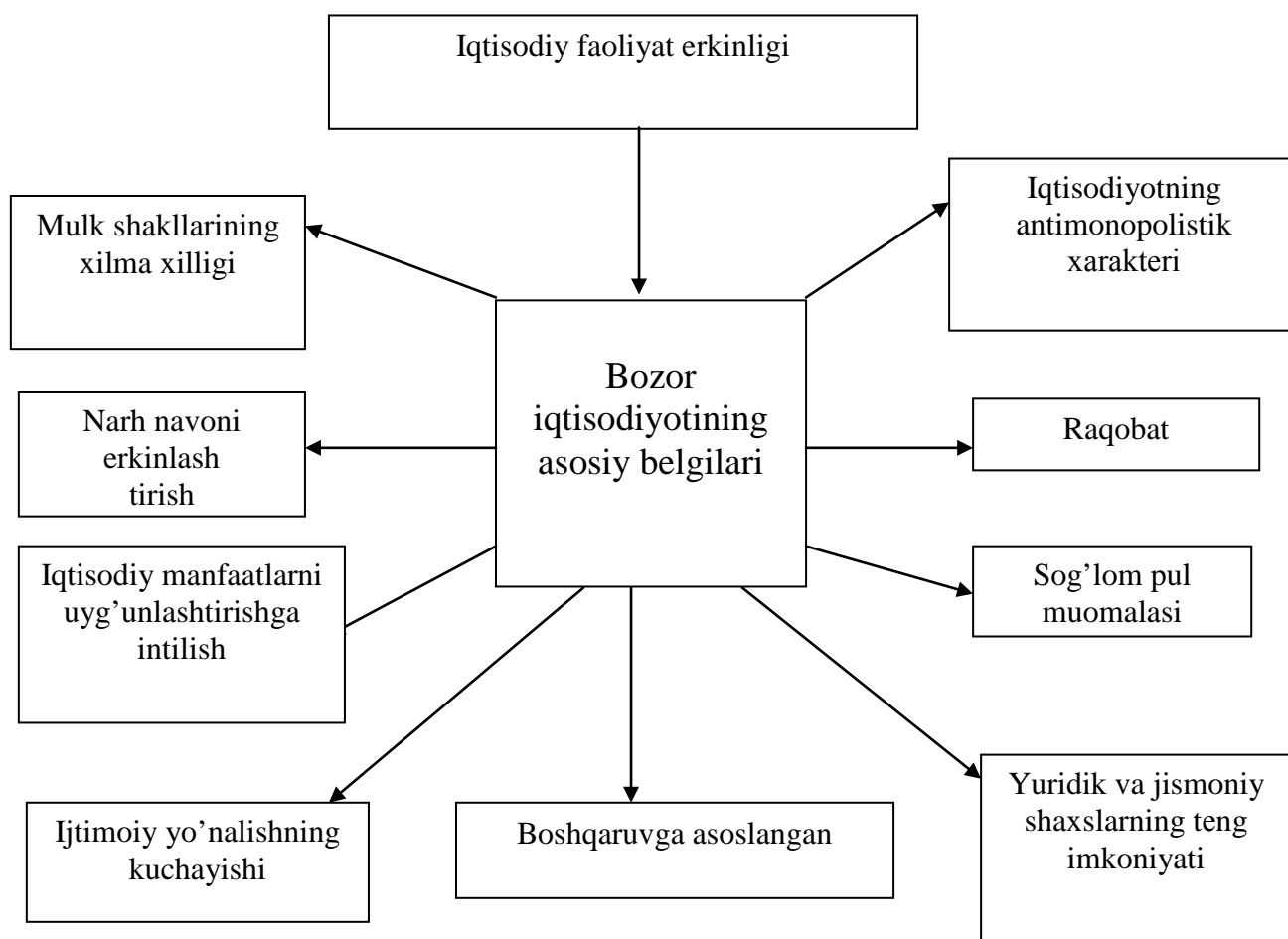

Tovar ishlab chiqarishning paydo bo'lishi tasodifiy xol emas, balki qonunning zaruriyatichunki unda kishilar bu vaziyatni bekorchilikdan o'ylab chiqarmaganlar bu kishilarning xoxish - irodasidan tashqarida, ob'ektiv tarzda paydo bo'lgan. Chunki uni iqtisodiy zaruriyat yuzaga keltirgan. Bu esa maxsulotlarni bozor orqali ayriboshlamay turib, kun ko'rish qiyin bo'lishini asoslagan.

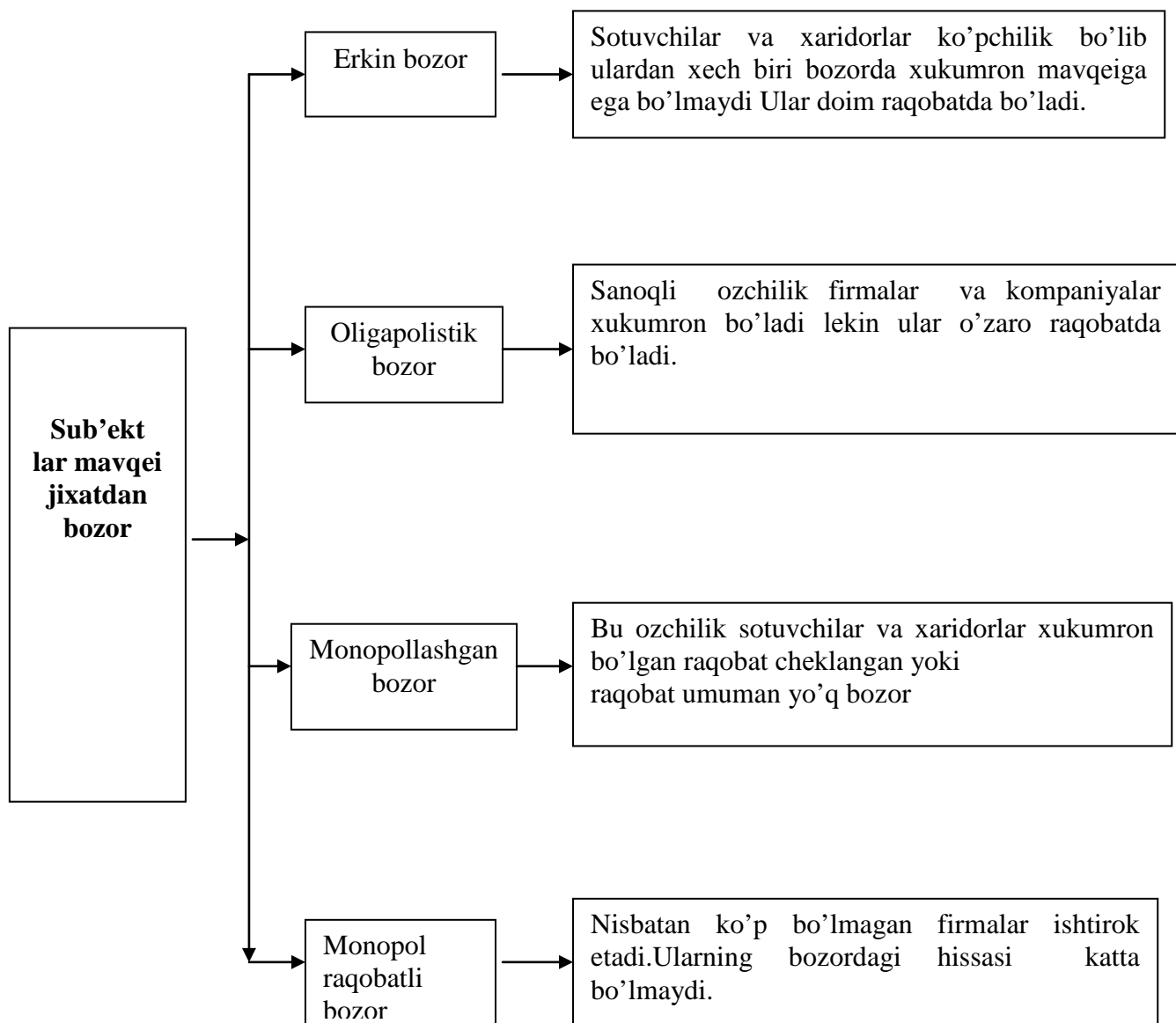
4.2.

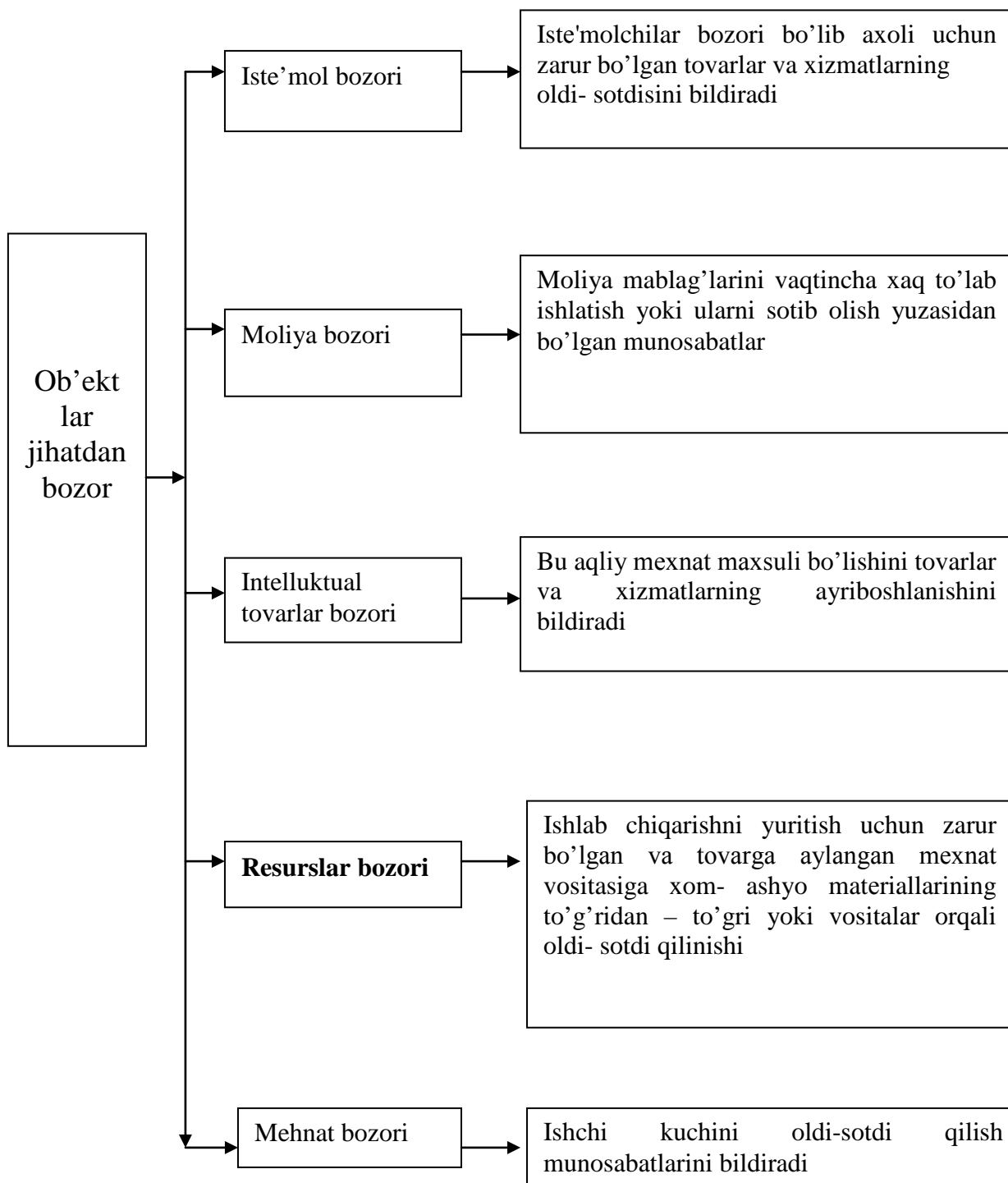

5.1. Bozor iqtisodiyotining mohiyati va belgilari

5.2. Bozor turlari

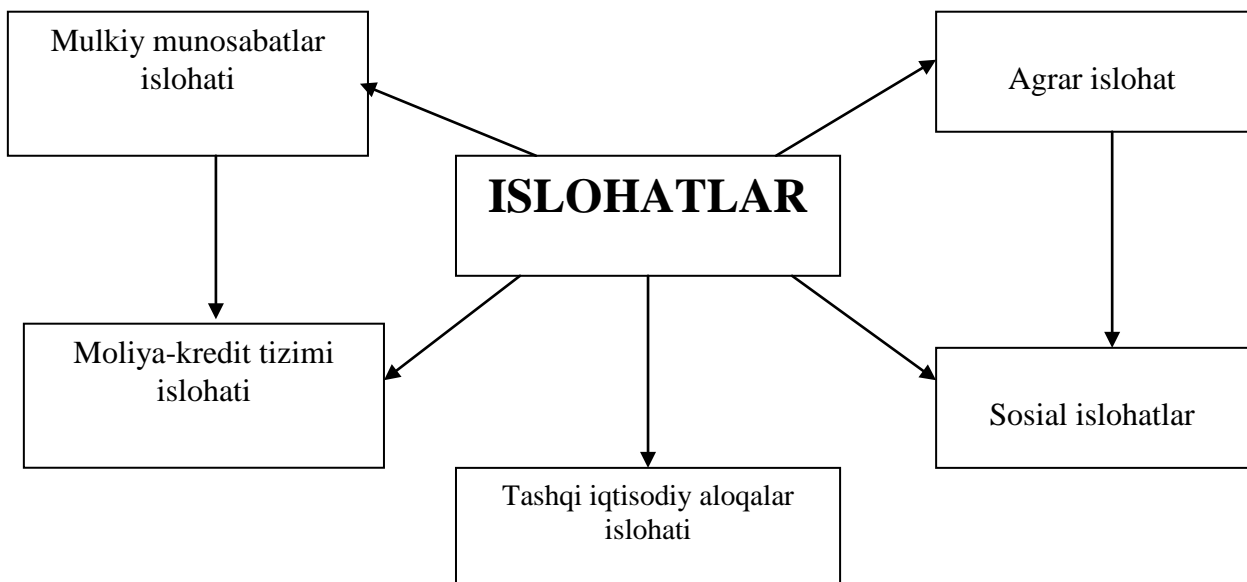

5.3. Bozor islohatlari

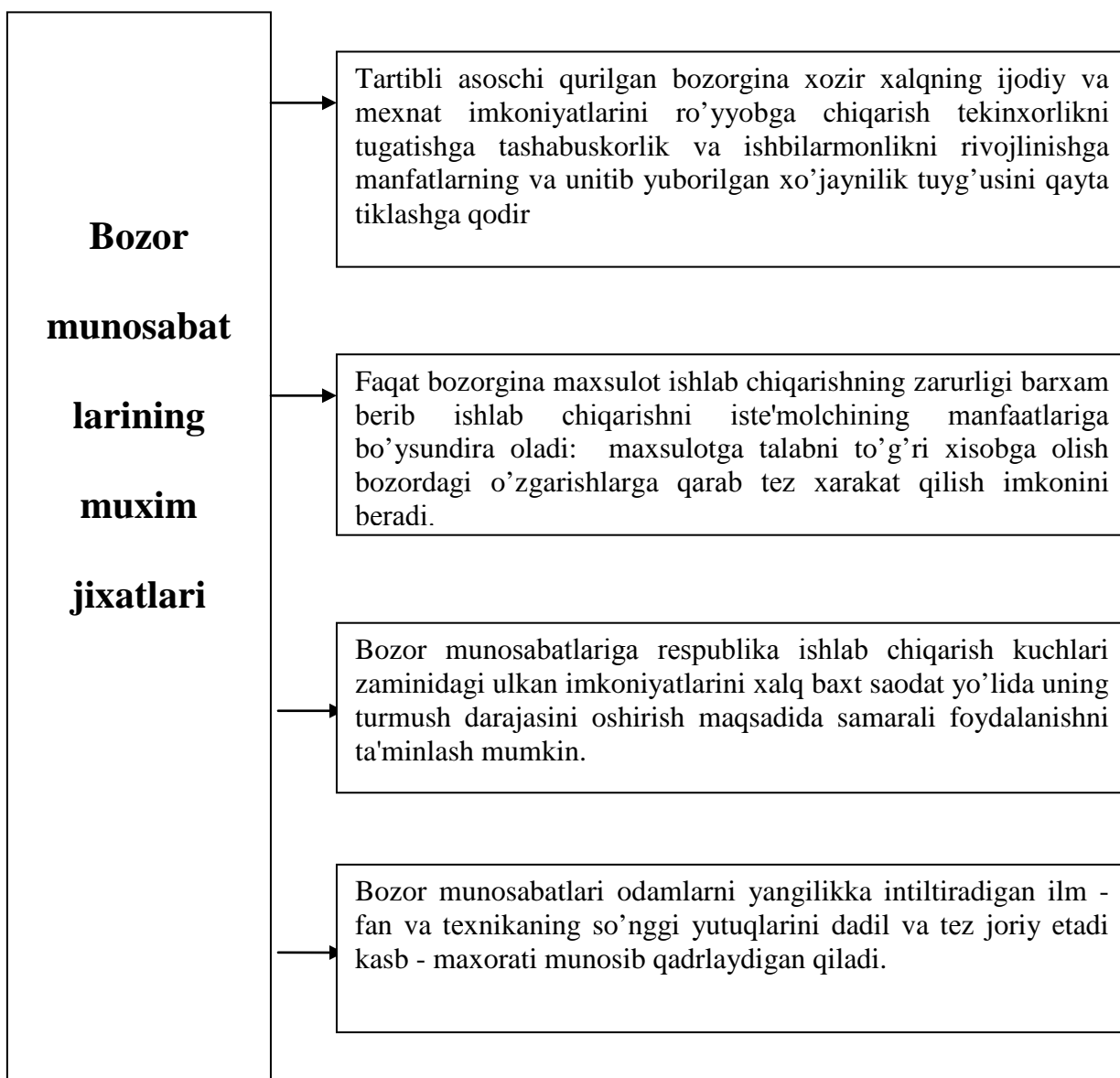
Yer kurrasining oltidan bir qismida tub islohatlar davom etmoqda. Bu esa yangi tuzilgan mustaqil davlat qurilishi va ijtimoiy - iqtisodiy islohatlar o'tkazish muammolari mintaqalarining doirasidan tashkari chiqib, xaqli ravishda umumjaxon tusini olganligidan yaqol dalolat beradi.

(I.A.Karimov)

Bozor islohatlari- xalq ishtirokida, lekin davlat tomonidan ishlab chiqilgan bozor munosabatlarini shakllantirish chora tadbirlarining davlat nazorati ostida amalga oshirilishidi.

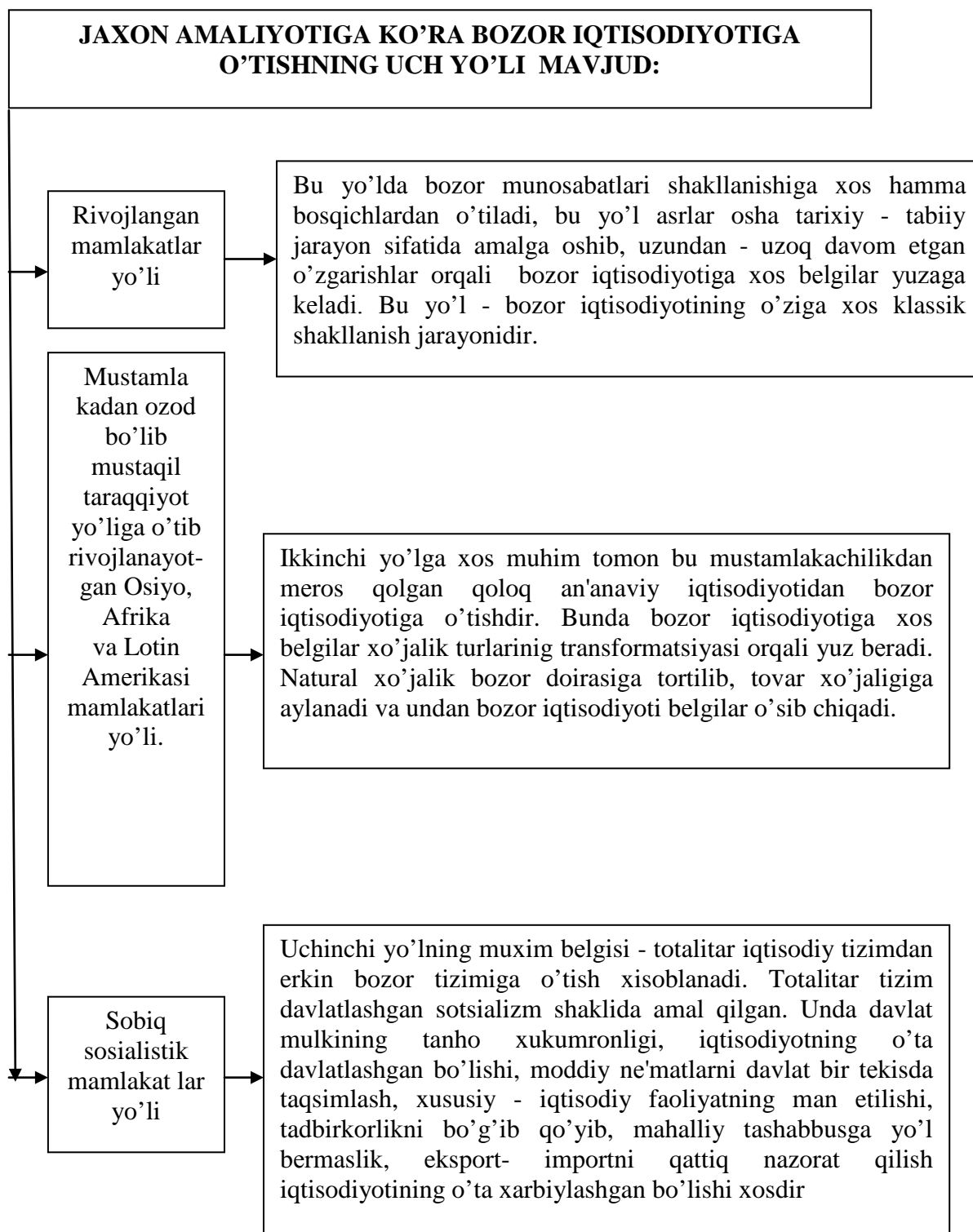

5.4. Bozor munosabatlarning muhim jixatlari

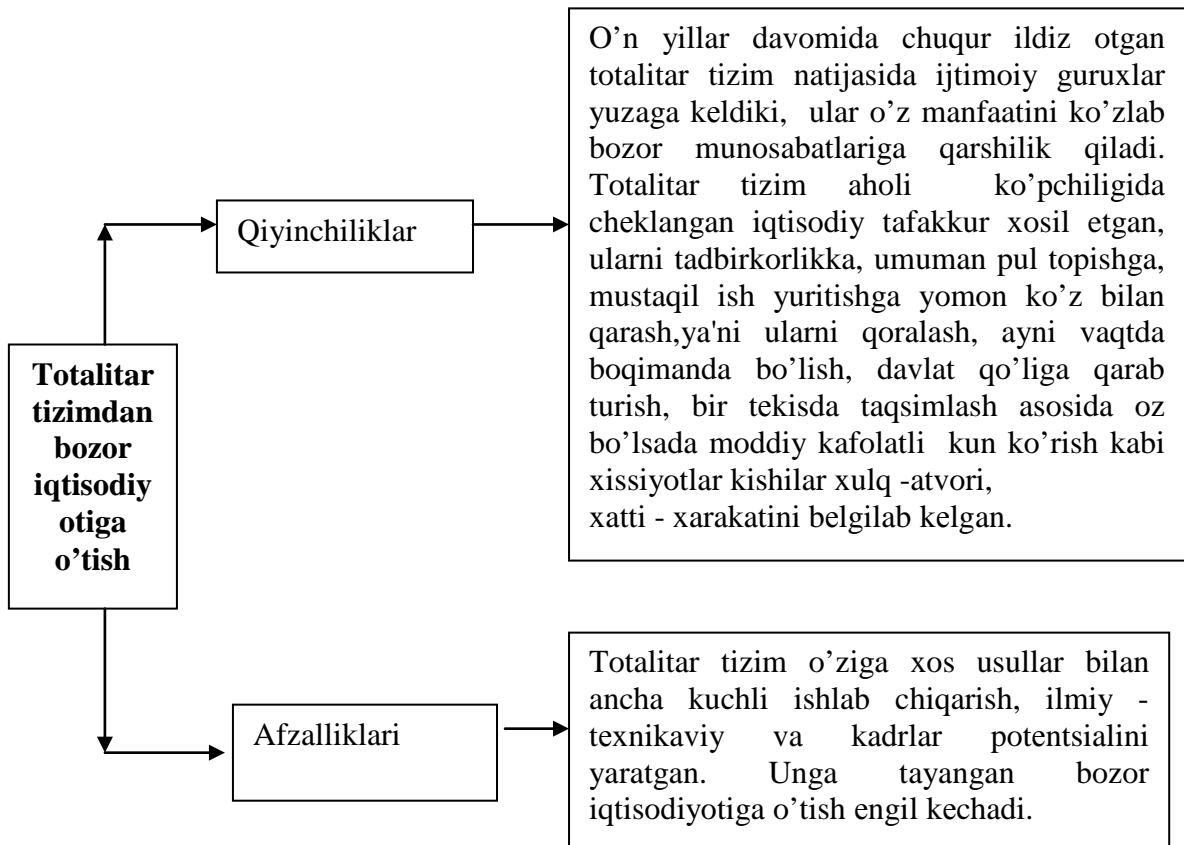

5.5. Bozor iqtisodiyotiga o'tishning yo'llari

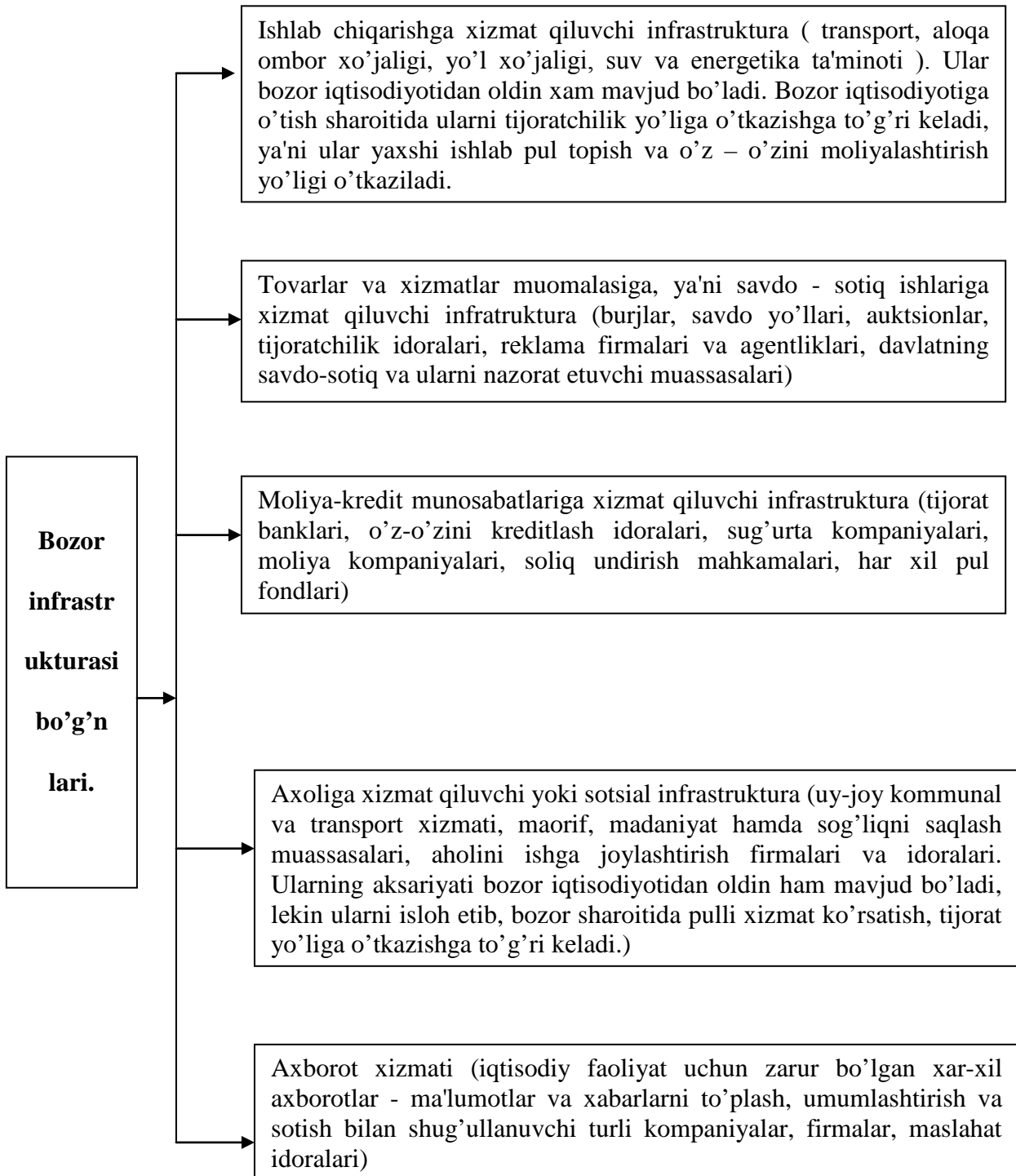

5.6. Bozor iqtisodiyotiga o'tishning muammolari va afzalliklari.

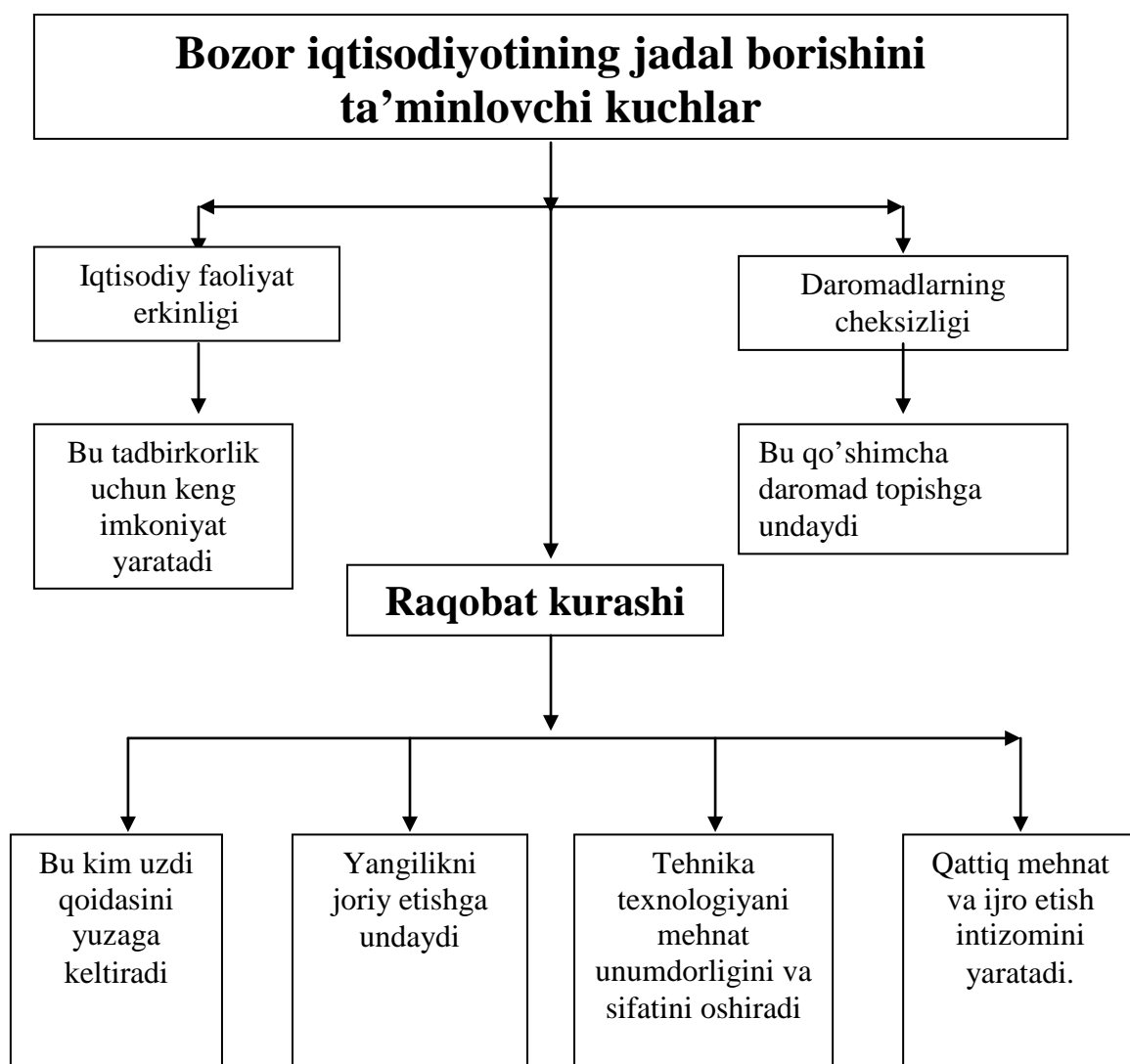
5.7. BOZOR INFRASTRUKTURASI

Bozor infrastrukturasini – bozor iqtisodiyoti uchun xizmat qiluvchi sohalardir.

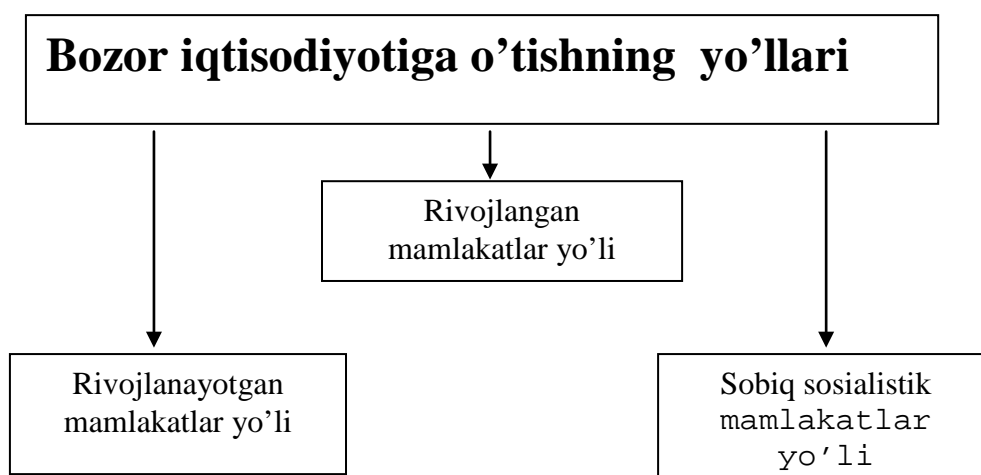
5.8. Bozor iqtisodiyotining jadal borishini ta'minlovchi kuchlar

Zamonaviy infrastrukturani yaratish bozor munosabatlariga haqiqiy madaniy-ma'rifiy xarakter baxsh etish, stixiyaga va boshboshdoqlikka yo'l qo'ymaslik imkonini beradi.

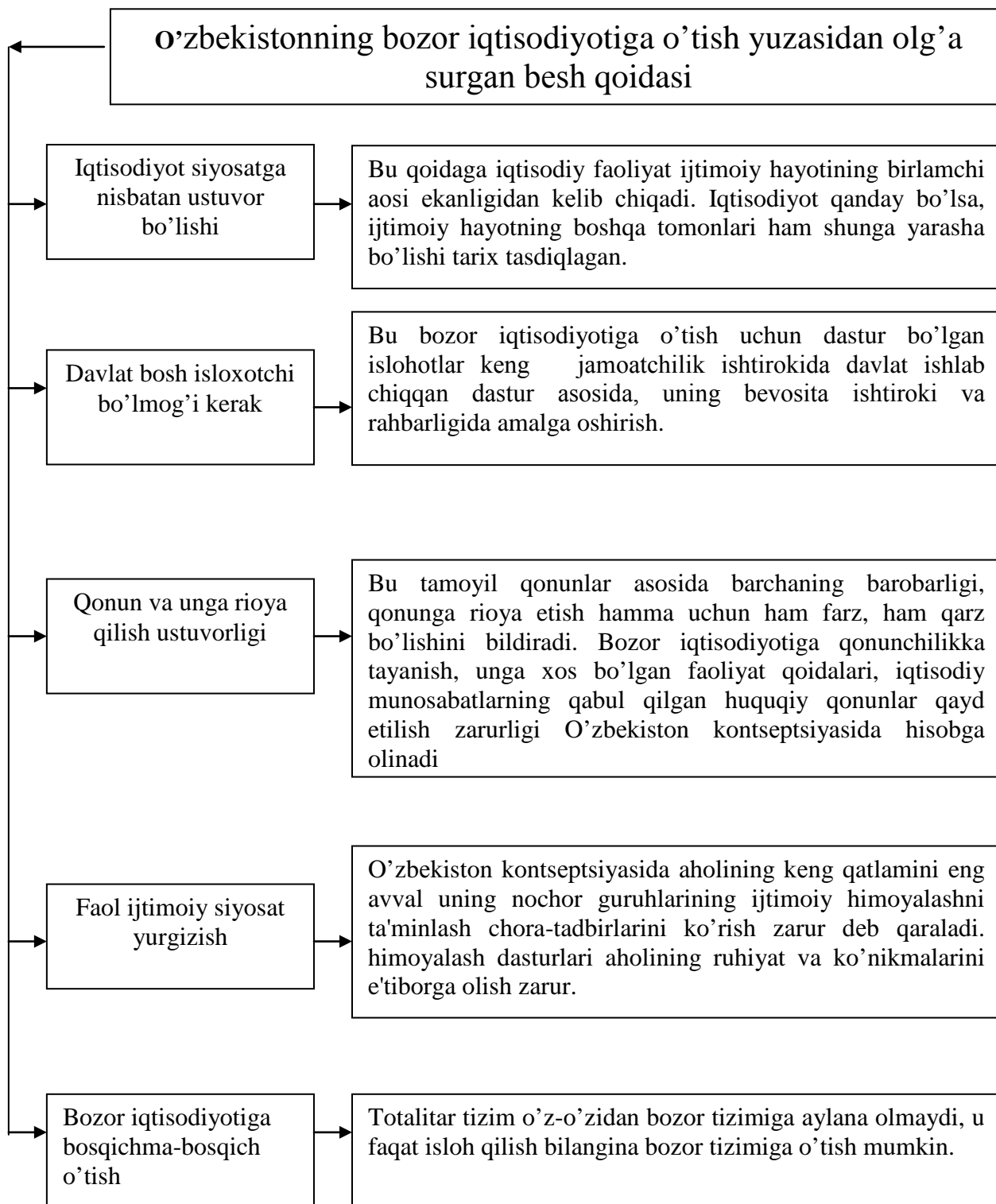

6. Bozor iqtisodiyotiga o'tish davri va uning O'zbekistondagi xususiyatlari

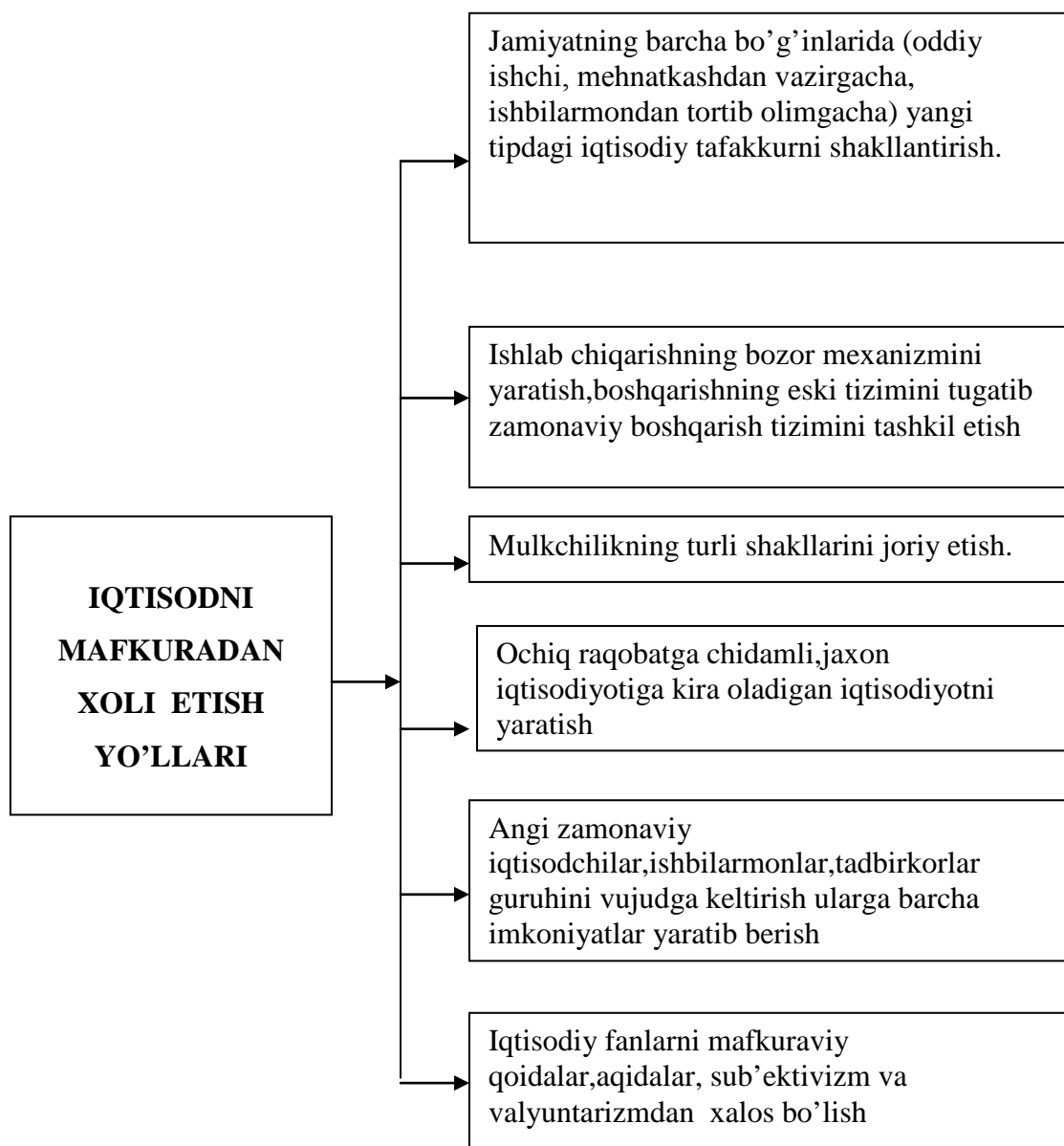
6.1. O'zbekistonda bozor iqtisodiyotiga o'tishning tamoyillari va xususiyatlari

6.2. Bozor iqtisodiyotiga o'tishning besh tamoyilining izohi

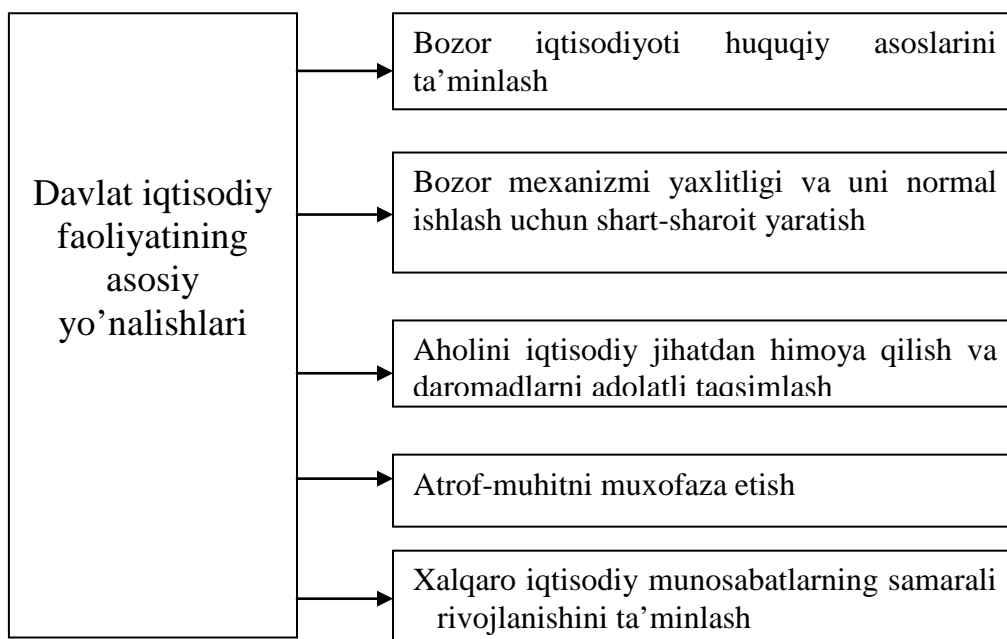
Bu qoidalar o'z istiqlol, rivojlanish va taraqqiyot yo'limizga asos qilib olingan bo'lib, o'tish davri dasturining negizini tashkil etadi.

6.4. Davlat iqtisodiy o'zgarishlarning tashkilotchisi va bosh islohatchisi

Bozor munosabatlarga o'tish davrida davlat bosh islohatchi bo'lishi, iqtisodiyot va ijtimoiy turmushning hamma sohalarini o'zgartirish rejalarini tuzib, uni izchillik bilan amalga oshirishi zarur.

(I.A.Karimov)

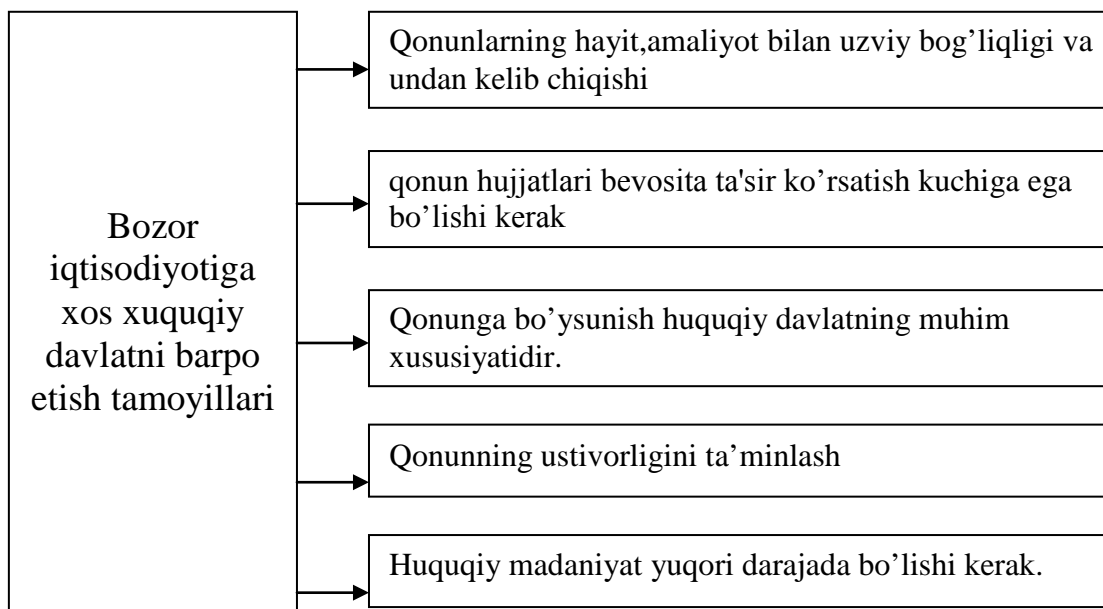

6.5. Konstitutsiya va qonun ustivorligini ta'minlash

Bozor iqtisodiyotiga xos yangi huquqiy tizimning o'zagini Asosiy qonun - Respublika Konstitutsiyasi tashkil etadi

Ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotining qonunchilik asosini yaratish - bu faqat o'tish davrining majburiy sharti bo'lib qolmay, balki huquqiy davlat barpo etishning o'ziga xos xususiyati hamdir.

6.6. Bozor iqtisodiyotiga o'tishda kuchli ijtimoiy siyosat yurgizish

O'zbekiston o'z yangilanish va taraqqiyot yo'liga asos bo'lgan eng muhim qoidalardan biri bozor iqtisodiyotiga o'zining barcha bosqichlarida oldindan kuchli ijtimoiy siyosat o'tkazishdiroldindan kuchli ijtimoiy siyosat o'tkazishdir.

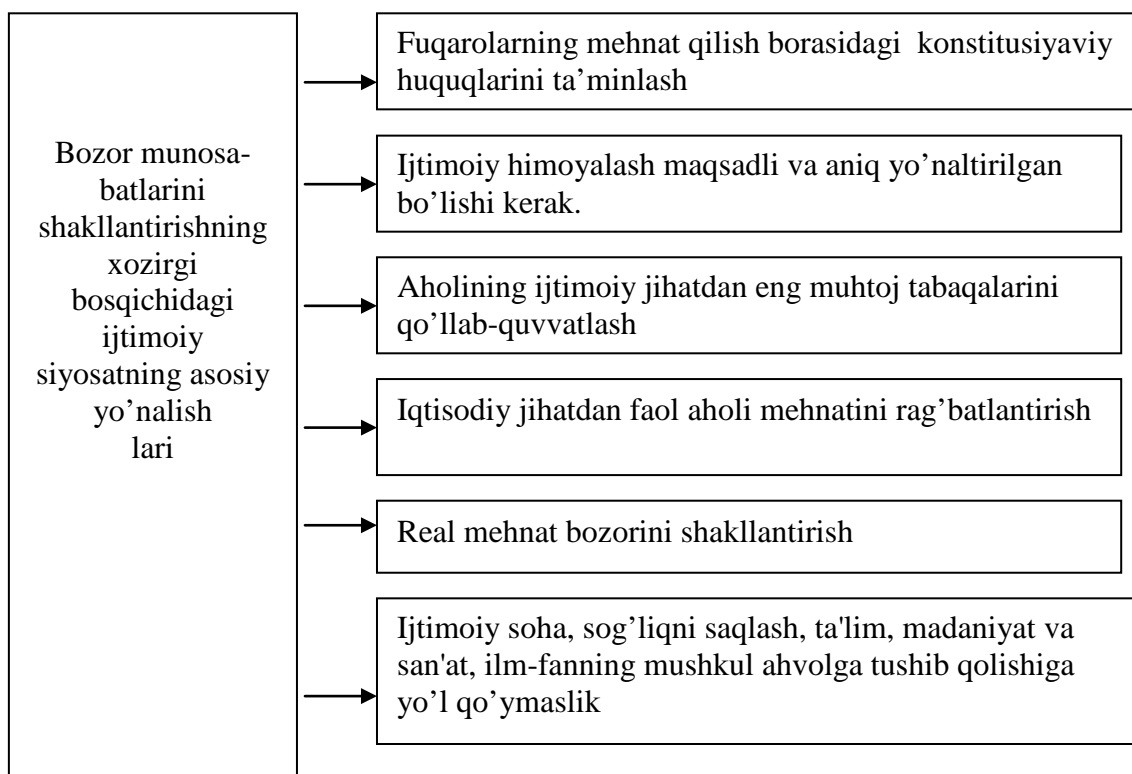
(I.A.Karimov)

Ijtimoiy siyosatni amalga oshirish bosqichlari

Ijtimoiy siyosat, aholi moddiy ahvolining keskin yomonlashib ommaviy ravishda qashshoqlanishiga yo'l qo'ymaslikdan iborat

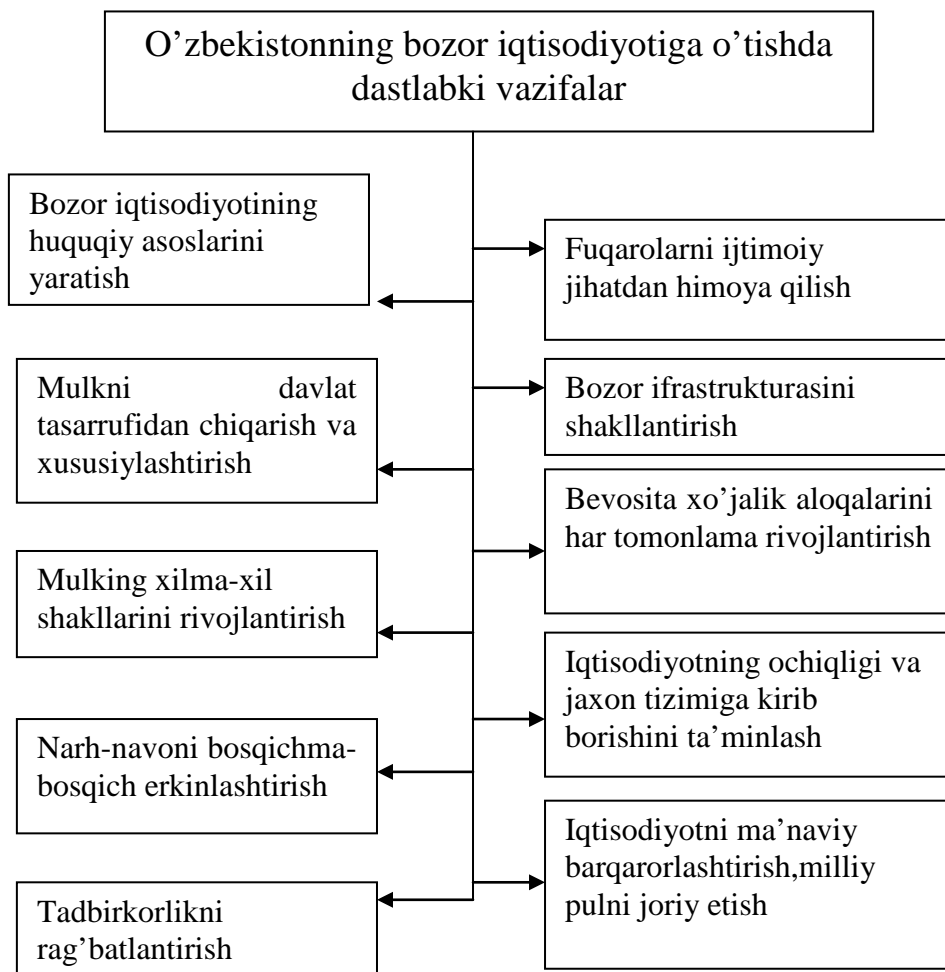
Ijtimoiy siyosatning ijtimoiy himoyalash vositalarini chuqurlash-tirish va o'zgarib borayotgan sharoitlarga moslashtirishdan iborat.

Ijtimoiy himoyalash chora-tadbirlari faqat shunday himoyaga haqiqatan ham muhtoj o'lganlarga nisbatan qo'llaniladi.

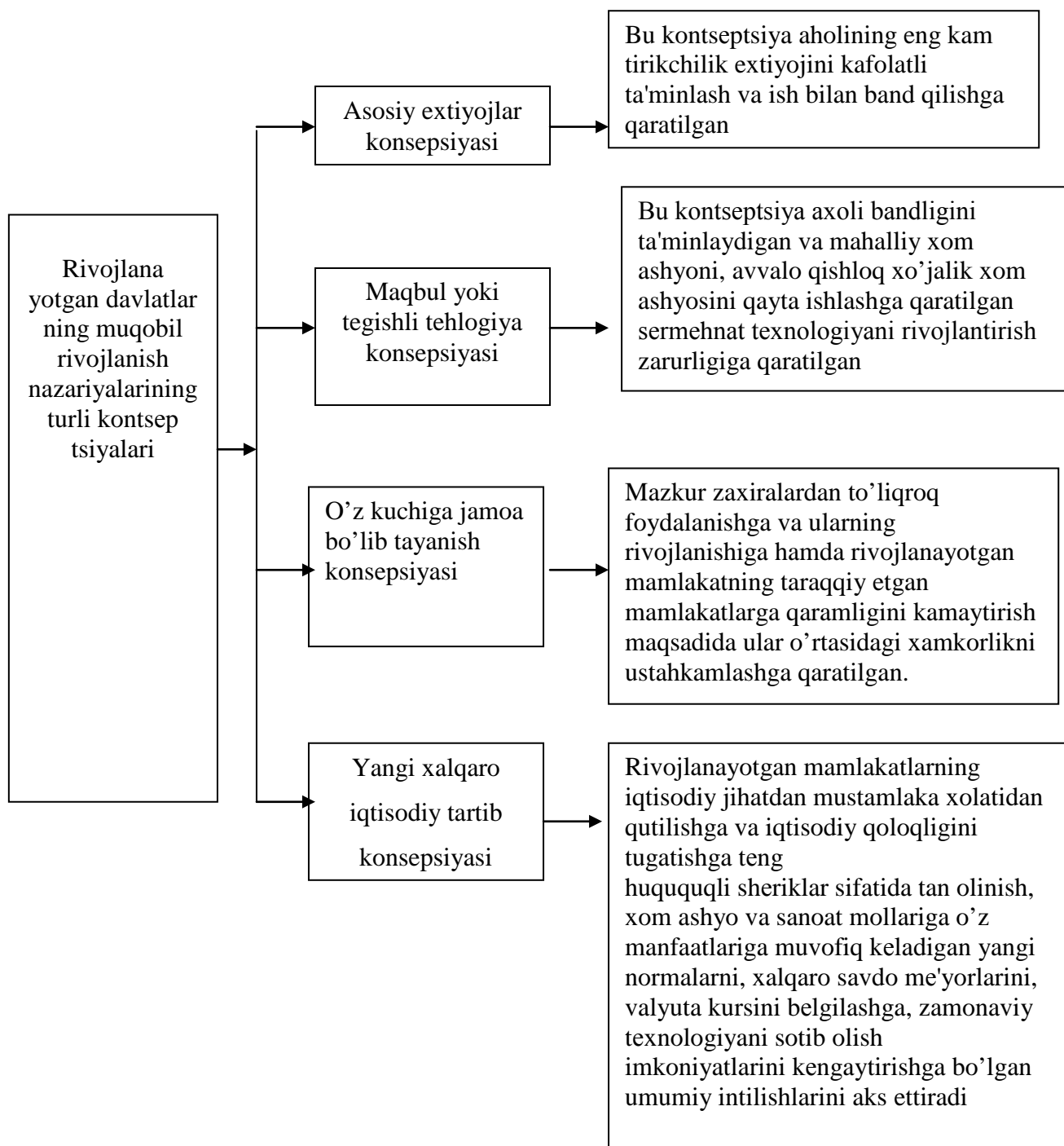

6.7. Bozor iqtisodiyotiga o'tishning bosqichma-bosqich amalga oshirilishi

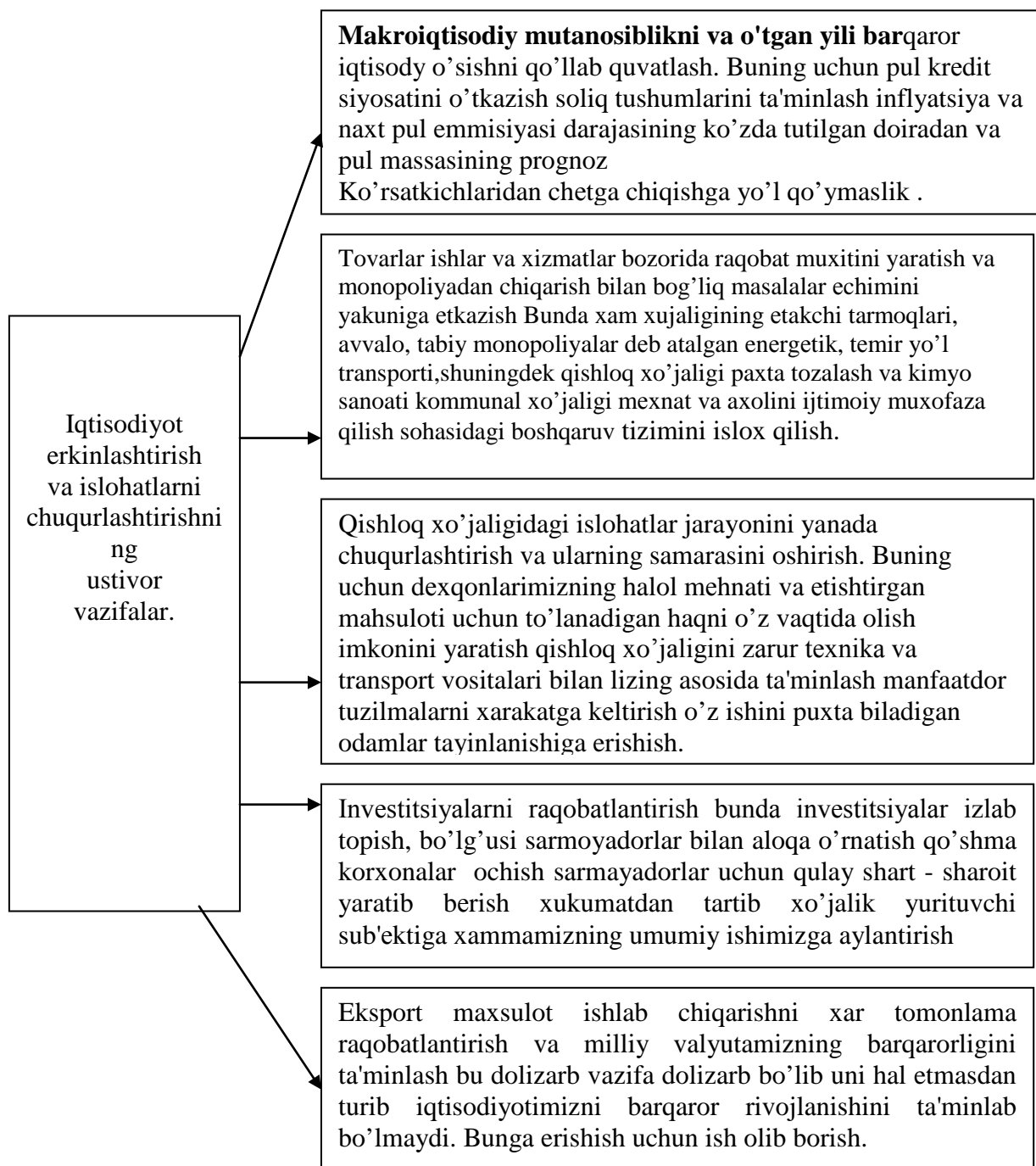
Bozor iqtisodiyoti tomon izchillik bilan bosqichma-bosqich borishda O'zbekistonning bozorga o'tishning o'ziga xos xususiyati ham shundadir

6.8. Iqtisodiy taraqqiyotning hozirgi zamon kontseptsiyalari

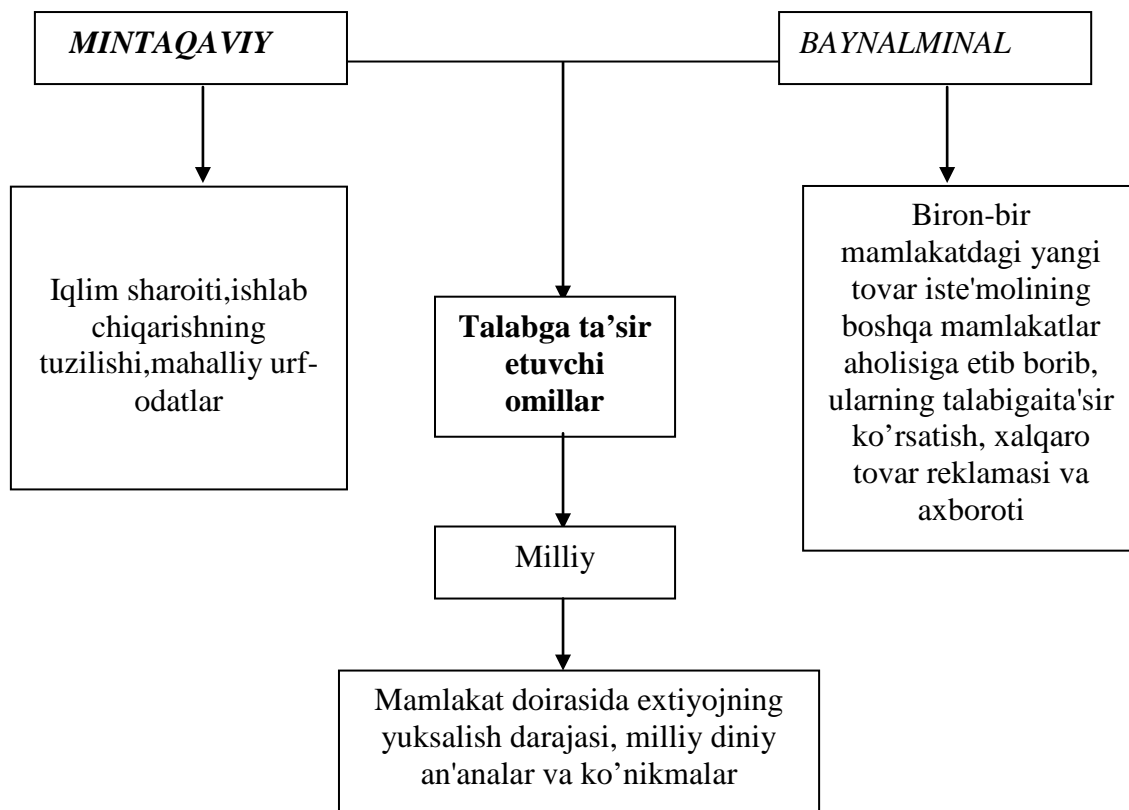
6.9. Iqtisodiyotni erkinlashtirish va islohatlarni chuqurlashtirishning ustivor vazifalari (2001-2002)

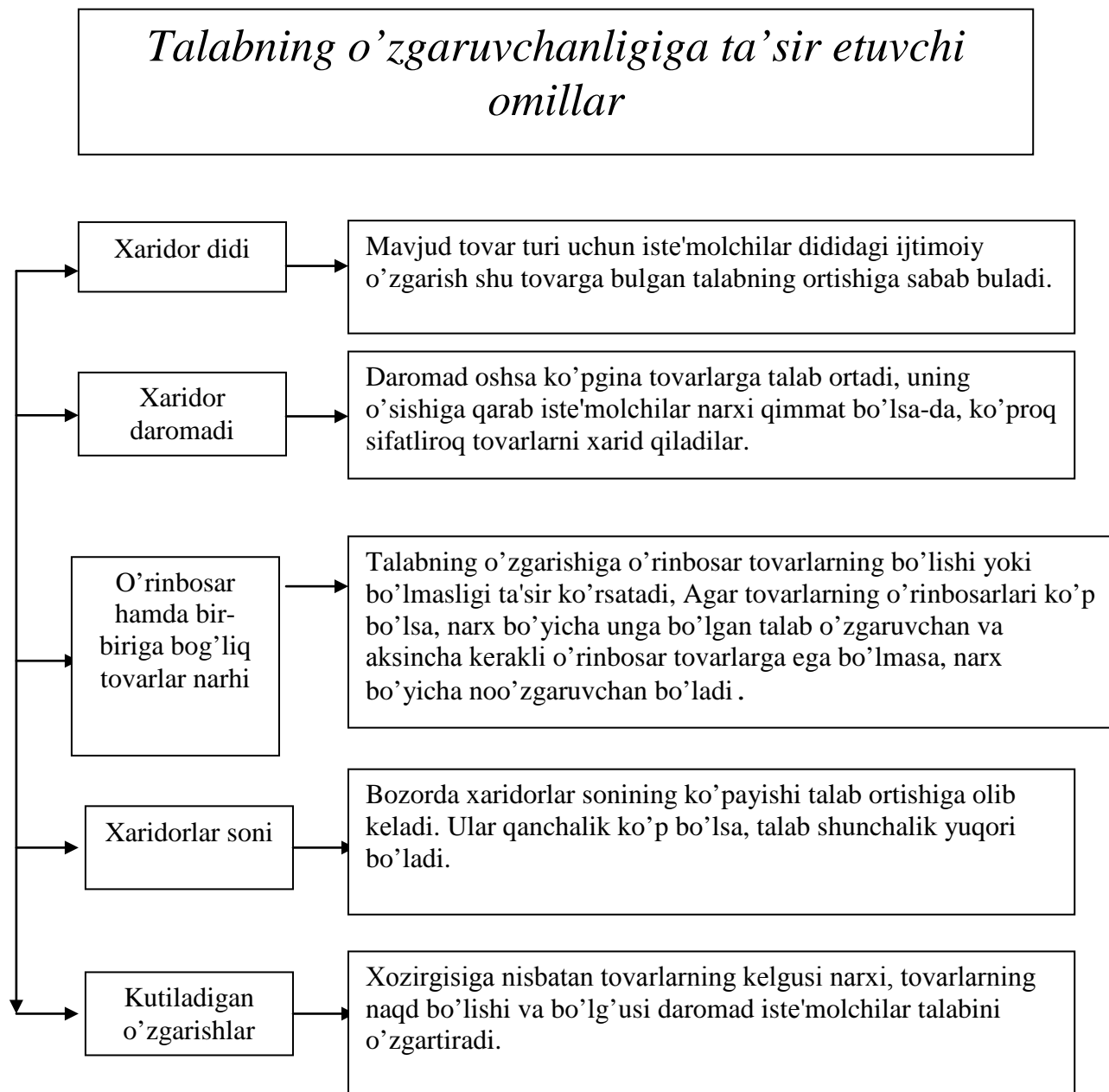
7-mavzu: BOZOR IQTISODIYOTIDA TALAB VA TAKLIF

7.1. Talabning iqtisodiy mohiyati

Talab-bu eng avvalo biron-bir tovar yoki xizmatlarga bo'lgan ehtiyojning bozorda namoyon bo'lishidir.

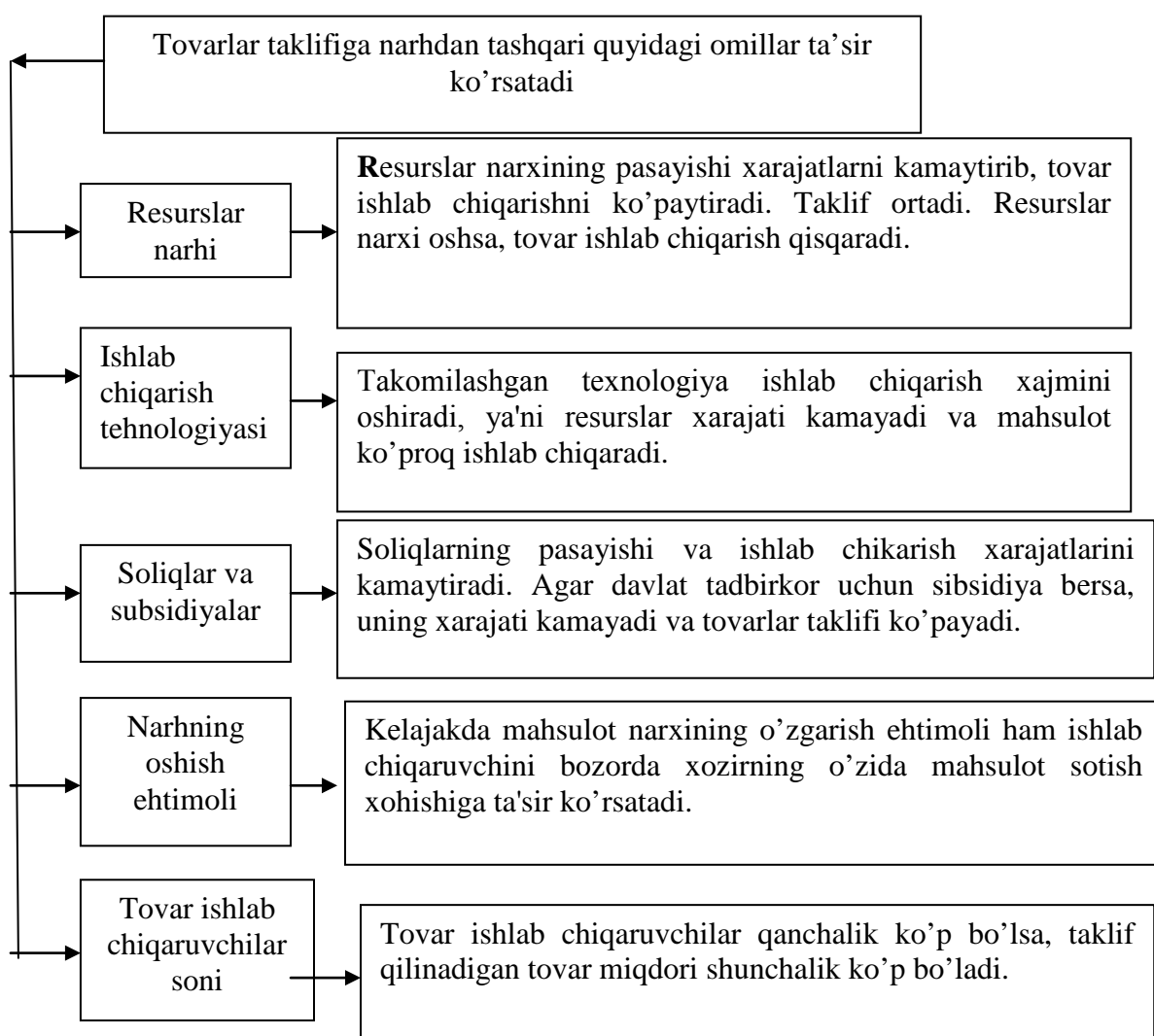

7.2. Talabning o'zgaruvchanligiga ta'sir etuvchi omillar

7.3. Taklif

Taklif- ishlab chiqaruvchilar tomonidan ishlab chiqarilgan va muayyan paytda bozorga chiqarilgan yoki keltirish mumkin bo'lgan jami tovarlar va xizmatlar miqdori.

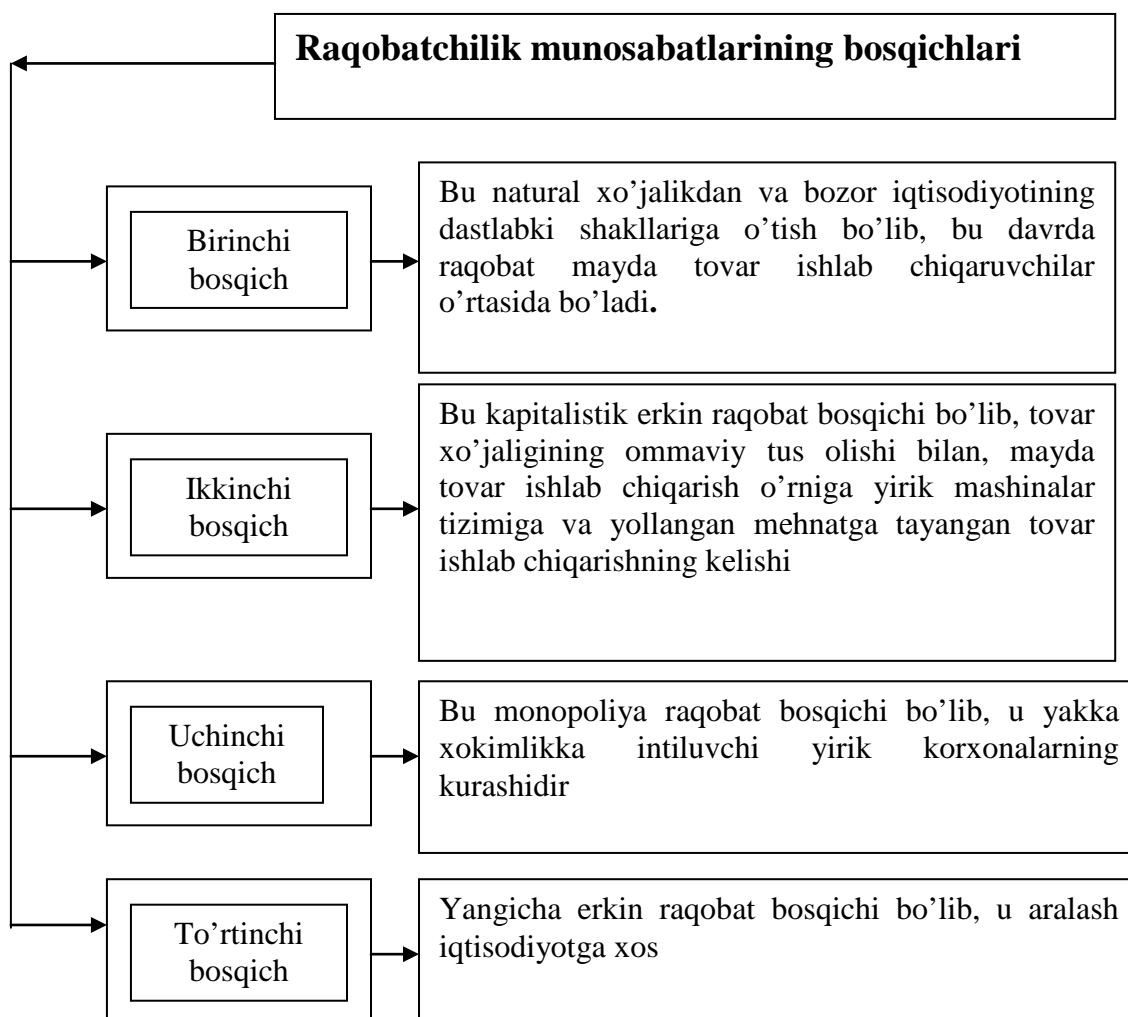

8-MAVZU: Raqobat va narxning tashkil topishi.

«Raqobat bo'lmasa, bozor iqtisodiyotini barpo etib bo'lmaydi. Raqobat-bozorning asosiy Sharti, aytiSh mumkinki, uning qonunidir» I.A.Karimov

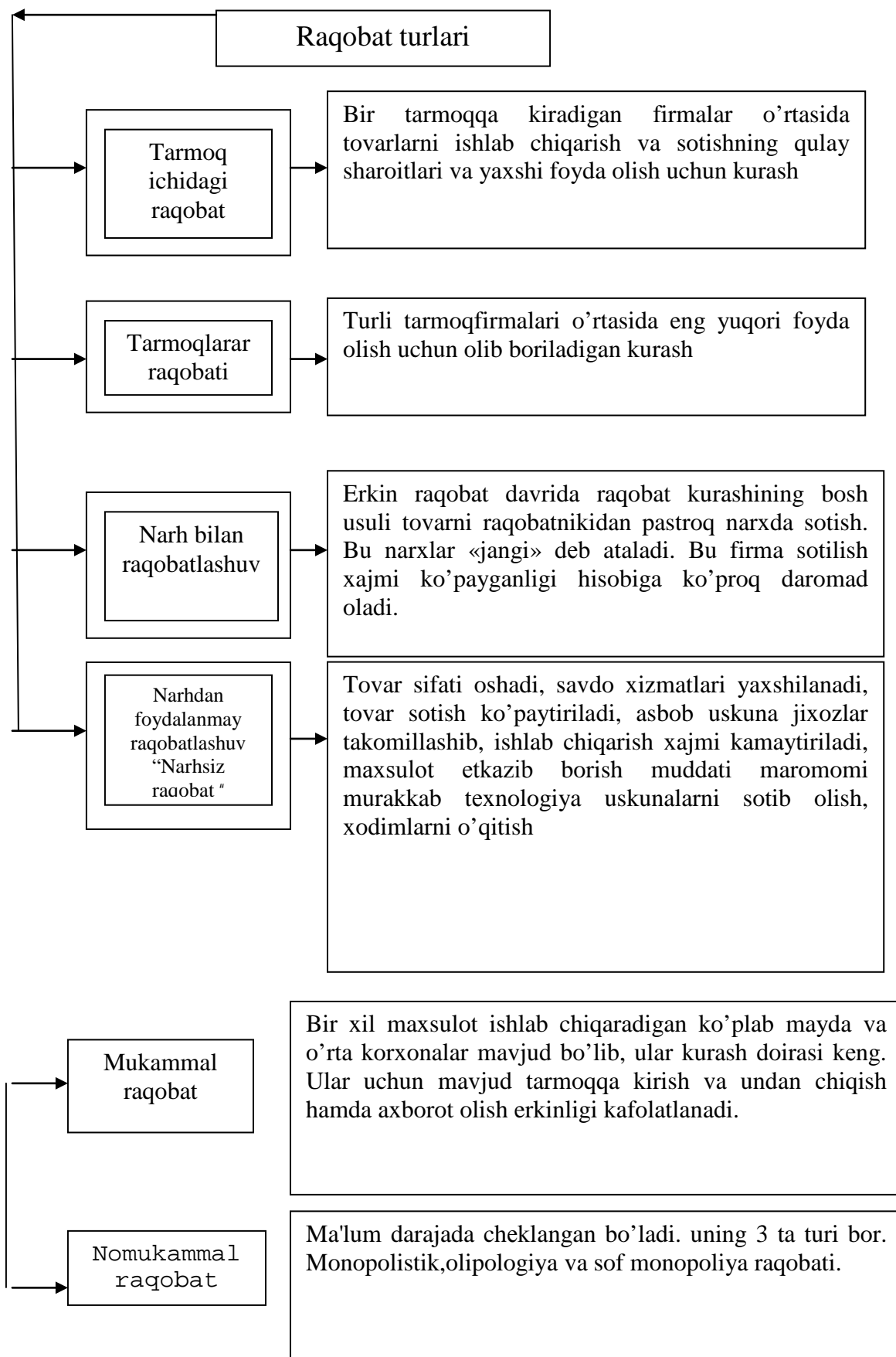
8.1. Raqobat

Raqobot – ishlab chiqarish munosabatlarining sub'ektlari (ishlab chiqaruvchilar, iste'molchilar, tadbirkorlar, yollanma ishchilar va hokozolar) o'rtasida qulayroq ishlab chiqarish sharoitiga, arzon ishlab chiqarish resurslari va ish kuchiga ega bo'lish, unumliroq texnologiya, ish joyi, yaxshi bozorni qo'lga olish, umuman yuqori daromad olish imkoniyati uchun olib boriladigan kurashdan iborat.

8.2.

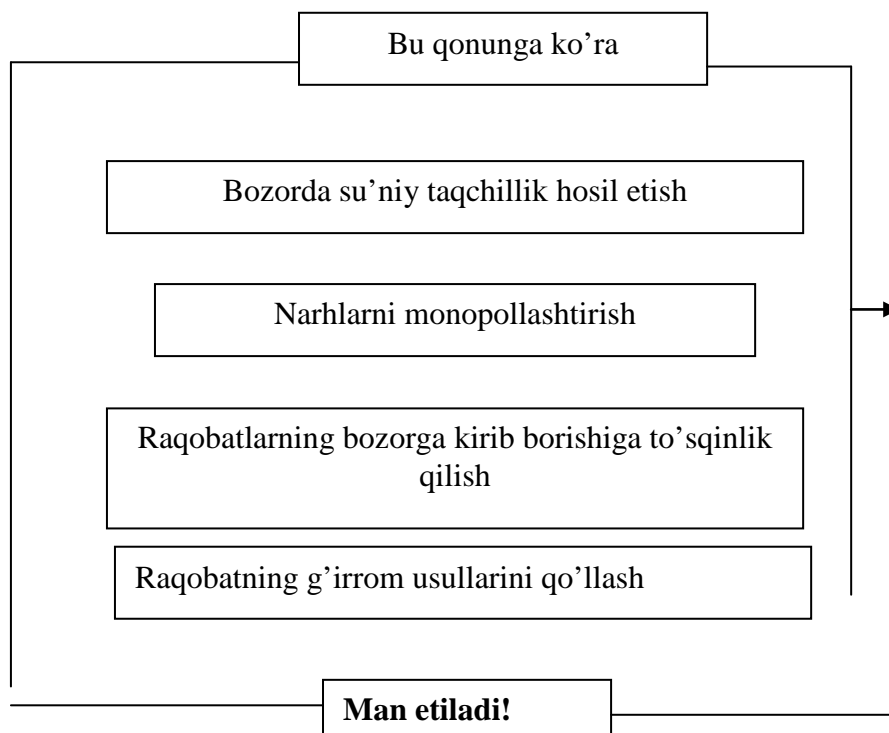
Raqobat turlari

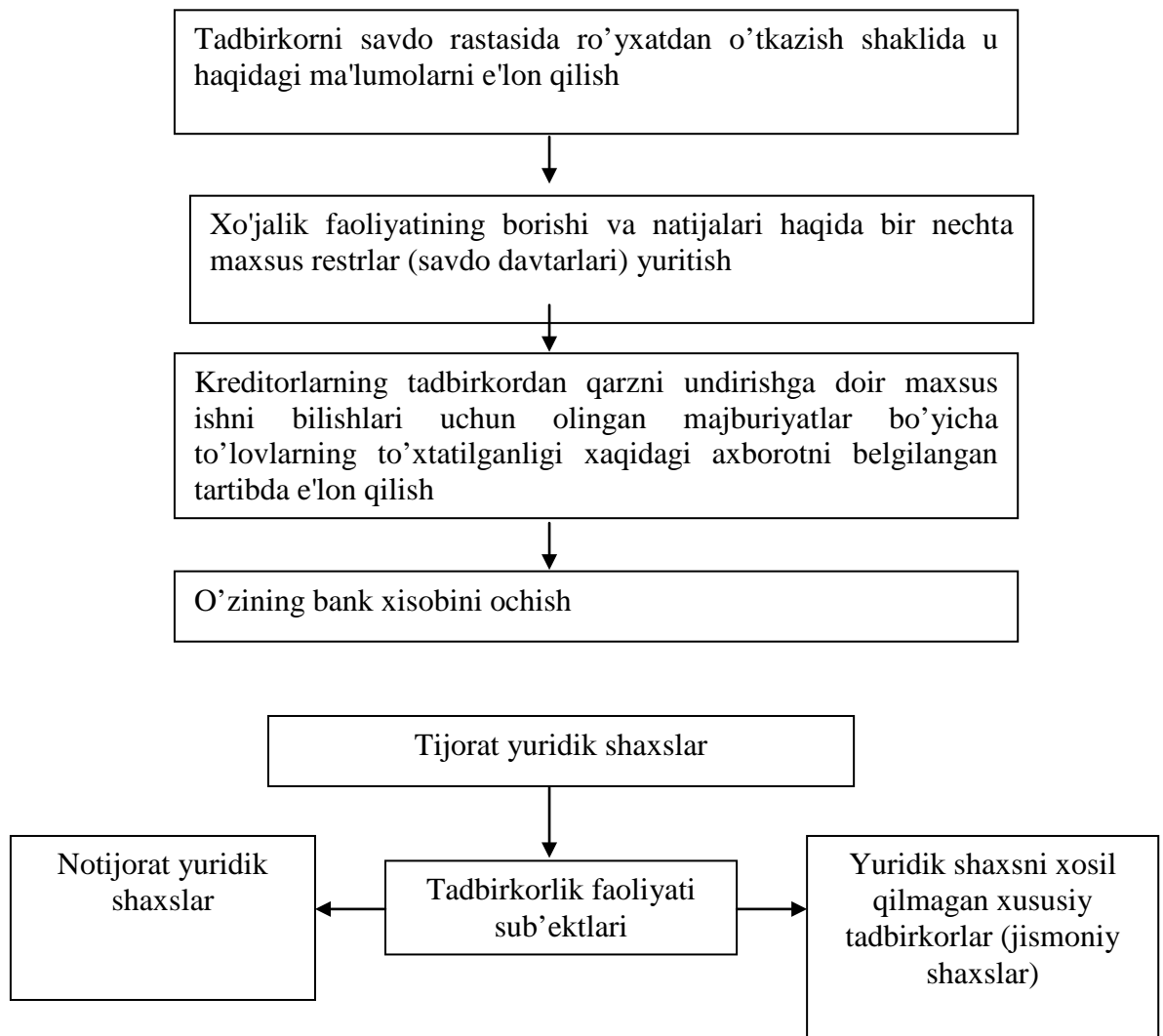
8.3.

Raqobatlashish muhitining vujudga kelishi va uni saqlashda davlatning roli

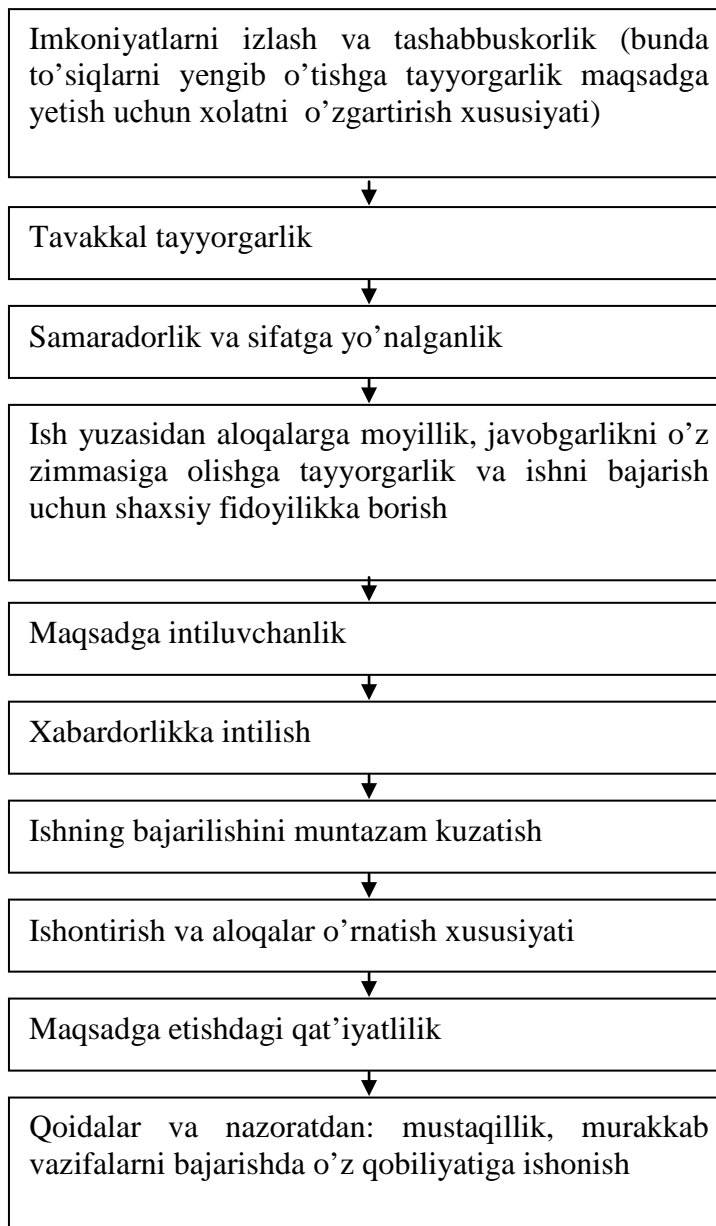
Davlat iqtisodiy monopolizmini cheklash umuman antimonopol yo'l tutishni talab qiladi, chunki busiz raqobatlashish vaziyati paydo bo'lmaydi. Shuni nazarda tutilib O'zbekistonda «Monopolistik faoliyatni cheklash to'g'risidagi» qonun qabul qilindi.

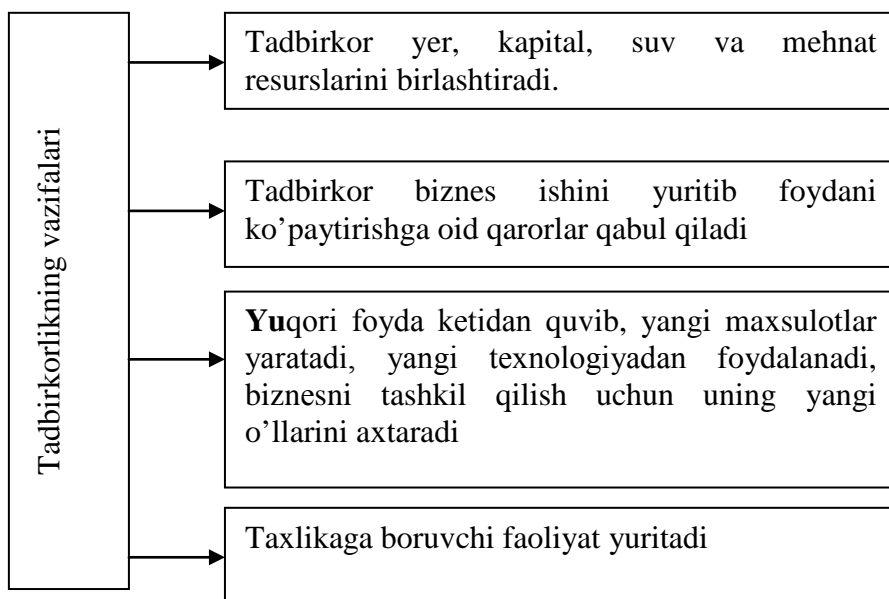
9. 1. Tadbirkorlik faoliyatining maxsus majburiyatlari

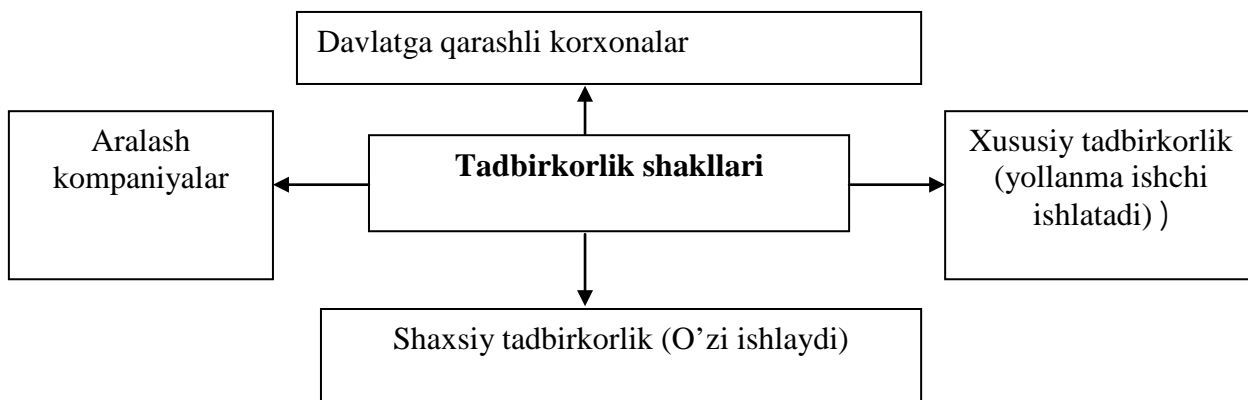
9.2. Tadbirkorlikning eng muhim shaxsiy xususiyatlari

9.3. Tadbirkorlik vazifalari

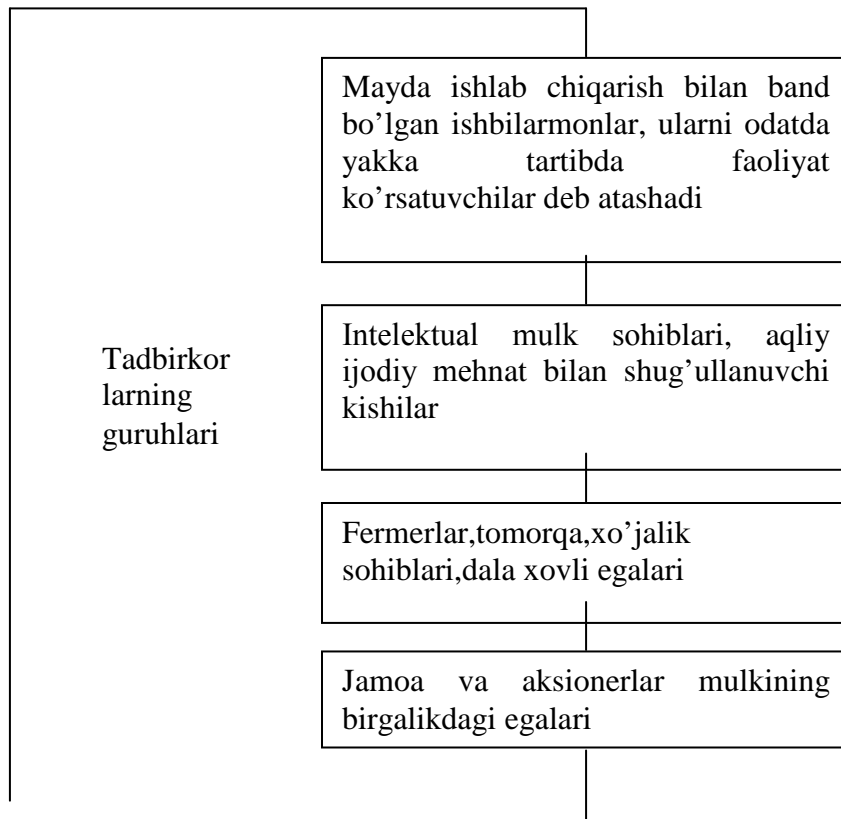
9.4. Tadbirkorlik Shakllari

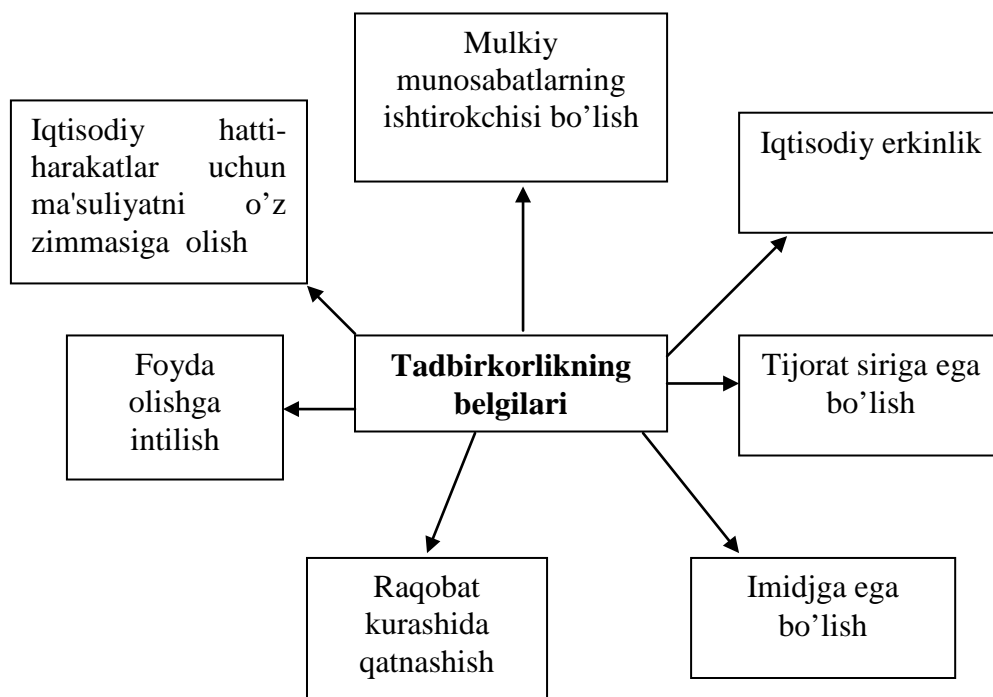
9.5. Tadbirkorlik

Tadbirkorlik-mulkchilik sub'ektlarining foyda olish maqsadida tavakkal qilib va mulkiy javobgarligi asosida, amaldagi qonunlar doirasida tashabbus bilan iqtisodiy faoliyat ko'rsatishdir.

(Tadbirkorlik to'g'risidagi qonundan)

9.6. Tadbirkorlikning muhim belgilari

9.7. AKTSIYADORLIK JAMIYATI

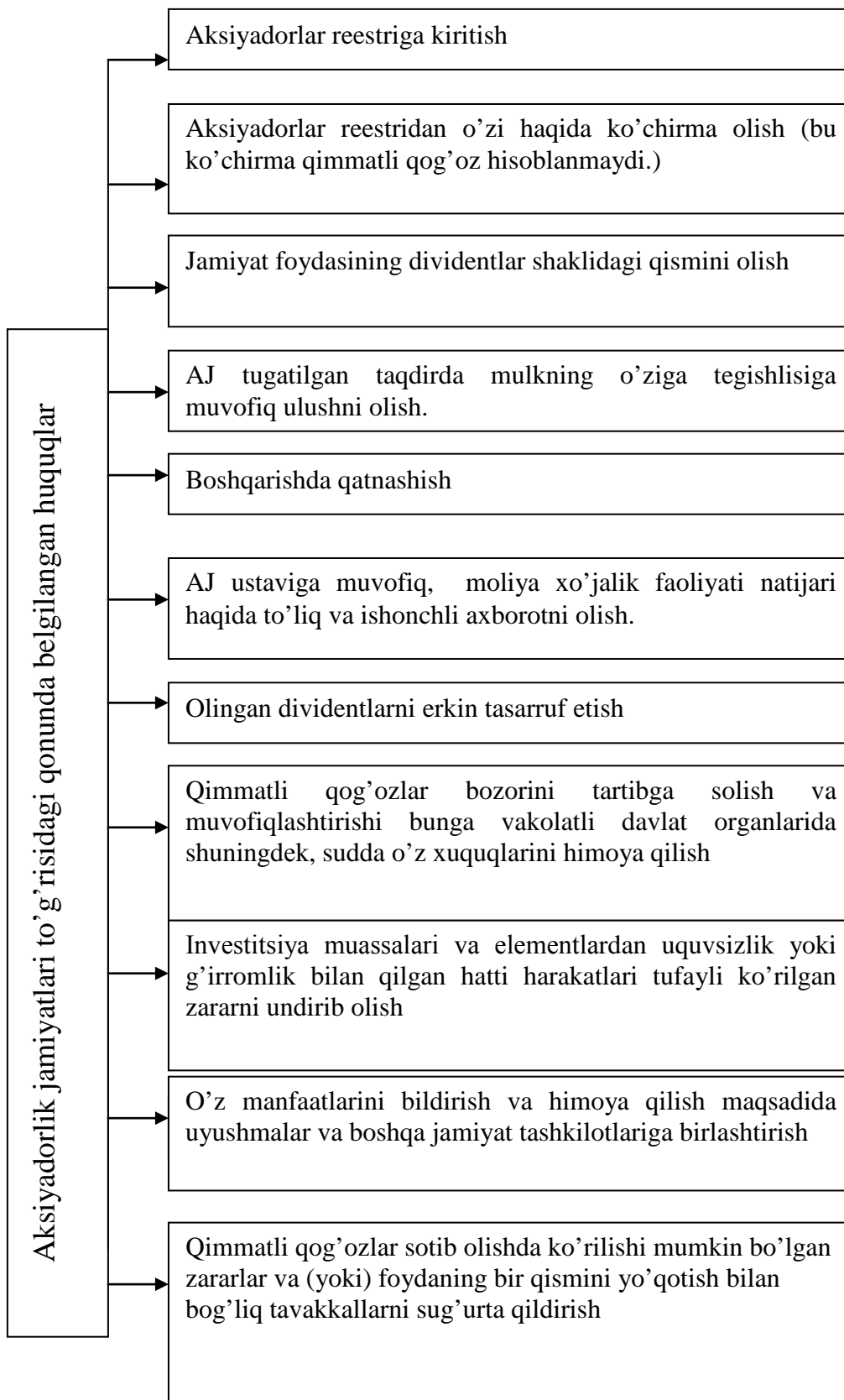
Ustoz fondi jamiyatining aksiyadorlariga nisbatan majburiyatlarini tasdiqlovchi muayyan aksiyalar soniga birlashtirilgan xo'alik yurituvchi sub'ekt aksiyadorlik jamiyati deb aytiladi. «Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning xuquqlarini ximoya qilish to'g'risida» 1-2 modda.

Chiqariladigan aksiyalarga ochiq obuna o'tkazadi va ularni erkin sotadi. Ta'sisчилarning soni, aksiyadorlarning soni cheklanmagan.

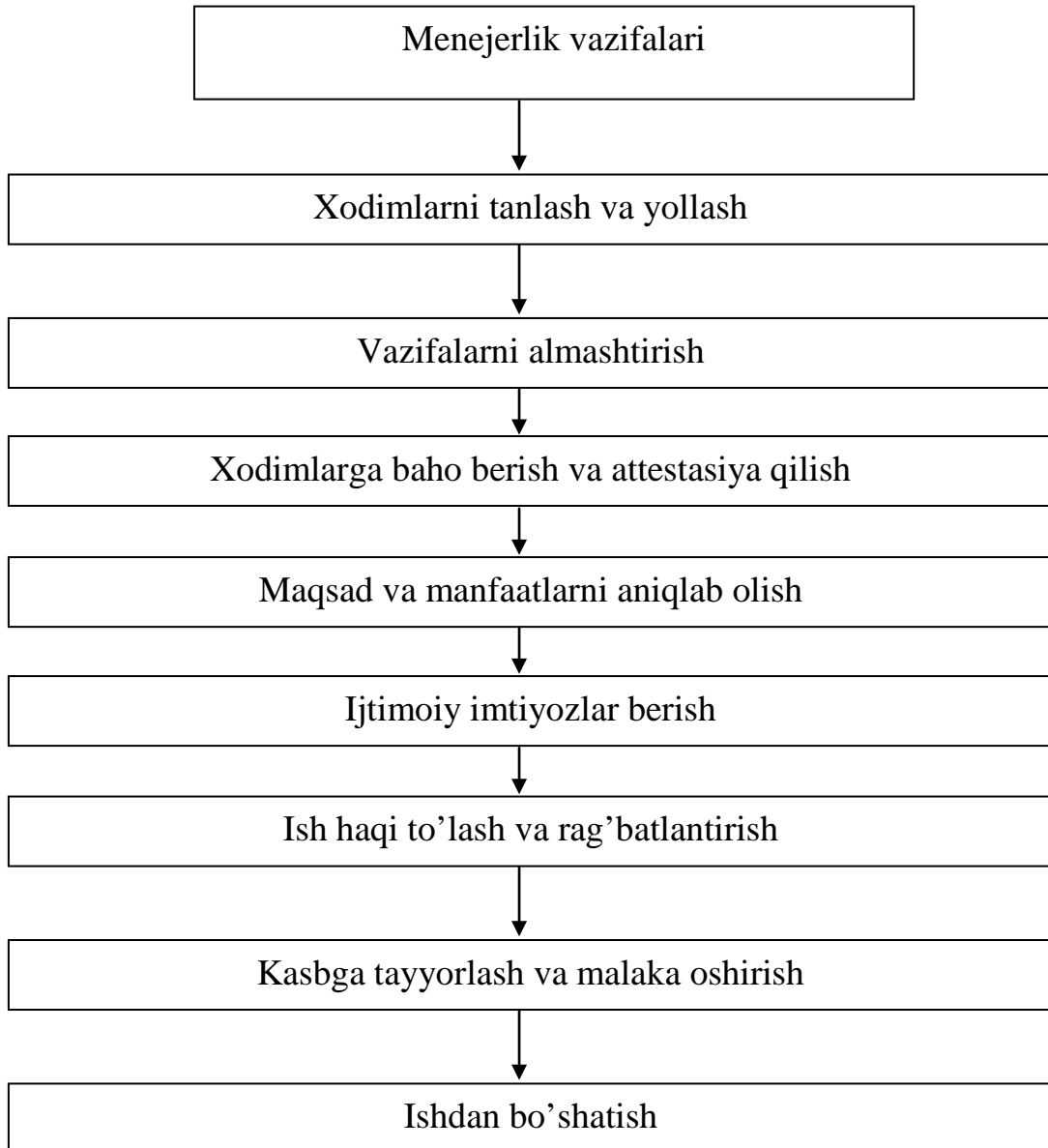
Yopiq turdagi aksiyadorlik jamiyati ta'sisчилari kamida uch kishi aksiyadorlar soni esa ellik kishidan oshmasligi lozim.

9.8. AKTSIYADORLIK JAMIYATLARI HUQUQLARI

9.9. MENEJMENT

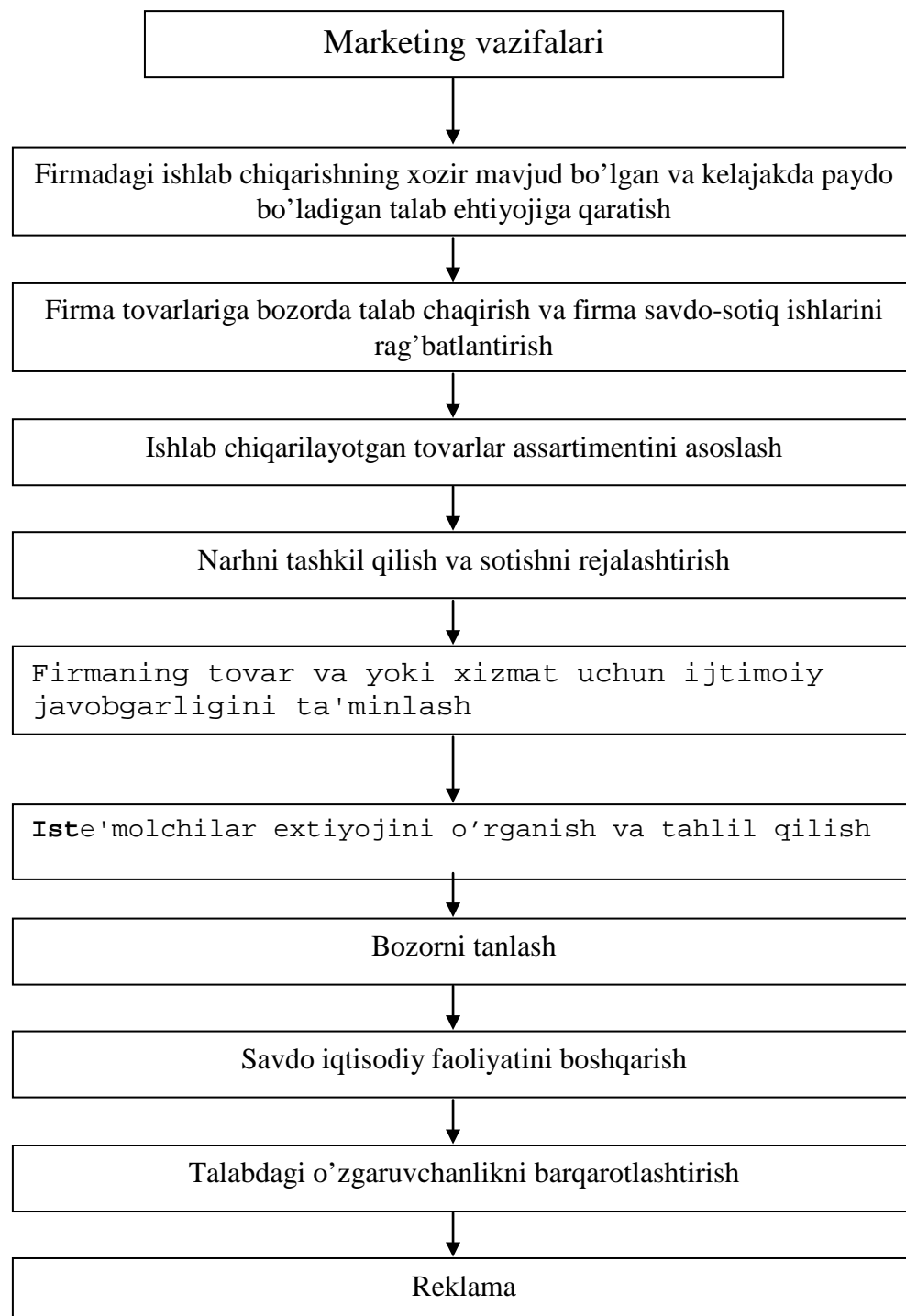
Korxonalar bo'linmalari ishini bir-biriga moslashtirish, korxonalar faoliyatini boshqalar faoliyatiga, bozordagi vaziyatga muvofiqashtirish korxonalar boshqarish deyiladi. Boshqarish san'ati va mahorati menejment deb yuritiladi.

9.10. MARKETING

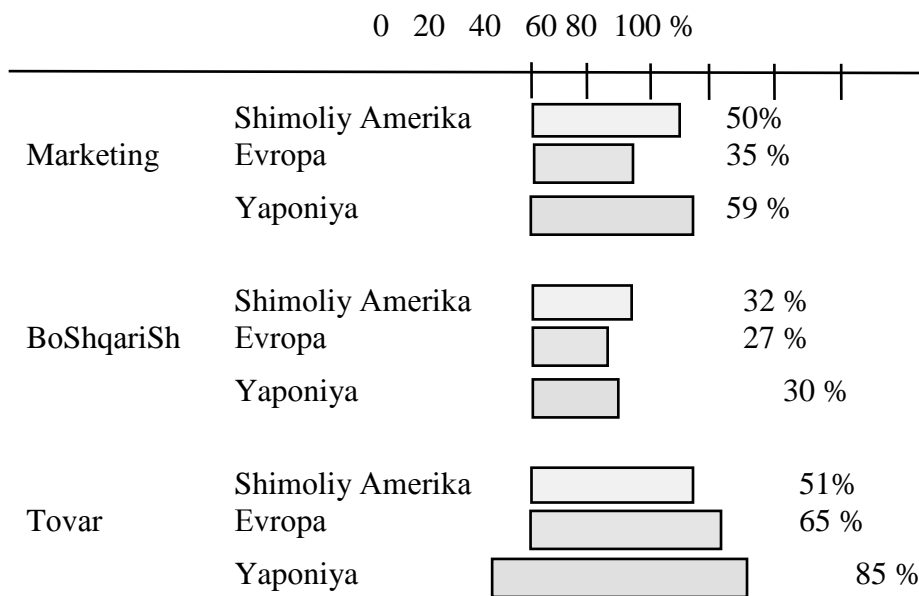
Marketing - bu firma faoliyatini, bozor talabiga moslashtirish, ya'ni uning bozor aloqalarini tashkil etishdir.

•

9.11. Marketingda qo'llaniladigan normativlarni quyidagicha turkumlash mumkin:

Normativlar guruhi	Normativlar
I. Tashkiliy-huquqiy normativlar.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Marketingni rejalashtirish va tashkil qilish bo'yicha eng muhim qonunlar va aktlar. 2. Davlat, ishlab chiqarish korxonalarini va birlashmalari haqida Nizom. 3. Marketing organlari haqida Nizom. 4. Tovarlarni etkazib berish haqidagi qoidalar. 5. Tovarlarni etkazib berishning alohida shartlari. 6. Transport tashkilotlarining Ustavi. 7. Tovar etkazib beruvchilarning tovar berish normasi.
II. Nomenklatura-sifat normativlari	<ol style="list-style-type: none"> 1. Standartlar va texnik shartlar. 2. Davlat klassifikatori. 3. Har xil tashkilotlar tomonidan taqsimlanuvchi mahsulotlar nomenklaturasi (O'zbekiston Respublikasi Makroiqtisodiyot va statistika vazirligi, vazirliklar va hokazolar). 4. Ulgurji savdo yo'li bilan ta'minlanuvchi mahsulotlar nomenklaturasi.
III. Ishlab chiqarish vositalaridan foydalanish va sarflash normalari.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Xom-ashyo va materiallarni sarflash normasi. 2. Asbob-uskunalardan foydalanish normativlari. 3. Instrument, detal, buyumlarning eskirish muddati. 4. Ishlab chiqarish talablari va tayyor mahsulot chiqishi normativlari. 5. Tashish va saqlashda mahsulotlarning talab normalari.
IV. Aylanma mablag'larning aylanishi va zapaslar normativlari.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tovarlar zapaslarining normasi: <ol style="list-style-type: none"> a) ishlab chiqarish normasi; b) tovar etkazib beruvchilardagi (tayyor mahsulot) normasi; v) yo'ldagi normasi; g) ta'minot, sotish tashkilotlari bazalaridagi normasi; d) umumiy norma; 2. Aylanma mablag'lar zapaslari normasi.
V. Qiymat normativlari.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Asbob-uskuna va materiallarning preyskurant baholari. 2. Materiallarning rejadagi baholari. 3. Transport tariflari. 4. Xizmatlar uchun ustama va imtiyozlar. 5. Shartnomalarni buzilganligi uchun jarima sanksiyalari.

grafik: Marketing, boshqarish va tovarlarga kiritilgan yangiliklar ulushi, % hisobida.

Bozorda taklif qilinadigan tovar hajmiga narxdan tashqari bir qator omillar ta'sir qiladi. Bu omillarning asosiylari quyidagilar:

- 1) Resurslarning narxi; 2) Ishlab chiqarish texnologiyasi;
- 3) Soliq va dotatsiyalar; 4) Boshqa tovarlarning narxi;
- 5) Narx o'zgarishining kutilishi; 6) Bozordagi sotuvchilar soni.

10.1. RENTANING MOHIYATI VA TURLARI

Renta-erdan foydalangandek uchun uning egasiga to'lanadigan haq.

Renta turlari

Differentsial renta - erning sifatiga qarab olinadigan va rentaning absolyut bo'lgan qism.

Absolyut renta uchastkalarining sifatidan qat'i nazar er mulk bo'lgani uchun uning egalari oladigan renta.

Differentsial renta 1 - tuproqning tabiiy hosildorligiga va er uchastkasining joylashuviga qarab olinadigan renta

Differentsial renta 2 - tuproqning iqtisodiy xosildorligi natijasi

10.2.
DIFFEREITSIAL RENTA 1 NING HOSIL
BO'LISHI

Yer uchastkasi	Ijtimoiy ishlab chiq. x-tlari (so'm)	O'rta cha foyda (so'm)	Ijtimoiy qiymat (so'm)	YAlpi maxsulot tonna	Mahsulotning individual qiymati	Ijtimoiy qiymat-bozor baxosi	Yalpi sotilgan maxsulot (so'm)	Differentsial renta-1
A	8000	2000	10000	20	500	500	10000	-
V	8000	2000	10000	25	400	500	12500	2500
S	8000	2000	10000	30	333	500	15000	5000

DIFFERENTSIAL RENTA II NING HOSIL
BO'LISHI

Yer uchastkasi xarajatlari	Ijtimoiy xarajatlar	Yalpi maxsulot	Yalpi qiymat 1t	Ijtimoiy qiymat (so'm)	Sotilgan maxsulot summasi	Qo'shimcha mahsulot, ya'ni d.renta 2
1-yil	10000	20	500	500	10000	-
2-yil	10000	40	250	500	20000	10000

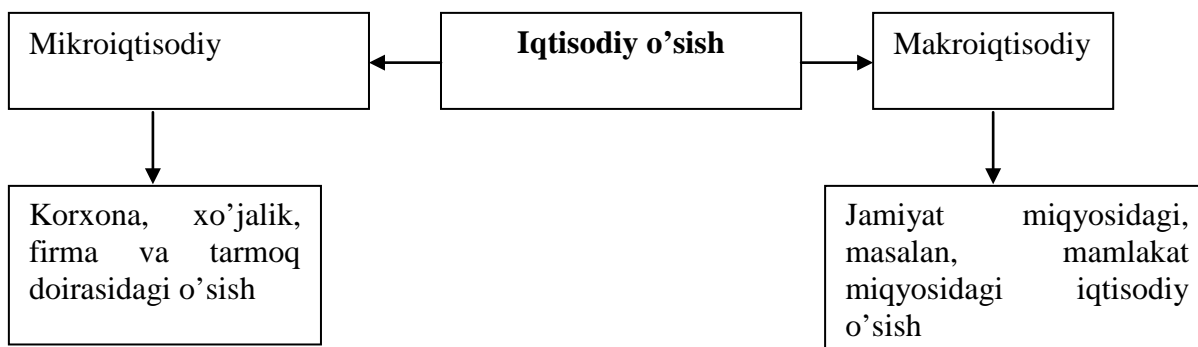

11.1. IQTISODIY O'SISH VA MILLIY BOYLIK

Barqarorlashtirish siyosati - eng avvalo, bu makro iqtisodiyotda muvozanatni saqlash, ishlab chiqarishning keskin darajada pasayishiga va ommaviy ishsizlikka yo'l qo'ymaslikdir. Shuningdek, u pul qadrsizlanishining, pul emissiyasining boshqarilishini ta'minlash, to'lov balansini bir me'yorda saqlash sohasida aniq maqsadni ko'lab olib boriladigan siyosatdir.

I.A.Karimov

Iqtisodiy o'sish deganda kishilarning talab-ehlijahini qondirish uchun zarur bo'lgan moddiy mahsulot va xizmatlarni, ya'ni barcha noz-ne'matlarni ishlab chiqarishning ko'payib borishi tushuniladi

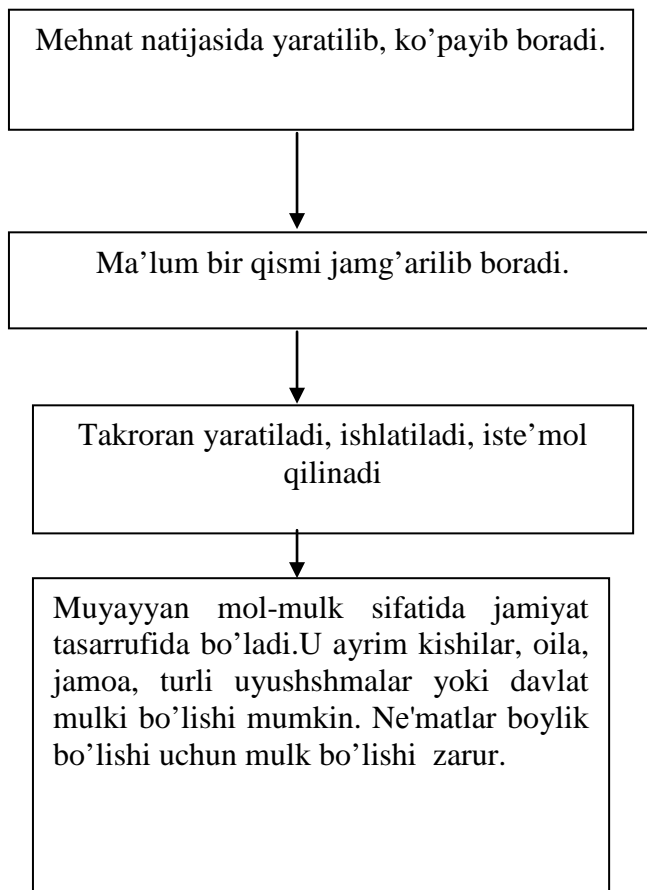

11.2. Iqtisodiy o'sish va uning omillari

Real milliy daromadning o'sishida turli omillarning hisyasi

Milliy daromadning o'sish omillari	Har bir omilga to'g'ri keladigan punkt miqdori	Umumiy o'sish sur'ati % da
Milliy daromad	3,32	100
Umum omil harajatlari	2,0	58
Mehnat (sifatini hisobga olgan holda)	1,12	33
Bandlik	0,90	27
Ishlangan soatlar	0,17	-5
Band bo'lganlarning jinsi,yoshi,tarkibi	- 0,10	-3
Ma'lumoti	0,49*	15*
Kapital	0,83	25
Uy-joy	0,25	7
Xalqaro aktivlarp	0,05	1
Bino, inshoot,uskunalar	0,43	13
Zaxiralar	0,10	3
Er		
Bir birlik harajat evaziga ishlab chikariladigan maxsulot	1,37*	42*
Bilimdagi taraqqiyot	0,76	23
Resurslar taqsimotidagi taraqqiyot	0,29	8
Xo'jalik faoliyati yuritish miqyosi bilan bog'liq iqtisod kilingan sarf-harajatlar	0,36	11
Talabaning tasodifiy o'zgarishi	-0,04	

11.3. Milliy boylik xususiyatlari

11.4. Milliy boylikka uni hisoblash metodi nuqtai nazaridan ta'rif bersak:

Milliy boylik - taraqqiyot asosi bo'lib, u mamlakat ixtiyoridagi mehnat tufayli yaratilib, jamg'arilgan moddiy ne'matlar, oltin, chet el valyutalari, nomoddiy aktivlar va qadriyatlar, hisobga olingan va xo'jalik oborotiga jalb etilgan er va tabiiy resurslardan iborat.

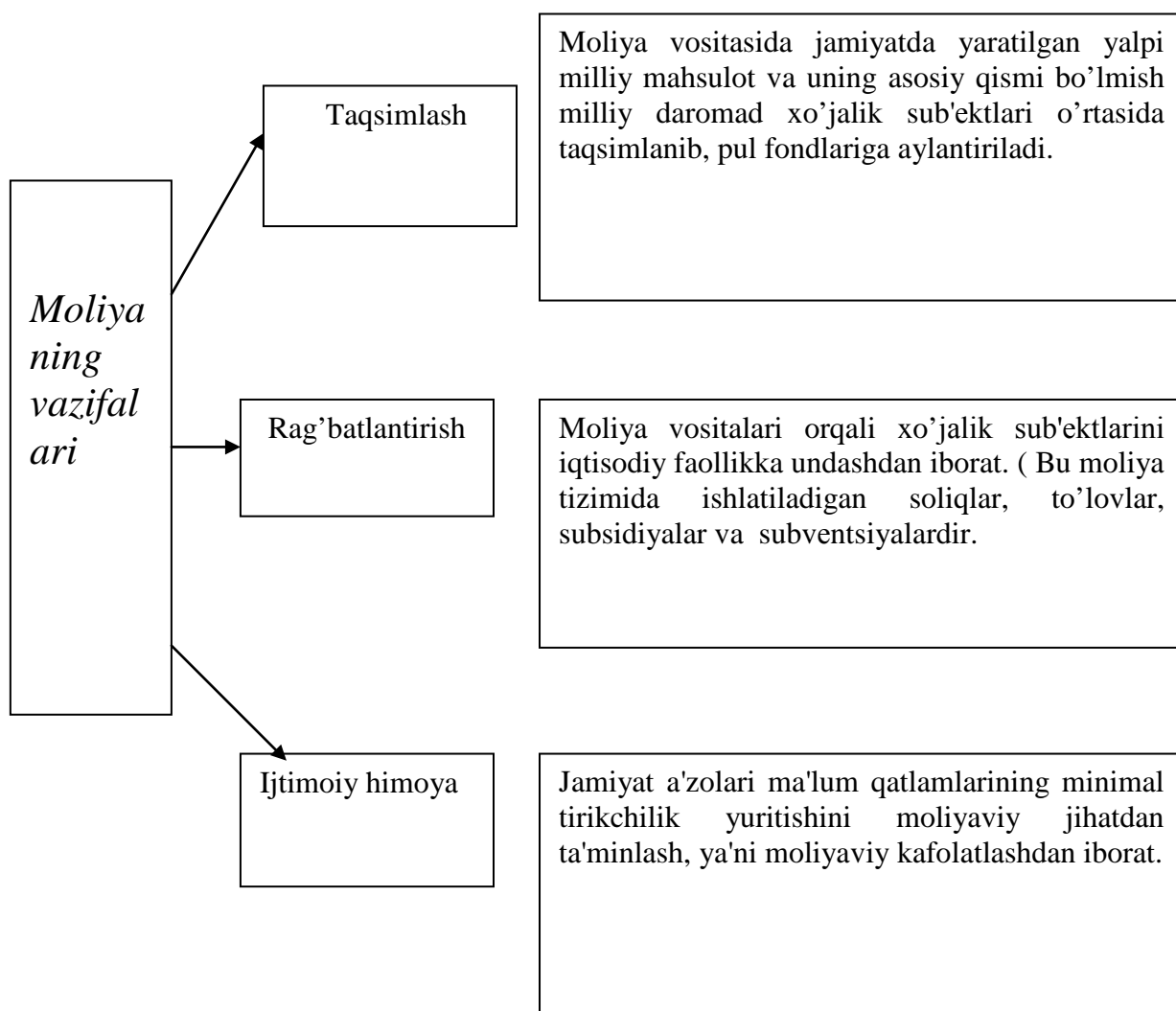
11.5. O'zbekistonda ishsizlik darajasini quydagi jadval raqamlari yordamida aniqlash mumkin.

	1999 yil mln.kishi
1. Aholining usmumiy soni	24,2
2. Mehnatga layoqatli aholi jumladan ishlashni hohlamaydiganlar (norasmiy va uy xo'jaligilda band bo'lganlarni ham qo'shib)	11,9
	3,05
3. Jami ishlashni hohlaganlar (iqtisodiy faol aholi)	8,85
4. Iqtisodiyotda band bo'lganlar	8,5
5. Ro'yxatdan o'tgan ishsizlar	0,35

12.1. MOLIYA VA KREDIT BANK VA SOLIQ TIZIMI

Moliya nima?

Moliya- kategoriya sifatida xalq xo'jaligida pul resurslarini hosil etish, ularni taqsimlash va ishlatish borasidagi iqtisodiy munosabatlarni bildiradi.

12.3. Moliyaviy resurslar nima ?

Mahsulot ishlatish uchun taqsimlangan pul shaklidagi moliyaviy fondlar xosil bo'ladi, ular tabiatdan moliyaviy resurs xisoblanadi.

Mikroresurslar

Moliyaviy resurslar

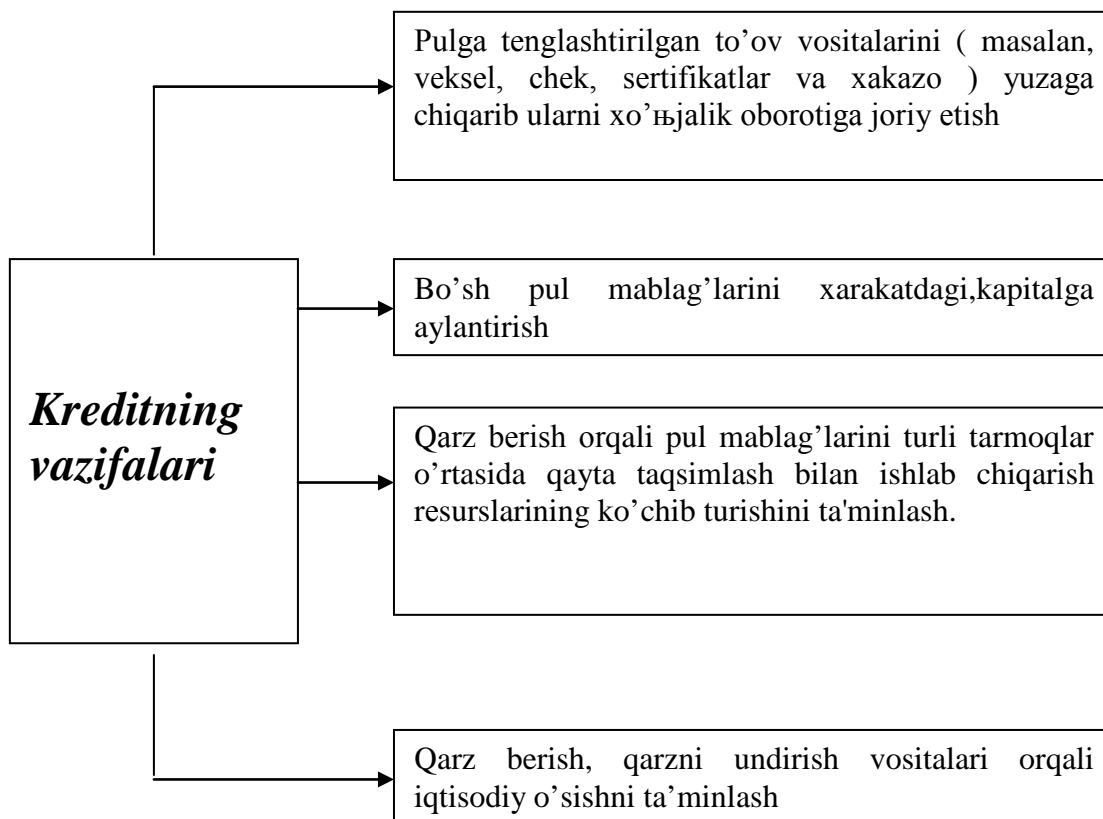
Makroresurslar

Ular korxonalar, firma, kompaniya, konperi, tashkilot, jamoat uyushmalari doirasida bo'lib, xo'jalik sub'ektlarining o'ziga tegishli yoki ular qarzga olgan pul mablag'laridan iborat.

Ular umumdavlat miqyosida tashkil topadi, Ular byudjet hisobidan yoki byudjetdan tashqari fondlar hisobidan paydo bo'ladi.

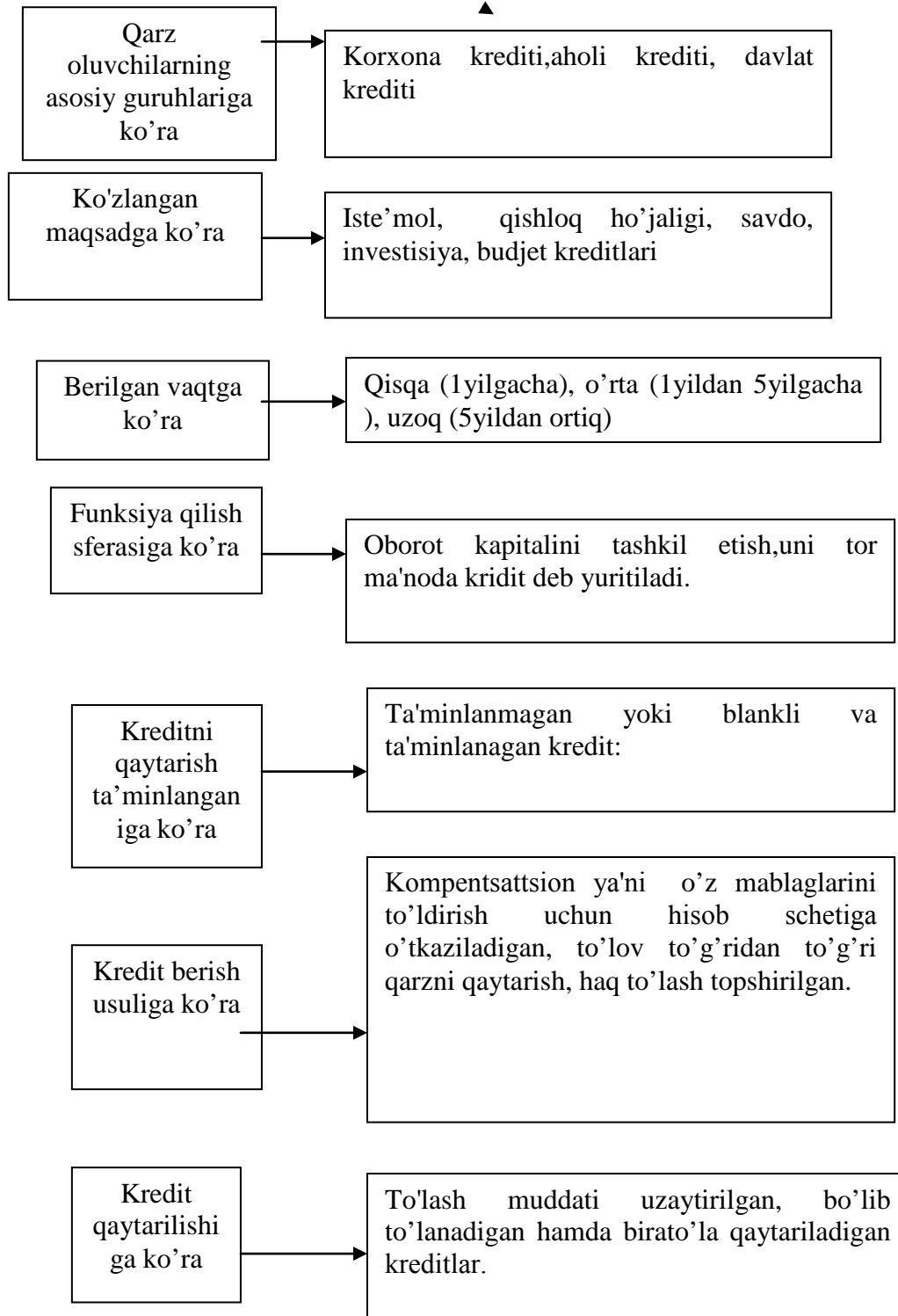
12.4. Kredit munosabatlari

Kredit- deganda vaqtincha o'z egalari qo'lida bo'sh turgan pul mablag'larini boshqalar tomonidan ma'lum muddatga haq to'lash sharti bilan qarzga olishi va qaytarib berishi yuzasidan kelib chiqqan munosabatlar tushuniladi.

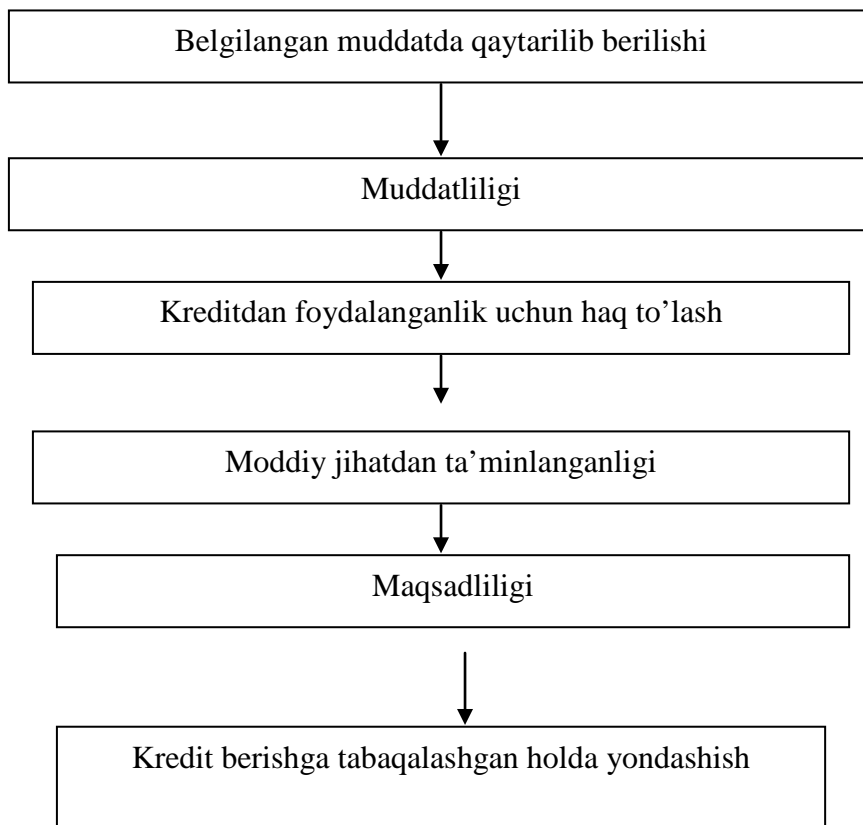
12.5. Kredit turlari va tamoyillari

Kredit xilma-xil, ularga turli jihatdan yondashish mumkin

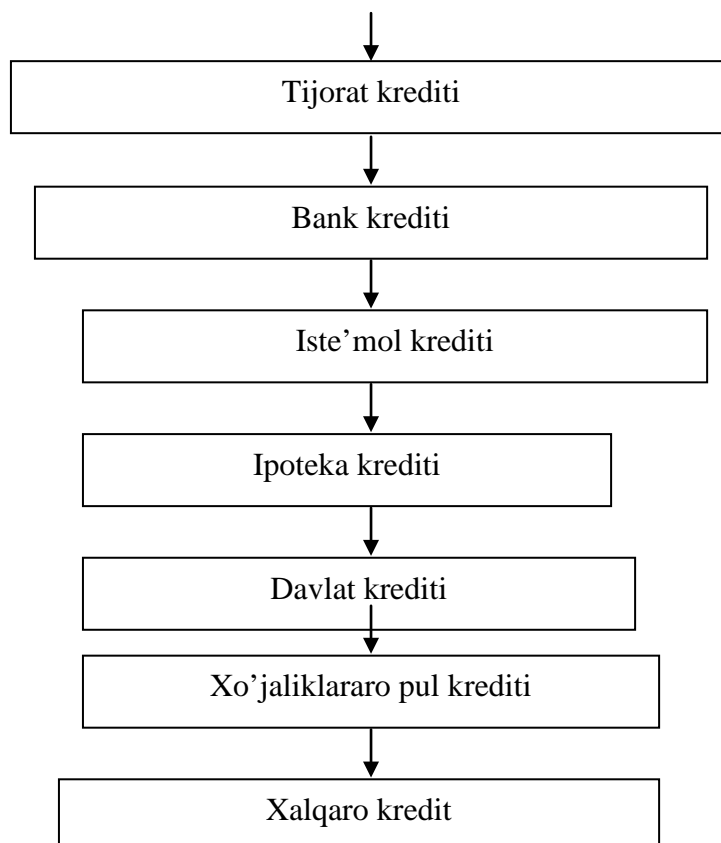

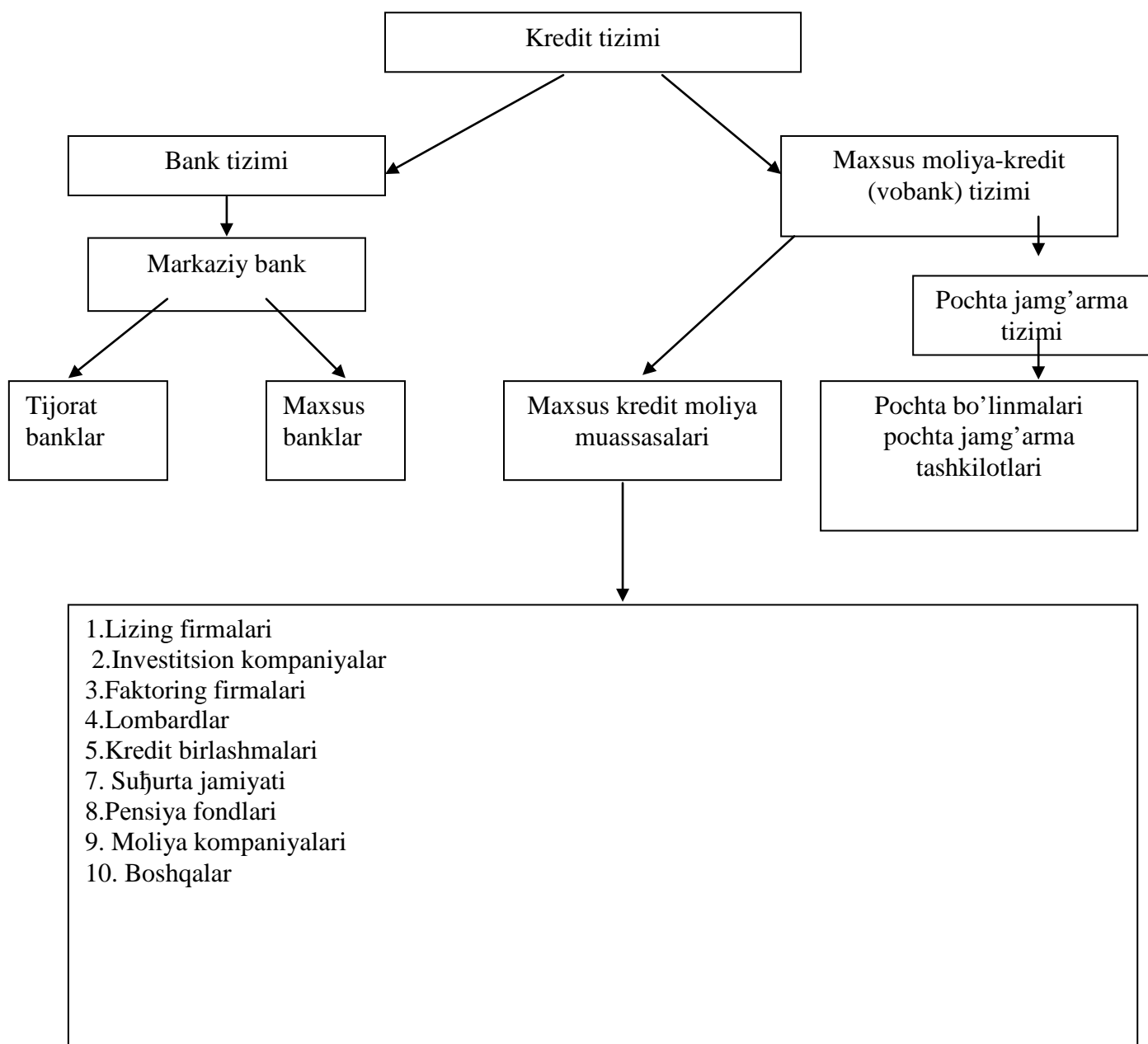
12.6. Kredit tamoyillari

Kredit Shakllari

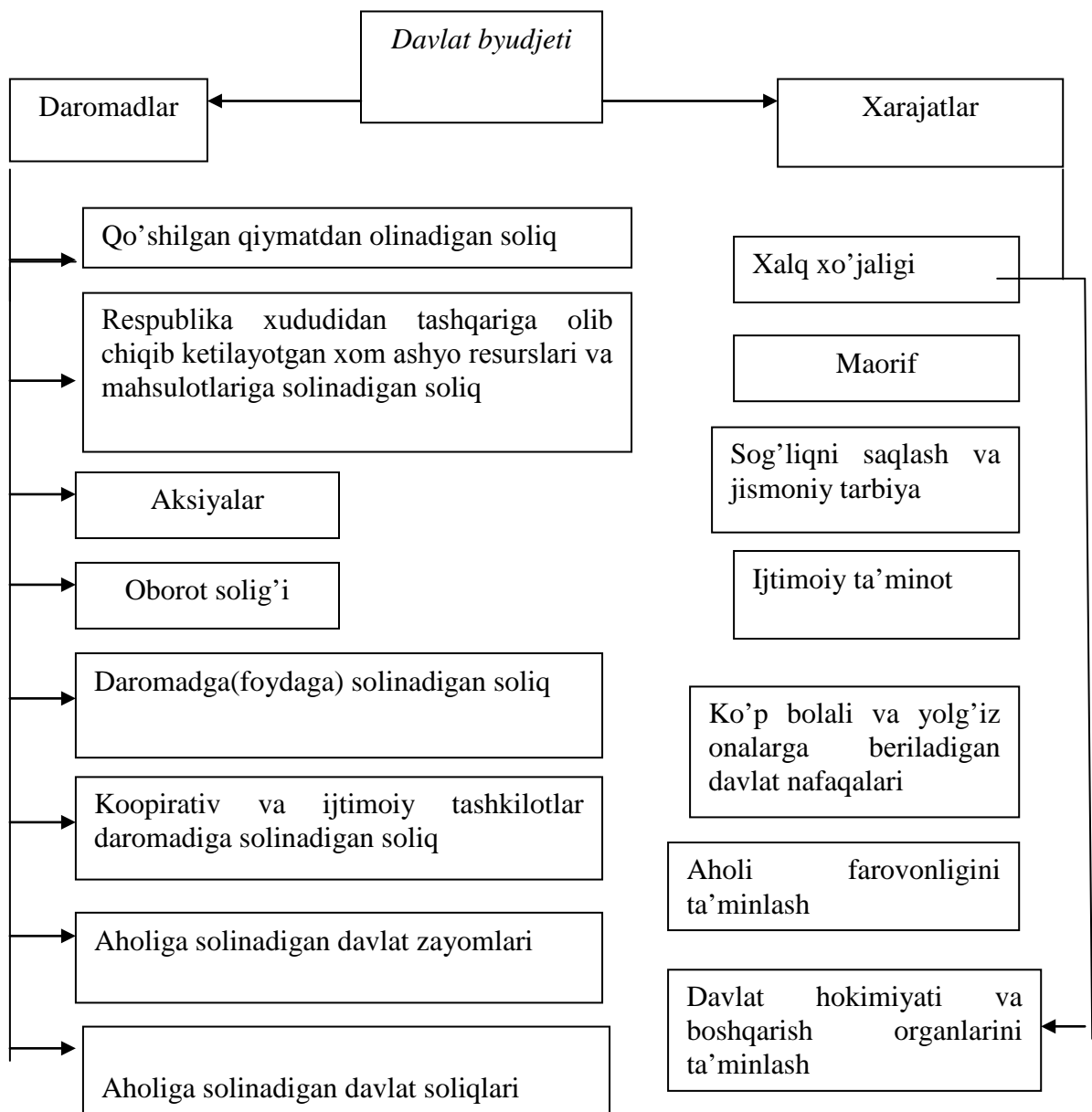

12.7. Kredit tizimi

12.8. Davlat byudjeti

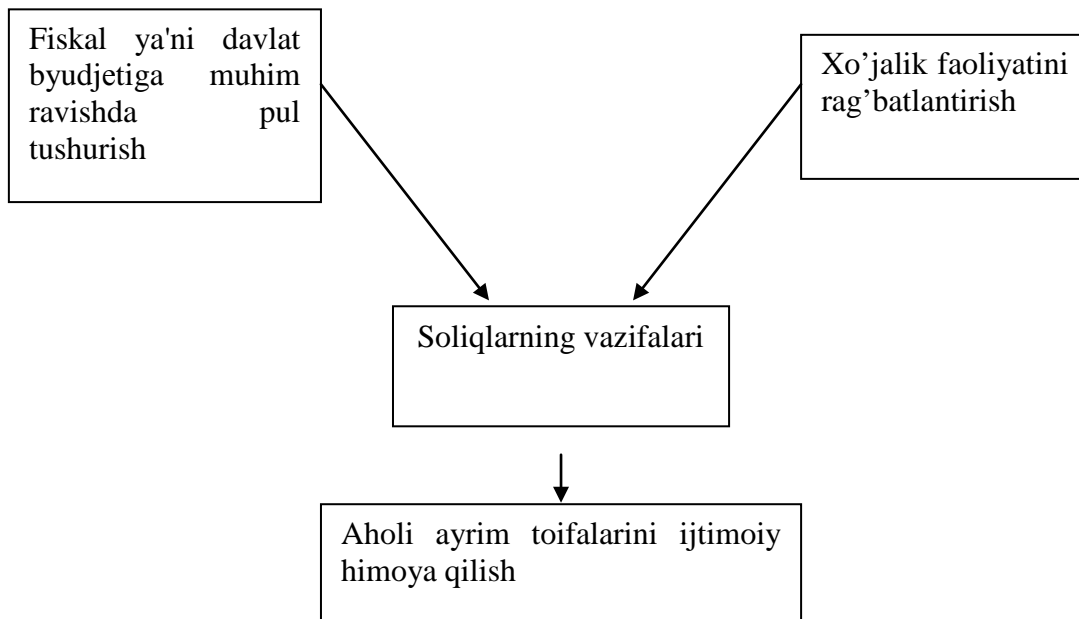
Davlat byudjeti- bu umumjamiyat miqyosida markazlashgan va davlat ishtirokida hosil bo'luvchi va sarflanuvchi moliyaviy resurslardir.

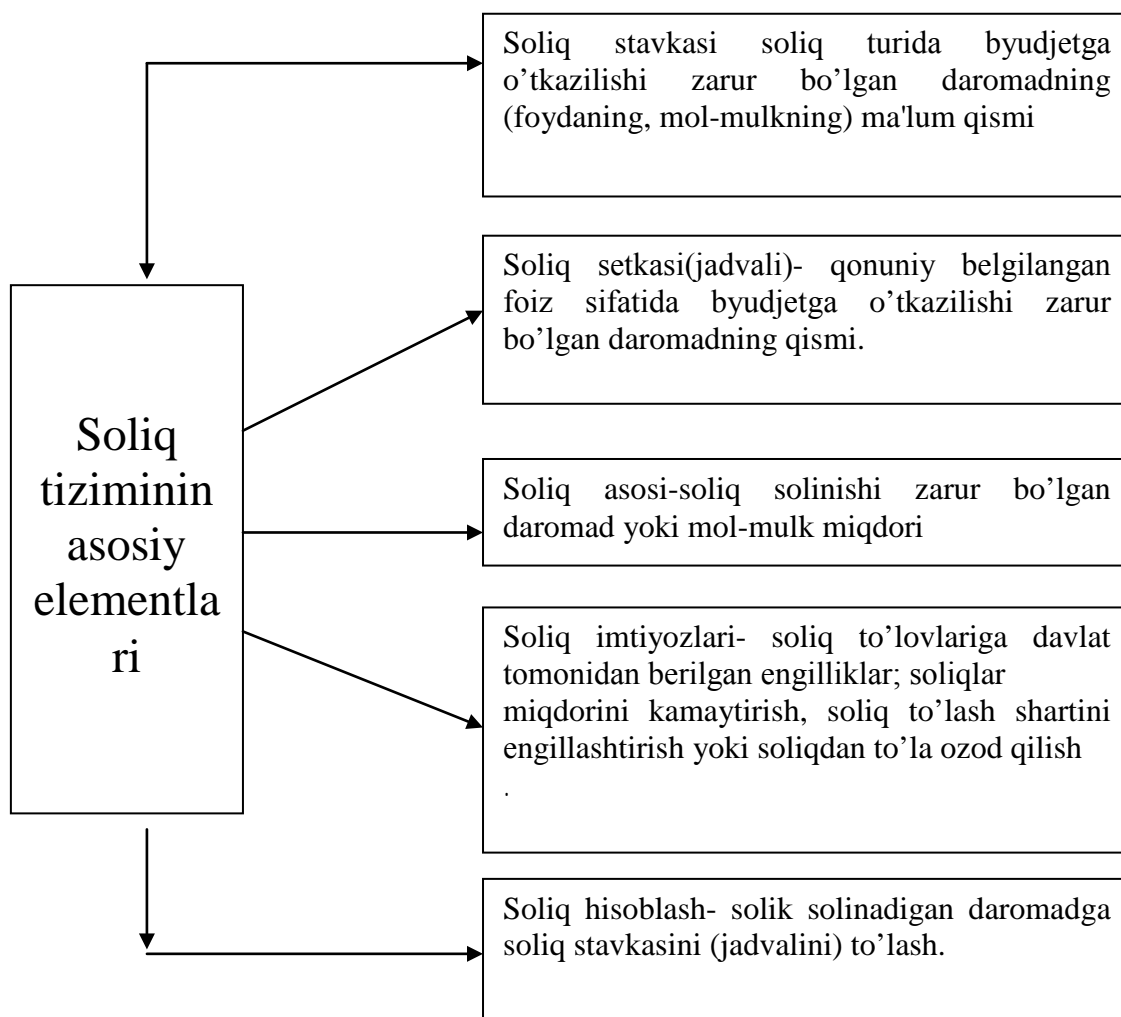
12.9. Soliq xaqida tushuncha

Soliq tizimining eng muhim vazifasi - ishlab chikarishni rivojlantirishga, moddiy - xom ashyo, tabiiy, moliyaviy va mehnat resurslaridan, to'plangan mol - mulkdan samarali foydalanishga rag'batlantiruvchi tasir ko'rsatishdir.

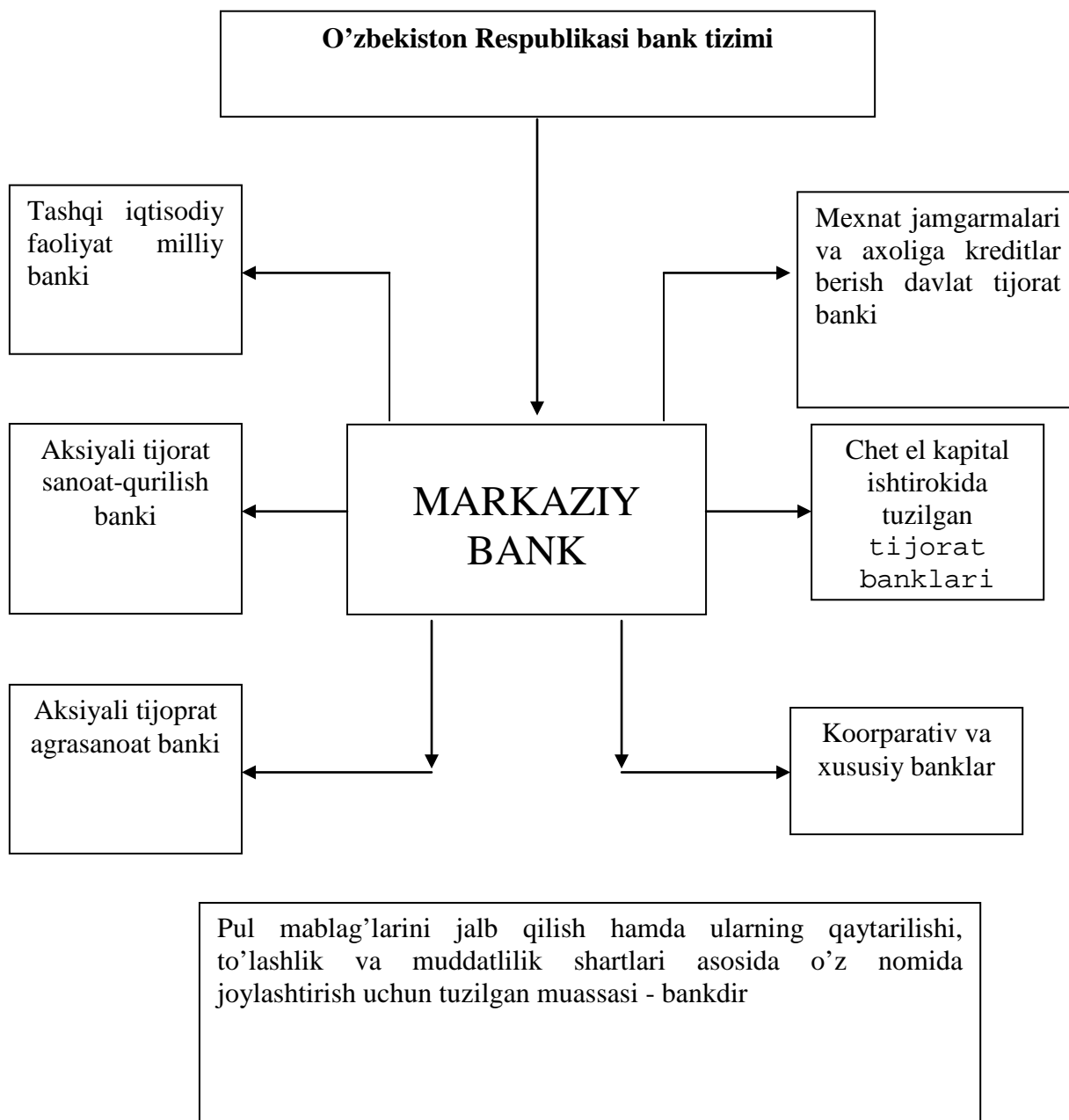
Soliqlar- milliy daromadni taqsimlash va qayti taqsimlash jarayonida uning bir qismini davlat ixtiyoriga olish shartidir.

12.10. Soliq tizimining asosiy elementlari.

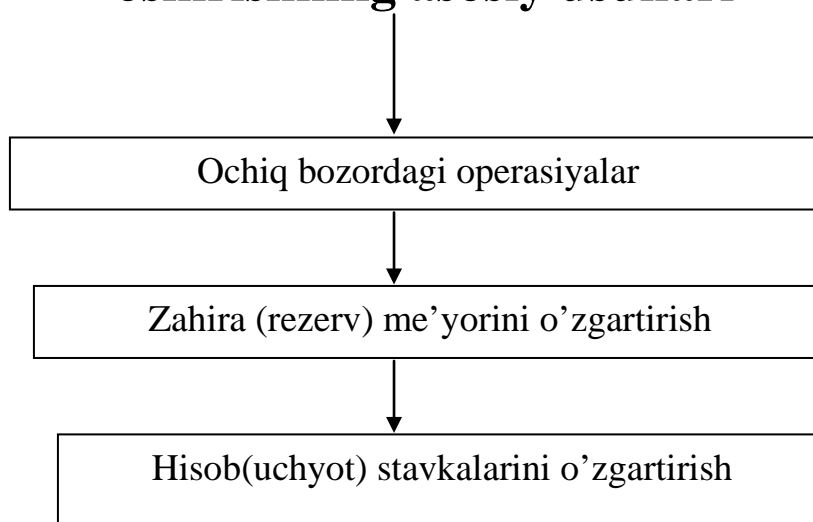
12.11.

12.12. Markaziy bankning balans sxemasi.

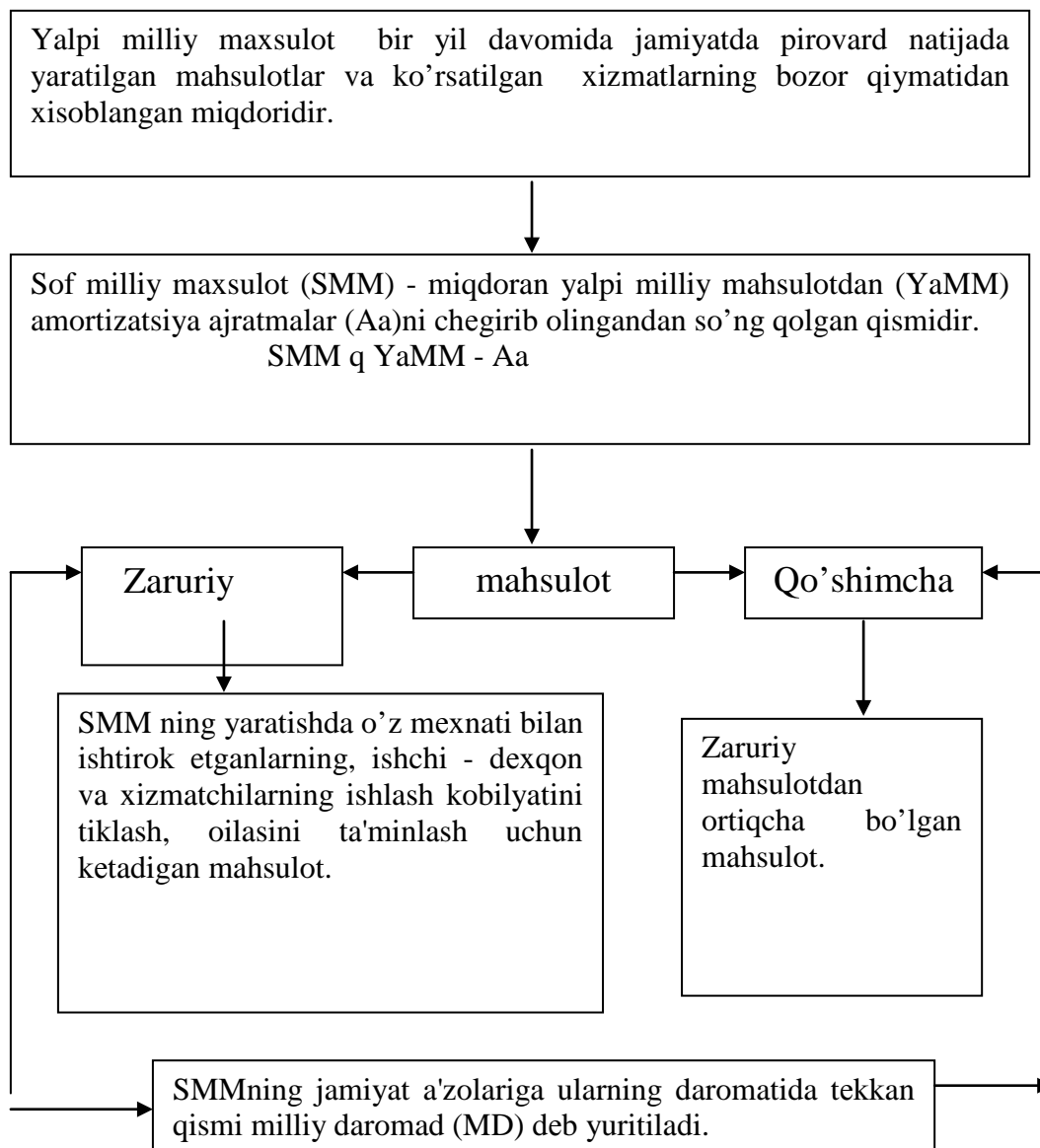
Aktivlari	Passivlari
Valyuta rezervi A) oltin V) chet el valyutasi	Markaziy bankning o'z kapitali
Markaziy bank kreditlari	Tijorat banklari omonatlari
Kimmatbaho qog'ozlar	Muomiladagi banknotlar
Inkassatsiya cheklari	CHet mamlakatlar operatsiyalari bo'yicha majburiyatlar
Kimmatboxo qog'ozlarni saqlaSh	Hukumat depozitlari
BoShqa aktivlar (bino, inShoat kabilar)	

Markaziy bank pul-kredit siyosatini amalga oshirishning asosiy usullari

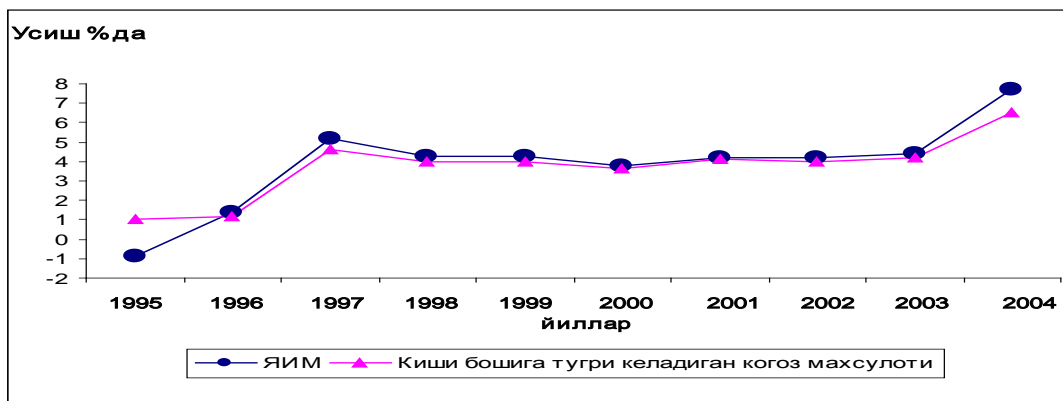
12.13. YALPI MILLIY MAXSULOT

Yalpi milliy maxsulot va uning tarkibi

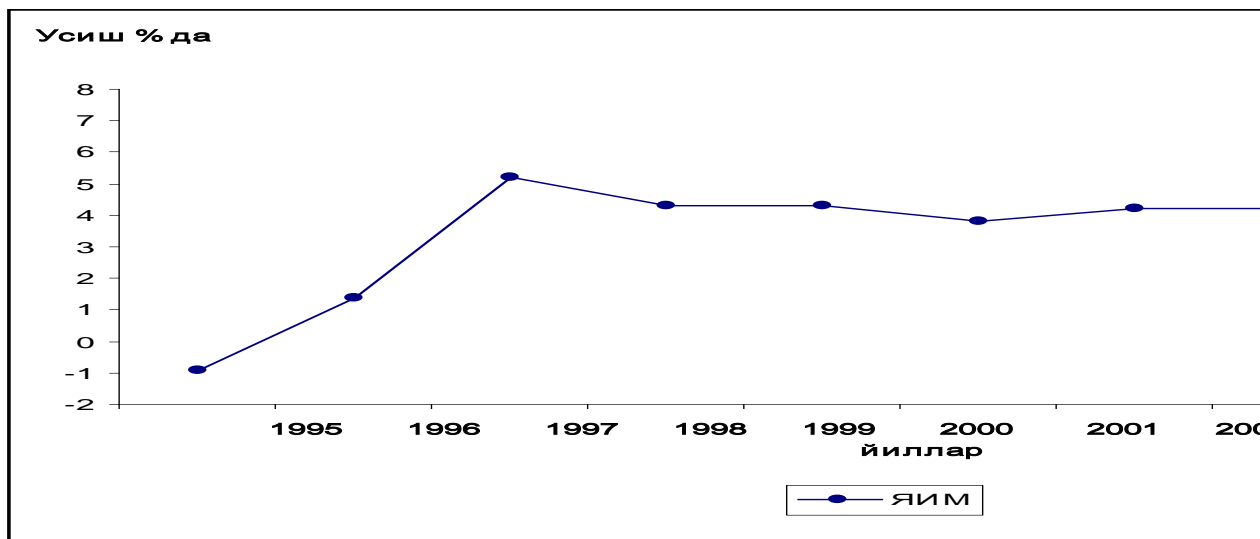

O'zbekiston respublikasida YaIMni va kishi boshiga to'g'ri keladigan qog'oz mahsulotlari iste'molini o'sish dinamikasi (avvalgi yilga nisbatan % hisobida) grafigi 1-rasmda keltirilgan.

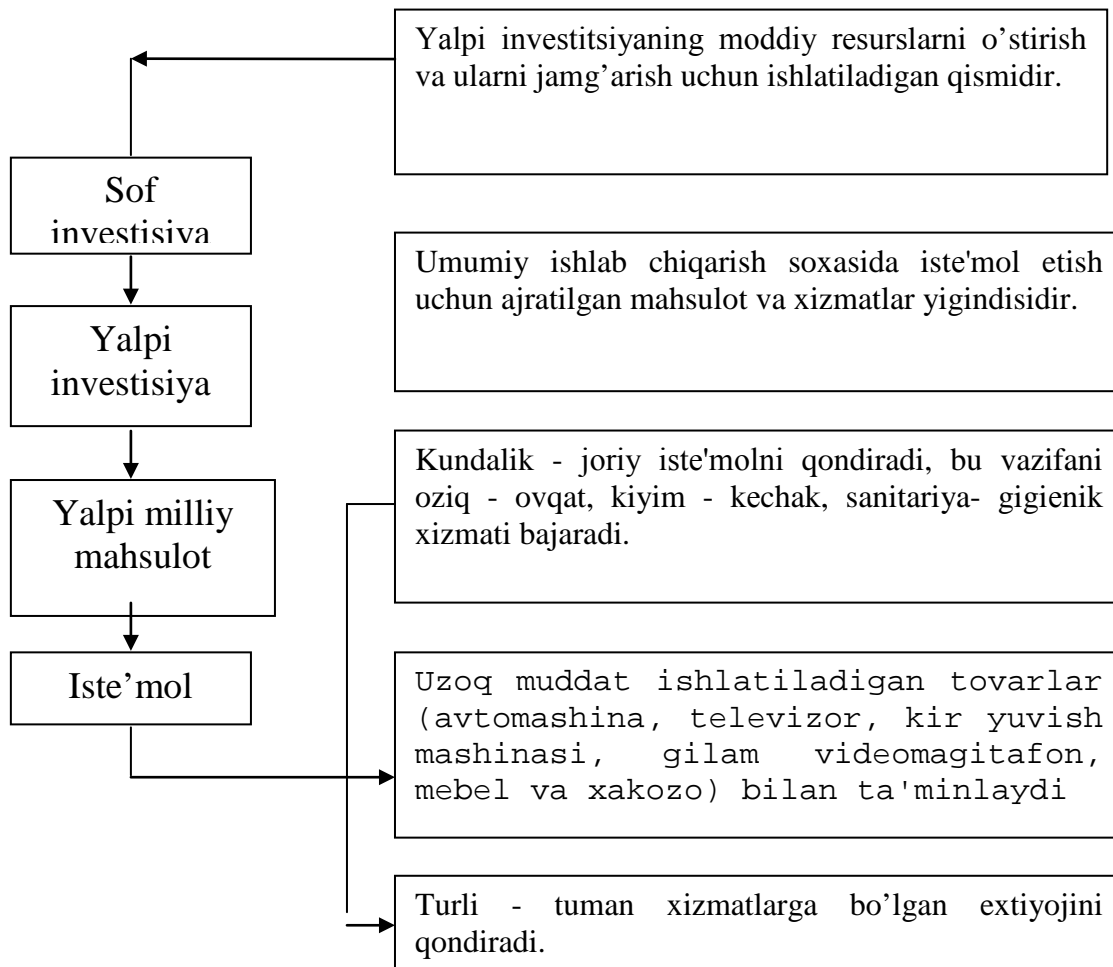
1 - rasm O'zbekiston respublikasida YaIMni va kishi boshiga to'g'ri keladigan qog'oz mahsulotlari iste'molini o'sish dinamikasi (avvalgi yilga nisbatan % hisobida) grafigi

Mamlakatning yalpi ichki mahsulot 2004 yilda 1995 yilga nisbatan 42,2 foizga o'shdi. YAИM 1997-2004 yillar davomidaga o'sish bir hil maromda – o'rtacha 4,5 foiz miqdorida saqlanib kelmoqda edi, ammo 2004 yilda bu ko'rsatkich 7,7 foizga o'sdi (1.1-rasmga qarang).

1.1- rasm O'zbekiston respublikasida YaIMni o'sish dinamikasi (avvalgi yilga nisbatan % hisobida) grafigi

13.1. Yalpi milliy mahsulotdan foydalanish.

Mundarija:

KIRISH.....	
«Iqtisodiyot nazariyasi» faninining predmeti va bilish uslublari.....	
Ishlab chiqarish jarayonining mazmuni, omillari, natijalari.....	
Ijtimoiy iqtisodiy tizimlar va mulkchilik munosabatlari.....	
Tovar pul munosabatlari bozor iqtisodiyotining asosidir.....	
Bozor iqtisodiyotining mazmuni va asosiy belgilari.....	
Bozor iqtisodiyotiga o'tish davri. O'zbekistonda bozor iqtisodiyotiga o'tish tamoillari va xususiyatlari.....	
Talab va taklif. Bozor muvozanati.....	
Raqobat va narxning tashkil topishi.....	
Tadbirkorlik faoliyati va uning shakllari.....	
Agrar munosabatlar va agrobiznes.....	
Milliy iqtisodiyot va uning makroiqtisodiy ko'rsatkichlari.....	
Iqtisodiy o'sish va milliy boylik.....	
Moliya va kredit. Bank va soliq tizimi.....	

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimovning «Mamlakatimizni modernizatsiya qilish va kuchli fuqarolik jamiyat barpo etish – ustuvor maqsadimizdir» hamda «Asosiy vazifamiz – Vatanimiz taraqqiyoti va xalqimiz farovonligini yanada yuksaltirishdir» nomli ma'ruzalarini o'rganish bo'yicha o'quv uslubiy majmua. – Toshkent: Iqtisodiyot. – 2010.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimovning BMT sammitining ming yillik rivojlanish maqsadlariga bag'ishlangan yalpi majlisidagi nutqini o'rganish bo'yicha o'quv-uslubiy majmua. – Toshkent: Iqtisodiyot. – 2010.
3. I.A.Karimov “Bu muqaddas Vatanda azizdir inson”. Toshkent-2010.
4. I.A.Karimov “Buyuk va muqaddassan, mustaqil Vatan”. Toshkent-2011.
5. Shodmonov Sh.Sh., Minavarova G.T. “Iqtisodiyot nazariyasi” fani bo'yicha o'quv-uslubiy ta'lim texnologiyasi - T.: TDIU, 2007.
6. Shodmonov Sh.Sh., Minavarova G.T. “Iqtisodiyot nazariyasi” fani bo'yicha o'quv uslubiy majmuasi. – T.: TDIU, 2007.
7. Борисов Е.Ф. Экономическая теория: учеб. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2005.
8. К.Р.Макконелл, С.Л.Брю. Экономикс. – М.: Инфра. М, 2002.
9. Шаститко А.Е. Новая институциональная экономическая теория. М.: Экономический факультет МГУ, ТЕИС, 2002.
10. Шагас Н., Туманова Е. Экономика. Долгосрочный аспект. 3-е изд. М.: Экономический факультет МГУ, ТЕИС, 2004.
11. Шодмонов Ш., Гафуров У. Иқтисодиёт назарияси. Дарслик.-Т.: IQTISOD-MOLIYA, 2010.

Internet saytlari

1. www.stat.uz. – O'zbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qo'mitasining rasmiy sayti.
2. www.uza.uz. - O'zbekiston Respublikasi Milliy Axborot Agentligining rasmiy sayti.
3. www.ceep.uz. - O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot Vazirligi huzuridagi Samarali Iqtisodiy Siyosat Markazi rasmiy sayti.
4. www.bearingpoint.uz. – USAID Bearingpoint Uzbekistan Economic Reform.
5. www.internetindicators.com. – Iqtisodiy indikatorlar veb-sayti.
6. www.economyworld.com. – Axborot Texnologiyalari Assosiyatsiyasi sayti.

